

ZRÍNYI MIKLÓS
NEMZETVÉDELMI EGYETEM
Hadtudományi Doktori Iskola

BENCE BALÁZS

**A TÖMEGPUSZTÍTÓ FEGYVEREK TERJEDÉSÉNEK
AKTUÁLIS KÉRDÉSEI, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A
NUKLEÁRIS FEGYVEREKRE**

A non-proliferációs intézkedések befolyása a biztonsági környezetre

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS

Tudományos témavezető:

Dr. Nagy László nyá. ezredes, DSc
egyetemi docens

Budapest

A kézirat lezárásának időpontja: 2007.03.20.

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	4
1. A témaválasztás indoklása, elméleti és gyakorlati hipotézisek, lehetőségek és korlátok	6
1.1. A témaválasztás indoklása	6
1.2. Kutatási célok	7
1.3. Hipotézisek	8
1.4. Tervezett, illetve várható új tudományos eredmények	8
1.5. Kutatási módszerek	9
1.6. A tudományos probléma megfogalmazása	9
2. Tömegpusztító fegyverek és a proliferáció	14
2.1. A tömegpusztító fegyver fogalmának meghatározása	14
2.2. A stratégiai gondolkodás változása – egy új kor kezdete	17
2.3. Összegzés	22
3. A biztonsági környezet átalakulása	23
3.1. Az új biztonsági környezet	23
3.2. A non-proliferációs rendszer helyzete	29
3.3. Lépések a biztonság növelése felé – stratégiai fegyverzetcsökkentés	36
3.4. Az új rendszer régi gondjai	40
3.5. Összegzés	44
4. A rendszer problémái	45
4.1. Az elterjedés egyéb tényezői	45
4.2. A proliferátor országok sajátosságai	54
4.2.1. Észak-Korea	60
4.2.2. Irán	65
4.2.3. Irak	69
4.2.4. India	71
4.2.5. Pakisztán	73
4.2.6. Más országok	74
4.3. A tömegpusztító fegyverek terjedésével járó további kérdések	75
4.4. Hatalmi viszonyok átrendeződése a régiókban	76
4.5. A terrorizmus és az elterjedés veszélyei	79
4.6. Összegzés	81

5. A NATO a proliferáció elleni küzdelemben	82
6. Az elterjedés és a tömegpusztító fegyverek alkalmazásának lehetőségei	90
6.1. A proliferáció befolyása a rakétavédelemre, új alkalmazások lehetősége.....	93
6.2 Összegzés	102
7. Befejezés	103
8. Következtetések, tudományos eredmények	108
8.1. Következtetések	108
8.2 Tudományos eredmények	110
8.3. Ajánlások	111
9. Tudományos publikációk jegyzéke	112
10. Tudományos tevékenység	114
A szövegben előforduló rövidítések jegyzéke	115
Irodalomjegyzék	116
Mellékletek	11623

Bevezetés

„Még ma is a terror, a rakéták és az örültek világában élünk...

A béke fenntartásához újra fel kell fegyverkeznünk...

A békét nem lehet előírni, hanem ki kell vívni”

(George W. Bush)¹

Az emberiség történelmét végigkíséri a fegyveres küzdelem, a harc, egyének vagy csoportok elpusztítására, semlegesítésére való törekvés, melynek során az egyik fél igyekezett minél nagyobb arányú veszteséget okozni ellenfelének, megakadályozni azt tevékenységében. E pusztításnak csak a leleményesség és meggondolatlanság szabott határt, 1346-ban a Kaffa várát ostromló tatárok például pestissel fertőzött holttesteket hajítottak a várba, melynek következtében ugyan kezükre jutott az erősség, azonban az innen kiinduló pestisjárvány Európán átsöpörve huszonötmillió áldozatot szedett a következő két évszázadban. A különféle gyújtóeszközök alkalmazásától a kutak dögökkel való mérgezéséig számtalan módszert alkalmaztak, azonban bármennyire is tragikus kimenetelűekké váltak, ezt mégsem nevezhetjük tömegpusztító fegyverek alkalmazásának.

Az egyik, ókorból származó közmondás szerint: „Ha békét akarsz, készülj a háborúra”², vagyis fegyverkezzél ha nem akarod hogy megtámadjanak és legyőzzenek. Az emberiség és a fegyveres küzdelem sok évezredes fejlődése során kialakult egyfajta képzet, mely valamiféle arányosságot állított fel a fegyverek minősége, mennyisége és a katonai biztonság állapota között. Vagyis a több és jobb fegyver valamelyik fél előnyére, érdekeinek érvényesítésére, biztonságának eredményesebb megtartására szolgálhatott, természetesen csak abban az esetben, ha az ellenfél nem tudott hasonló lépéseket tenni. De mit is jelent bővebben ez az összefüggés? Hogyan definiálható a biztonság, meddig nevezhető biztonságnak, ha a fegyverek fejlődése, számának gyarapodása miatt az alkalmazásuk adott esetben már nem csak országok teljes eltűnéséhez, hanem kiterjedt térségek, akár a világ pusztulásához vezethet? Az

---

¹ George W. Bush: Utam a Fehér Házba, Perfekt Gazdasági Tanácsadó, Oktató és Kiadó Részvénytársaság, 1999, pp. 226.

² „Si vis pacem, para bellum” – latin bölcelet (Flavius nyomán)

ideológiai, gazdasági okokból gyakorlatilag korlátozás nélküli célok elérésére vívott világháborúk sokkal nagyobb szenvedést, szellemi és anyagi kárt okoztak, mint bármely korábbi háború. A feltétel nélküli megadás kikényszerítését célzó tevékenység hozta meg a tömegpusztító fegyverek³ megalkotását és alkalmazását, s komoly erkölcsi dilemmákkal kellett szembenézni nemcsak a múlt miatt, hanem a második világháború végén, illetve utána beköszöntő atomkort illetően is.

A tömegpusztító fegyver fogalma csak a XX. században került a köztudatba a világháborúkban bevetett eszközök nyomán – az első világháborús gáztámadások nyomán, illetve később az első két atombomba bevetésével. A két háború közötti felhasználásukról meglehetősen hiányos a szakirodalom. A tömeges pusztítás fogalomkörbe beleillik például Drezda vagy Tokió bombázása is (88.000 és 34.000 halott), amelyeket azonban hatalmas mennyiségű, egyébként szokványos pusztító hatású légbombával (gyújtóbombával) hajtottak végre, de megközelítőleg ugyanolyan veszteségeket követeltek, mint a Hirosimára és Nagaszakira ledobott atombombák (90.000 és 40.000 áldozat), a szőnyegbombázások kapcsán mégsem tömegpusztító fegyverekről beszélünk. A XX. században a légbombázásoknak többmillió polgári személy esett áldozatául. A tömeges pusztítás tehát nem feltétlenül függ attól, hogy milyen technológia áll rendelkezésre, a tömegpusztító fegyverek testet öltését, kialakulását és bevetését követően a második világháború után a kifejezetten e célra megalkotott eszközöket definiálni kellett. A fent említett összefüggést (ti. fegyverzet – biztonság) is gyökeresen megváltoztatta a második világháború végén megjelenő atomfegyver, a háborút követő évtizedekben pedig – így napjainkban is – a tömegpusztító fegyverek további, kontrollálatlan elterjedése.

---

³ A későbbiekben a tömegpusztító fegyverekre használni fogom a szakirodalomban is elfogadott és általánosan használt WMD rövidítést. (WMD – Weapons of Mass Destruction)

1. A témaválasztás indoklása, elméleti és gyakorlati hipotézisek, lehetőségek és korlátok

1.1. A témaválasztás indoklása

A proliferáció⁴, mint kutatási témakör kiválasztását személyes érdeklődés és a biztonságpolitikai tanulmányok alapozták meg. A témaválasztást tanulmányozás előzte meg, melynek során kialakult az az elképzelés, hogy a tömegpusztító fegyverek elterjedését új szemszögből vizsgáljam, a hipotézisek helytállóságának esetleges bizonyításával pedig tudományosan új eredményeket érhessek el. A témakör feldolgozását indokolja annak aktualitása és folyamatos bővülése is. A tömegpusztító fegyverek terjedésének békés megakadályozása egyre nehezebbé válik nemcsak országok, de a nemzetközi közösség számára is. Miközben a fegyveres erők létszáma folyamatosan csökken a világ fejlett országaiban (kivéve az egyedül talpon maradt szuperhatalmat), halott nélküli háborúra készülnek és fejlesztik ennek eszközeit (a nukleáris fegyverek megőrzése mellett), a fejlődő világ számos elmaradott országa a tömegpusztító fegyverek és hordozóeszközeik megszerzésére tesz hatalmas, gyakran irreális erőfeszítéseket. Az atomfegyverrel rendelkező országok számának növekedése egyre nagyobb veszélyt jelent az emberiségre, és a 21. század biztonságával, a lehetséges válságok kialakulásával és természetével foglalkozó szakértő számára szinte lehetetlenné teszi egy reális és elfogadható prognózis felállítását a fegyveres konfliktusokkal, továbbá az azokban várhatóan bevetésre kerülő pusztítóeszközökkel kapcsolatban.

A vonatkozó szakirodalom korábbi áttekintése után a téma újszerű megközelítését tartottam szükségesnek. Magyarország nem csak a biztonság globalizálódásának következményeként érintett, hanem NATO-tagként az egyik legfontosabb nemzetközi biztonsági szervezetben közreműködő és a döntéshozatali folyamatban részt vevő – kis mérete ellenére – felelős szereplőként. Mindamellet fontosnak tartom itt leszögezni, hogy – bár hazánkról is szó esik a későbbiekben –, a

---

⁴ Jelentése: Elterjedés, használata leginkább a tömegpusztító fegyverek terjedéséhez kapcsolódik, de ritkán egyéb hagyományos fegyverek kapcsán is használják. Itt kizárólag az atom-, vegyi- és biológiai fegyverekre vonatkozóan értem. Vertikális proliferáció: a tömegpusztító fegyverek mennyiségi és minőségi növelése a birtoklók részéről. Horizontális: földrajzi elterjedés.

magyar haderő valós helyzete, képességei és lehetőségei a proliferáció elleni fellépésben nem képezik jelen tanulmány kutatási témáját.

1.2. Kutatási célok

A kutatási célok megfogalmazásában kiemelkedő helyet foglal el a proliferációs folyamat rövid történetének, kialakulásának, a jelenkorban játszott szerepének és folyamatainak összegzése és elemzése. A munka során nehézséget okozott a proliferátor⁵ államokra vonatkozó információhiány és a fejlesztéseik körüli bizonytalanság, aminek feloldása a nemzetközi biztonság e kulcsfontosságú szeletének feldolgozásához, értelmezéséhez és a valós helyzet értékeléséhez feltétlenül szükséges. A napi politikától elrugaszkodó, részletes, tárgyyszerű bemutatás rávilágít annak a problémának a hátterére, mely a XX. század végének történelmi változásaival új biztonsági kihívásként szembesíti a politikusokat, katonákat, szakértőket és a közvéleményt a proliferációval. Munkámban törekedtem a napi folyamatoktól, nemzetközi politikai oldaltól függő jelzőktől mentesen körüljárni a probléma különböző aspektusait abból a kiindulópontból, hogy a nemzetközi jog előtt minden állam egyenlő, ugyanazok a jogok illetik meg. Másképpen fogalmazva, ha nem kettős mércével ítélünk, miért lehetne egyik államtól elvitatni olyan jogot, melyet mások már megszereztek, miért jelenti egyik állam kezében a tömegpusztító fegyver „a nemzetközi béke és biztonság veszélyeztetését”, míg a másik kezében éppen hogy „erősíti azt”? A kérdés tulajdonképpen nem is jogi, inkább erkölcsi és politikai, de mert a politikában nem beszélhetünk erkölcsről, ezért politikai, pontosabban biztonságpolitikai megközelítéssel kell a problémát vizsgálni. A kutatási célokat a következőkben fogalmaztam meg:

- Az elméleti munka továbbfejlesztésével, a tapasztalatok feldolgozásával különböző törvényszerűségek feltárása és elemzése az analízis módszerével, biztonságpolitikai összefüggések kimutatása;
- Kutatni a globalizációból való kimaradásból, illetve az ebből is következő gazdasági lemaradásból származó veszteségek, az elszigetelődés következményeit, hatásukat az érintett államokban és régiókban;
- Annak tisztázása, hogy mi lehet a fegyverzetellenőrzés jövője a tömegpusztító fegyverek további elterjedésének meggátolásában, feltartóztatásában;

---

⁵ Dolgozatomban a „proliferátor” szót a tömegpusztító fegyverek beszerzésére törekvő államokra értem.

- Elemezni a proliferáció kockázatát, filozófiáját és a tömegpusztító fegyverek potenciális alkalmazási lehetőségét a nem deklarált atomhatalmak részvételével kialakuló konfliktusokban;
- A tömegpusztító fegyverek terjedésével, korlátozásával és leszerelésével foglalkozó elméleti szakirodalom tanulmányozásán keresztül megvizsgálni a korábbi elméletek relevanciáját a mai környezetre, illetve azt, hogy a hidegháborús elvek mennyiben jellemzik vagy befolyásolják a tömegpusztító fegyverek elterjedését és alkalmazásának elgondolásait.

1.3. Hipotézisek

Kutatásomat az alábbi feltételezések bizonyítására és igazolására építettem:

- A tömegpusztító fegyverek terjedésének szempontjából vannak olyan tényezők, okok, melyek bizonyos, a biztonsági kölcsönhatások következtében összefüggő régiókon, komplexumokon belül megakadályozzák a nemzetközi normák érvényesülését;
- A tömegpusztító fegyverek terjedésének (fejlesztésének, gyártásának, beszerzésének) indokai a regionális biztonsági komplexumok belső törvényszerűségeiből fakadnak;
- A nagyhatalmi politikai kontroll és a katonai erő viszonylagos visszaszorulása a bipoláris világrend felbomlását követően kedvezett az ellenőrizetlen proliferációs folyamatoknak, annak ellenére, hogy a tömegpusztító fegyverek terjedése – mint biztonsági kihívás – egyre inkább előtérbe került.

1.4. Tervezett, illetve várható új tudományos eredmények

- a. Az elmélet és gyakorlat összehasonlító vizsgálata, a téma szükségesen újszerű biztonságpolitikai megközelítésének bizonyítása. Az összehasonlítás magába foglalja a korábbi elméletek összevetését a napjainkra kialakult gyakorlattal, illetve továbbfejlődésének lehetséges irányait.
- b. A témát újszerű megközelítésben vizsgáló, áttekintő jellegű elemzés és összefoglalás, a hipotézisben megfogalmazott tézisek igazolása.
- c. További kutatásra érdemes területek feltárása és ajánlások megtétele

1.5. Kutatási módszerek

A kutatási célok sikeres teljesítése érdekében a téma kifejtése során döntően a megismerés induktív módszerét alkalmaztam. Ezt indokolta az anyag és a téma általam elképzelt megközelítés alapján való feldolgozása, ill. a kutatási célkitűzéseim, melyek megkövetelik a széleskörű elemzés, a kellő mélységű összehasonlítás és a leíró jelleg alkalmazását. A kutatás megalapozásához és a feldolgozás során keletkező információk megértéséhez konzultációkat folytattam a területen jártas szakemberekkel, a Budapesti Műszaki Egyetemen a Nukleáris leszerelés című tantárgyat hallgattam.

Az értekezésemben kitűzött tudományos célok elérése érdekében a következő módszereket alkalmaztam: A kvantitatív adatgyűjtés során a hazai és külföldi szakirodalmat tanulmányoztam át, tehát a saját szempontú, szekunder kutatást helyeztem előtérbe, melynek során meglévő információkat, dokumentációkat, hozzáférhető adatbázisokat rendszereztem, analizáltam. Munkámban szándékosan nem csak a legújabb szakirodalmi művekre hivatkozom, hiszen a korábbi anyagok felhasználásával pontosan a proliferáció folyamatosságát kívánom hangsúlyozni, a történeti háttérrel bemutatni. Ezért relevánsnak tartottam felhasználásukat, és így a vizsgálódást a korábbi és mai publikációk összehasonlításával és szintézisével végezni.

1.6. A tudományos probléma megfogalmazása

A proliferációt két oldalról kell megközelíteni. A tömegpusztító fegyverek földrajzi terjedésének (horizontális), illetve minőségi fejlesztésének (vertikális) dimenziójában egyformán meg kell vizsgálni a kérdést, noha bizonyos tekintetben a két dolog összefügg. A tömegpusztító fegyver megjelenését követően rohamos fejlődést tapasztalhattunk az öt jelenlegi állandó BT-tag tekintetében, de ezt a tendenciát – szerencsére – bizonyos értelemben sikerült megállítani, megváltoztatni. Napjainkra a leszerelési tárgyalások eredményeinek hatékony érvényesülése mellett az atomhatalmak nukleáris fegyvereinek terén is két irányú folyamat figyelhető meg:

1. A meglévő eszközök karbantartása, megőrzése és felújítása
2. Csökkentett hatóerejű nukleáris eszközök kifejlesztése, melyek célzottan, kis kiterjedésű objektumok ellen (pl. vegyi- és biológiai fegyverraktárak, vezetési pontok) felhasználhatóak.

Ezekre helyezve a hangsúlyt azonban az a téves kép alakulhat ki bennünk, hogy a vegyi és biológiai fegyvereket szerepe csökkenőben van, holott a tudományos háttérük ugrásszerűen fejlődik, kutatásukban új lehetőségek nyílnak. Dolgozatomban elsősorban a nukleáris eszközökkel foglalkozom, de nem szándékozom marginalizálni az egyéb tömegpusztító fegyvereket.

Az elterjedés említett két dimenzióját azonban további változók is befolyásolják, egyrészt a fegyverzetkorlátozási egyezményeket aláíró és betartó békés többség, másrészt pedig az egyezményekhez nem csatlakozó, vagy azt be nem tartó, illetve azokból kilépő államok csoportja. Az elsőként említett csoporttal csak érintőlegesen foglalkozom, hiszen a probléma lényegét nem ők adják. (Annak ellenére, hogy kapcsolódhatnak a második csoporthoz.) A második, proliferátornak nevezendő csoport vizsgálata sem olyan egyszerű és sima, mint ahogyan azt a hírek, kommentárok, elemzések sugallják. Sok állam az európai államoknál jóval később lépett az önálló fejlődés útjára, éppen azok gyarmatosítása, befolyásolása alól felszabadulva, s a tömegpusztító fegyvereket vagy presztízskérdésnek, vagy hátrányos helyzetének megoldására, hatalmi pozíciójának javítása, fenyegetések elhárítása eszközének tartja. Kész példák álltak előttük a fegyverkezésről, a megszerezhető pusztító erőről és az azzal járó politikai státuszról, katonai pozícióról. A proliferációt abból a szempontból is meg kell vizsgálni, vajon lehet-e adott térségben végbemenő „hadügyi forradalom” része, vagy ez jelenti magát a „hadügyi forradalmat” adott térség viszonyai között, hiszen a fejlett ipari és gazdasági háttérrel képtelenek biztosítani hozzá? (Munkámban szándékosan használom mindvégig előbb a „politikai” szót mint a „katonai”-t, érvényesnek tekintem a clausewitzi meghatározást, miszerint „a háború a politika folytatása más eszközökkel”.)

A probléma újszerűségét az adja, hogy mára technikai, technológiai fejlettségük révén e sajátos berendezkedésű államok a fejlett nyugati országok elérésére vagy veszélyeztetettségére is képessé váltak, illetve regionális bizonytalanságot gerjesztve az amúgy sem túl stabil nemzetközi rendszereket (gazdasági, politikai stb.) is megingathatják.

Az elmúlt hatvan évben sokféle tapasztalatot gyűjtöttünk, de bizonyosan nem modellezhetnénk a tömegpusztító fegyverek kifejlesztése vagy beszerzése, illetve az alkalmazásuk közötti kapcsolatot. Megéltük azt is, hogy miként billentett át az atomfegyver egy régi meggyőződést, és vezetett el annak felismeréséhez, hogy növekvő mennyiségével éppen hogy a biztonságot csökkenti. Ez a felismerés eredményezte, hogy

a csökkenő számú nukleáris fegyverek megtartása mellett minimálisra csökkent a nagyhatalmak közötti, tömegpusztító fegyverekkel vívott összecsapás esélye. Ennek folyamatáról a későbbiekben lesz szó, csupán annak érzékeltetésére volt szükség most megemlíteni, hogy ez a jelen helyzetben nem alkalmazható a proliferátor államok esetében, cselekvésük nem határozható meg pontosan, nem modellezhető előre, és ez képezi a proliferációs probléma magvát.

Ahelyett, hogy egy széleskörű és átfogó non-proliferációs folyamat sikeréről beszélhetnénk, a tömegpusztító fegyverek terjedése továbbra is egy több évtizedre visszanyúló és elhúzódó probléma. A helyzet súlyosságát méginkább növeli a tömegpusztító eszközök hordozóeszközeinek – elsősorban a ballisztikus rakétáknak – a terjedése, illetve a párhuzamosan fejlődő, terjedő terrorizmus. A nemzetközi terrorizmus – bár próbálkozások voltak –, eddig tartózkodott a nagyméretű, tömegpusztító fegyverekkel végrehajtott támadástól. Talán annak köszönhetően, hogy hagyományos eszközökkel is elérte célját és tevékenysége a nyugati nagyvárosokból jórész áttevődött a fejlődő világba és annak hadszíntereire.

A proliferáció megakadályozására hozott, a tömegpusztító fegyverek kifejlesztését, beszerzését, alkalmazását megakadályozni szándékozó rendszabályok sikerét meghatározza betartásuknak az ösztönzője, vagyis:

- 1) önkéntesen, az állam által vallott értékek alapján teszik, vagy pedig
- 2) hosszú távon és sikeresen kevésbé alkalmazhatóan kényszerítő eszközökkel, elrettentéssel, ellensúlyozással, vagy akár erő alkalmazásával tartatják be.

A tömegpusztító fegyverek csökkentésére, leszerelésére és megsemmisítésére vonatkozó nemzetközi szerződések és erőfeszítések egész sora ellenére közel kéttucatnyi országban tárolnak vagy fejlesztenek atom, biológiai vagy vegyi fegyvereket, illetve az alkalmazásukhoz szükséges hordozóeszközöket.⁶

Nehéz és szubjektív az állam erejének, potenciáljának meghatározása, hiszen számos összetevőből áll, melyek közül csak egy a katonai erő, így nehéz a valós hatalmi képességek definiálása. Az 1970-es évek végéig a katonai erő dominanciája jellemezte a hidegháború körülményei között instabil nemzetközi rendszert és jelentette az erőt, napjainkra viszont sokkal összetettebbé vált, lényegileg megváltozott a viszony, a gazdasági és egyéb tényezők kerülnek előtérbe. Ez, a globalizációnak és gazdasági

---

⁶ Lits Gábor: ABV-fenyegetettség napjainkban. *Hadtudomány*, 2005/2, MHT, Budapest, pp. 123.

fejlődésnek nyugalmas környezetet biztosító alig több mint két évtizedes időszak változni látszik. A demokrácia, a liberális piac felé kevésbé elkötelezett – a világgazdaság vérkeringéséből, a fellendülésből kimaradó – államok értékrendje nem azonosul a nyugati világban bekövetkezett változásokkal, s a bipoláris világrend idején létező korlátok – a két szuperhatalom szigorúan betartott érdekei – is eltűntek fejük fölül. A tömegpusztító fegyverek megszerzése hatalmas minőségi ugrást jelent katonai, politikai, tudományos-technikai téren, egy olyan szint elérését, melyet a két szuperhatalom és később a többi, atomhatalomként elismert szereplő a második világháborút követően a nagy hatótávolságú hordozó rendszerekre szerelt atomfegyverekkel elért. A „hadügyi forradalomban” vezető Egyesült Államok ma is fenntartja a jogot taktikai atomfegyverek alkalmazására a közeljövő konfliktusaiban atomfegyverrel nem rendelkező államokkal szemben is.⁷ Pedig képes bármilyen ellenfél lefogatására (Oroszország kivételével) az egész hadszíntéren, a hátszágban, képes egy átfogó térségben végrehajtandó támadáshoz az ellenfél egész rendszerének vagy erejének a megbénítására illetve megrendítésére.

Mindezekből kifolyólag számos állam számára adhat a tömegpusztító fegyver megnyugtató garanciát pozícióinak megtartására – sőt növelésére –, esélyt a szembeszállásra, az elrettentésre, hiszen nem valószínű, hogy az Egyesült Államok kockáztatná-e egy nukleáris csapás elszენvedését például Észak-Koreától, mégha az egyenlőre jelentéktelennek tűnne is katonai és gazdasági szempontból. Itt, és dolgozatom további részeire is előre tekintve megjegyzem, hogy a hágai Nemzetközi Bíróság – a Biztonsági Tanács megkeresésére – az atomfegyverekkel való fenyegetés, illetve alkalmazásának jogszerűsége tekintetében a következőket nyilatkozta:⁸

1. Sem a nemzetközi szokásjog, sem a nemzetközi szerződési jog nem ad kifejezett felhatalmazást nukleáris fegyverrel való fenyegetésre vagy annak alkalmazására.

2. A nukleáris fegyverrel való olyan fenyegetés, vagy annak olyan alkalmazása, amely ellentétes az Egyesült Nemzetek Alapokmánya 2. cikkelyének 4. bekezdésével,

---

⁷ A 2005. március 15-én kiadott Doctrine for Joint Nuclear Operations (JP 3-12) egyértelműen kijelenti, hogy az Egyesült Államok fenntartja a jogot nukleáris fegyverek alkalmazására nukleáris fegyverrel nem rendelkező államokkal szemben is, egyben meghatározza annak lehetséges körülményeit is. Azért kiemelő, mert nem szerződéses kötelezettségeinek eleget téve vagy jogos önvédelemből teszi, mint ahogyan azt az orosz katonai doktrína egyébként szintén megfogalmazza.

www.globalsecurity.org/wmd/library/policy/dod/jp3_12fc2.pdf, 2006.10.12.

⁸ Pirityi Sándor: Az állam fegyveres önvédelmi joga, *Hadtudomány*, 2005/1, pp. 14-15.

és amely nem felel meg az 51. cikkelyében meghatározott valamennyi követelménynek, jogellenes.⁹

3. A nukleáris fegyverrel való fenyegetésnek, illetve alkalmazásának meg kell felelnie a fegyveres konfliktusban alkalmazható nemzetközi jog követelményeinek, különösen a nemzetközi emberiességi jog azon elveinek és szabályainak, valamint azoknak a kifejezett szerződéseken és más vállalásokon alapuló kötelezettségeknek, amelyek nukleáris fegyverekkel foglalkoznak.

Ez rendkívül érdekes kitétel, hiszen azok az államok, melyek szóba jöhetnek a fent említett amerikai összhaderőnemi doktrína atomfegyverek alkalmazására vonatkozó meghatározásai szerint, részesei az Atomsorompó szerződésnek. „A NATO mindhárom nukleáris hatalma és Oroszország is kijelentette, hogy nem fognak nukleáris fegyvert használni az Atomsorompó Szerződés nukleáris fegyverekkel nem rendelkező részes államai ellen. Ez alól az képez kivételt, amikor egy nem nukleáris állam egy nukleáris hatalommal együtt vagy azzal szövetségben hajt végre inváziót, támadást indít a nukleáris hatalom, annak területe, hadereje vagy más csapatai, szövetségesei, vagy egy másik olyan állam ellen, amellyel szemben biztonsági kötelezettségei vannak. A biztonsági garanciák a nukleáris hatalmak nemzeti felelősségébe tartoznak.”¹⁰ Az ún. negatív garanciák körét, vagyis adott államokkal szemben az atomfegyverek használatától való tartózkodást próbálták megoldani a BT állandó tagjai, de megnyugtatóan, szerződéses alapon mindeközéig nem sikerült.

Az atomfegyverek kifejlesztésén munkálkodó ún. „haramia-államok” ugyan megszeg(het)ik a szerződést, de az semmiféle retorziót nem tartalmaz erre az esetre. Így viszont az atomfegyvereknek bármely nagyhatalom részéről – önös vagy nemzetközi

---

⁹ 2. cikkely 4. bekezdés: A Szervezet összes tagjainak nemzetközi érintkezéseik során más Állam területi épsége, vagy politikai függetlensége ellen irányuló vagy az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem férő bármely más módon nyilvánuló erőszakkal való fenyegetéstől vagy erőszak alkalmazásától tartózkodniuk kell.

^{51.} cikkely: A jelen Alapokmány egyetlen rendelkezése sem érinti az Egyesült Nemzetek valamelyik tagja ellen irányuló fegyveres támadás esetében az egyéni vagy kollektív önvédelem természetes jogát mindaddig, amíg a Biztonsági Tanács a nemzetközi béke és a biztonság fenntartására szükséges rendszabályokat meg nem tette. A tagok az önvédelem e jogának gyakorlása során foganatosított rendszabályait azonnal a Biztonsági Tanács tudomására tartoznak hozni és ezek a rendszabályok semmiképpen sem érintik a Biztonsági Tanácsnak a jelen Alapokmány értelmében fennálló hatáskörét és köteletségét abban a tekintetben, hogy a nemzetközi béke és biztonság fenntartása vagy helyreállítása végett az általa szükségesnek tartott intézkedéseket bármikor megtegye.

Forrás: Magyar ENSZ Társaság, www.menszt.hu, 2006.02.22.

¹⁰ Jelentés a Bizalom- és Biztonságerősítő Intézkedések (CSBMs), az Ellenőrzés, a Non-prolifерáció, a Fegyverzetellenőrzés és a Leszerelés lehetőségeiről, sajtóközlemény *M-NAC-2 (2000) 121*, <http://www.nato.int/docu/other/hu/2000/p00-121hu.pdf>, 2006.03.15., pp. 15.

érdekből – való alkalmazása velük szemben szerződésszegésnek minősülne, a Nemzetközi Bíróság véleményének 2. pontja és fentiekben hivatkozott ENSZ alapokmányi cikkelyek konkrét veszélyeztetés (fegyveres támadás bekövetkezte) híján jogsértőnek minősítenék ezt az alkalmazást. Előbbi véleménynyilvánítása mellett a Nemzetközi Bíróság azt is nyilvánvalóvá tette, hogy „sem a nemzetközi szokásjog, sem a nemzetközi szerződési jog nem tartalmaz átfogó és egyetemes tilalmat a nukleáris fegyverekkel való fenyegetésre vagy annak alkalmazására mint olyanra vonatkozólag.”¹¹

2. Tömegpusztító fegyverek és a proliferáció

2.1. A tömegpusztító fegyver fogalmának meghatározása

Az ENSZ Leszerelési Bizottsága 1954-ben a nukleáris (atom), vegyi és biológiai fegyvereket együtt tömegpusztító fegyvernek minősítette, gyűjtőfogalomként azoknak a fegyverfajtáknak a megnevezésére, melyek a többi fegyverhez képest, azonos körülmények esetén, hatásaik sajátos jellegénél és méreteinél fogva, viszonylag rövid idő alatt rendkívül nagy mértékű pusztítást okoznak az élő erőkből, a haditechnikai eszközökben, az épületekben és más létesítményekben.¹² A tömegpusztító fegyvereket tehát alapjában véve három csoportba soroljuk: nukleáris (atom)fegyverek, vegyi és biológiai fegyverek. A technikai fejlődés következtében e csoportosítást további két kategóriával bővíthetjük, hiszen sok, korábban csak biológiai úton előállított anyag (pl. toxinok) már vegyi úton gyártható, s a nukleáris anyagok sem csupán atomfegyverek előállításához használhatók fel, sajnos számolnunk kell radiológiai fegyverek, közkeletűbb nevén ún. „piszkos bombák”¹³ alkalmazásával is, elsősorban nem állami szereplők által.

Az atommag-reakció közben felszabaduló energia pusztító hatásán alapuló atomfegyver megalkotásához számos, egymástól eltérő tudományos területen végeztek

---

¹¹ Piriti i.m. pp. 15., a korábban hivatkozott Doctrine for Joint Nuclear Operations (JP 3-12) is hasonló értékelést tartalmaz, pp. IX.

¹² Szakács Ágnes: *A tömegpusztító fegyverek nemzetközi ellenőrzésének főbb állomásai, és lehetséges szakmai feladatai*, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Vegyi- és környezetbiztonsági tanszék, 1999., pp.1., <http://www.zmne.hu/tanszekek/vegyi/docs/fiatkut/Dr2Agi.htm>, 2006.06.12.

¹³ Piszkos bomba: Radioaktív anyagok felhasználásával készült, de nem a szabályozatlan atommagreakciókon alapuló robbanóeszköz, hanem hagyományos robbanóanyag felrobbantásával szórja szét a sugárzó anyagot (uránium, plutónium, cézium, kobalt stb.) a környezetében. Hatása sugár- és vegyi szennyező tulajdonságain, a hagyományos töltet detonációján, illetve az alkalmazás pszichológiai hatásán keresztül érvényesül.

kutatást, hogy egy olyan fegyvert teremtsenek, amely erősebb minden korábban ismert eszköznél. Az így megszülető atomfegyver vált az első olyan harceszközzé, amely – felhalmozása és a bevetés esetén garantált kölcsönösség következményeként – alkalmatlannak bizonyult az ésszerű alkalmazásra, az elkészítése céljának megfelelő, hatalmas pusztítás eléréséhez való felhasználásra. Vagyis nem lehetett rendeltetése szerint, a győzelem kivívása érdekében alkalmazni: bevetése ugyanis a hidegháborús időszakban a kölcsönös garantált megsemmisítést (MAD)¹⁴ eredményezte volna.

Sokak szerint az új fegyvertípus a korábbiakat feleslegessé tette. Liddel Hart tanulmány-gyűjteményében cáfolja ezt, ahogyan szembeszáll az atomfegyverek túlzott hangsúlyozásával is. Értékelése szerint a Szovjetunió és fegyveres erői kevésbé voltak sebezhetőek a nukleáris támadással szemben mint Nyugat-Európa országai, és a későbbi nukleáris erőegyensúlyt és annak következményeit előrevetítve formálta meg azt a véleményét, hogy az államokat elrettentheti az atomfegyver bevetésétől, ha mindkét fél rendelkezik azokkal.¹⁵

Korábban már léteztek vegyi fegyverek, sőt, többször alkalmazták is, de próbálták könnyebben kezelhetővé, koncentrálhatóbbá, hatékonyabbá fejleszteni. Ezzel párhuzamosan a biológiai fegyvereket is kutatták, de a területhez kapcsolódó tudományágak csak a második világháború után érték el azt a szintet, hogy a kórokozókat tömegpusztító fegyverként alkalmazzák. Noha vegyi eszközöket több alkalommal is bevetettek, biológiai anyagokkal kísérleteket végeztek, a közvéleményben mégis sokkal inkább az atomfegyverekkel szemben alakult ki igen erős elutasítás, valószínűleg a nehezebben értelmezhető – ezáltal misztifikált – működési elve és az általa nehezen felfogható módon okozott következmények, az óriási és sokrétű pusztító hatás miatt. Való igaz, méretükhöz képest a nukleáris fegyverek összemérhetetlenül nagyobb fizikai-biológiai(-pszichológiai!) kárt képesek okozni mint egyéb – időjárástól, terepviszonyoktól stb. függő – tömegpusztító fegyverek. A „tömegpusztító” elnevezés azonos hatást tulajdonít valamennyi e kategóriába tartozó fegyvernek, holott igen jelentős, bizonyos mértékben – mint például a fizikai pusztítás – össze sem hasonlítható különbségek jellemzik hatásukat.

---

¹⁴ MAD: Mutual Assured Destruction – Kölcsönös és garantált megsemmisítés

¹⁵ Liddel Hart: *Elrettentés vagy védelem, a nyugat katonai helyzete új aspektusból*. Deterrent or defense, a Fresh Look at the West's Military Position, Praeger, New York, 1960.

Vegyí fegyvereket sokkal könnyebb előállítani és a pusztító hatásuk is kisebb, mint a nukleáris fegyvereké, viszont egy biológiai fegyver hatásának kiterjedtsége felülmúlhatja mindkettőét. Történelmi tapasztalatok azt mutatják, hogy a vegyi fegyverekkel harcképtelenné tett katonák többsége életben maradt, míg a nukleáris fegyverek hatásait elszenvedő civileket hosszú távon jelentkező és tömegesen halálos hatások érték.

Az alábbi táblázat a különböző fegyvertípusokat és azok hatásait mutatja be:¹⁶

Fegyver típus	Elsődleges hatások	Másodlagos hatások
Nukleáris fegyverek	Ionizáló sugárzás, lökéshullám, hőszugárzás, elektromágneses impulzus, fényhatás	Radioaktív sugárzás a kihullásból, összeomló építmények, tüzek, szomatikus és genetikai hatás
Biológiai és vegyi fegyverek	Mérgezés, betegség, fertőzés	Szennyezés
Hagyományos fegyverek	Szilánkhatás, lökéshullám	Összeomló építmények, tüzek

A II. világháború után a szövetségesek kb. 800 db V-2-es ballisztikus rakétát zsákmányoltak amelyeket egymás között elosztottak.¹⁷ E rakétákat az Egyesült Államokban és a Szovjetunióban is felhasználták a saját rakétaik fejlesztéséhez, s ezekben a munkákban a fogságba esett német rakétakutatók is részt vettek. A hidegháború során ezeknek a rakétáknak az utódai terjedtek el, elsősorban a szovjet hadiipar termékeként (pl. SS-1 SCUD), illetve a helyi továbbfejlesztések a rakétacsalád több variánsát alkották meg. Napjainkban kb. 25-re tehető azon országok száma, melyek ballisztikus rakétákkal rendelkeznek, s jelenleg is folynak fejlesztési programok a ballisztikus rakéták hatótávolságnak növelésére. Ezen országok többnyire rendelkeznek a tömegpusztító fegyverek előállításához szükséges technológiai képességekkel is. A tapasztalatok (tendenciák a fejlesztésben, gyártásban, együttműködésben, fegyverkereskedelemben) és néhány iráni rakétakísérlet azt mutatja, hogy Dél-Európa országai a ballisztikus rakéták potenciális célpontjaivá válhatnak az európai szövetségi rendszeren kívül álló térségekből.¹⁸

¹⁶ Forrás: Halász László - Grósz Zoltán: ABV védelem. ZMNE Vegyi- és környezetbiztonsági tanszék, Budapest; 2001, pp. 8.

¹⁷ Háború és 49 év béke, I. évf. 5. szám, 1994. augusztus

¹⁸ Lits i.m. pp. 123.

2.2. A stratégiai gondolkodás változása – egy új kor kezdete

A második világháború a végéhez közeledett, Európában már elhallgattak a fegyverek, a csendes-óceáni hadszíntéren egyre visszaszoruló japánoknak mégis meg kellett tapasztalniuk egy új, minden addiginál pusztítóbb fegyvert: 1945. augusztus 6-án Hirosima, 9-én Nagaszaki felett robbant fel atombomba.

Az ezt követő közel 50 évre a katonai és a politikai dimenzió vált a biztonság meghatározó tényezőjévé, ezáltal mind nagyobb szerephez jutottak a tömegpusztító fegyverek, közülük is elsősorban a nukleáris eszközök. A hitleri Németország és Japán legyőzésére alkotott koalíción a győzelmet követően hamar megjelentek a repedések, melyek hamarosan a teljes szembeforduláshoz, a hidegháborús megosztottsághoz vezettek.

Az első, 1945. július 16-án végrehajtott amerikai kísérleti atomrobbantás után 4 évvel, 1949. augusztus 29-én a Szovjetunió is végrehajtotta első nukleáris kísérleti robbantását, ami az amerikai „atommonopólium” megszűnését, s a nukleáris fegyverkezési verseny kezdetét is jelentette egyben. Ebben a kezdeti időszakban a nukleáris eszközök hatásmechanizmusa még nem volt teljesen ismert, és a célbajuttatással is akadtak problémák. Az új fegyver és a biztonság kapcsolata (át)alakulófélben volt.

1957-ben a Szputnyik I. fellövése nem csak egy tudományos szenzációt jelentett, az objektum világűrbe való kijuttatása és Föld körüli keringése azt is jelentette, hogy a Föld bármely pontjára visszajuttatható – akár egy nukleáris töltet is. Innen számítjuk az interkontinentális ballisztikus rakéta megjelenését, s ez az Egyesült Államok korábbi viszonylagos védettségének a végét, az „óceánpajzs” megszűnését jelentette.

2.2.1 A proliferációs folyamat kialakulása és fejlődése

A következő évtizedekben a tömegpusztító fegyverek, de elsősorban a nukleáris eszközök nagyban befolyásolták, meghatározták a szembenálló szuperhatalmak és tömbök katonai gondolkodását, stratégiáját. A nukleáris korszak előtti hadászat és a nukleáris kor hadászata közötti kapcsolat kevésbé nyilvánvaló, illetve erősen bizonytalan. Azzal szoktak érvelni, hogy – legalábbis ami a nukleáris konfliktust illeti –

minden teljesen új, ami a vízvázalasztó nukleáris oldalán található. Természetesen a technológia új; azonban az ember, valamint társadalmi és politikai eszméi, továbbá társadalmi struktúrája kevésbé változott. A nukleáris arzenálok felett rendelkező kormányok és haderők férfiakból és nőkből állnak, akik nem sokban különböznek (viszonyulásukban a hagyományos fegyverekhez és ha kell, alkalmazásukhoz – B.B.) szüleiktől és nagyszüleiktől.¹⁹

Az egyre kiélezettebb fegyverkezési verseny, az atomfegyverek mennyiségi és minőségi növelése hamarosan azonos felismerésre készítette mindkét felet. Az 1960-as évek elejétől elsősorban katonai-logikai következtetésekből fakadóan (az elrettentés és a biztos második csapás lehetősége), másodsorban a szuperhatalmak közötti konzultációnak és kapcsolatépítésnek köszönhetően („forró drót”) csökkent egy nukleáris háború kitörésének az esélye. Kérdéses, összehasonlíthatjuk-e ezt az állapotot a mai helyzettel? Nem egyoldalú-e az elrettentés, melyet a politikailag szembenálló gyengébbik fél akár fenyegetésként is értékelhet? Létezik ma jóhiszemű kapcsolatépítés a helyzet valóban normálissá tétele érdekében a „latornak”, „haramiának” nevezett államok vagy az Egyesült Államok részéről?

A stratégiai hordozóeszközökkel és azok nukleáris tölteteivel egymás kölcsönös (és idővel a Föld) elpusztítására képes hatalmak kezében az atomfegyver az első olyan harceszközzé vált, melyet nem lehetett rendeltetése szerint, vagyis a győzelem kivívása érdekében alkalmazni. A hatvanas évek elejére valamennyi mai²⁰ állandó BT-tag rendelkezett atomeszközök előállítására képes technológiával és tudással, s a hangsúly immár a horizontális (földrajzi) és vertikális (minőségi, mennyiségi) proliferáció (elterjedés) megakadályozására került.

A második világháborút lezáró békeszerződések a vesztes államok részére tilalmat írtak elő nukleáris fegyverek kifejlesztésére és birtoklására. A győztesek közül a Szovjetunió után hamarosan Nagy-Britannia (1952), Franciaország (1960) és Kína (1964) is képessé válik atomfegyver megalkotására. Már az ötvenes évek elejétől felmerül az atomfegyverek elterjedésének veszélye, illetve ennek megakadályozásának a szükségességére vonatkozó igény a nagyhatalmak részéről. (Természetesen, miután

---

¹⁹ Paret, Peter: A jelenkori háború eredői, In: Paret, Peter (szerk.): *A modern stratégia kialakítói Machiavellitől a nukleáris korszakig*, Princeton University Press, New Jersey, 1986, pp. 12.

²⁰ Ekkor még a Tajvani Kínai Köztársaság képviselte Kínát az ENSZ-ben, de a Kínai Népköztársaság már elismert atomhatalommá vált. 1971-től a 2758-as ENSZ határozat értelmében a KNK vette át Tajvan helyét az Egyesült Nemzetek Szervezetében.

elkészültek a sajátjukkal.) 1954-ben megegyezés született, miszerint a Szovjetunió és az Egyesül Államok megosztják és hozzáférhetővé teszik a békés célú atomenergia-felhasználás eredményeit. Körülbelül ez lehet a non-proliferációs rendszer kialakulásának a kezdete, hiszen pontosan az egyéni, nehezen ellenőrizhető kezdeményezések visszaszorítását, a katonai felhasználásról való lemondást és az átlátható programokat célozza a tudományos eredmények megosztása és ennek intézményesítése.

2.2.2. A non-prolifерáció kezdete

"Az atomkard már a kezünkben van. Eljött az ideje, hogy gondolkozni kezdjünk az atomenergia békés felhasználásáról."²¹ – Talán Kurcsatov, a neves szovjet atomtudós híres mondata (1953) és Eisenhower amerikai elnök alábbi beszéde lehet annak a széleskörű nemzetközi rezsim²² felépítésének a jelmondata és kezdete, melyet ma non-prolifерációs rendszerként ismerünk és ehhez kötődően verifikációként²³. A non-prolifерációs rendszer azon szabályoknak és normáknak az összessége, amelyek tömegpusztító fegyverek előállításához és kutatásához kapcsolódó tudományos és technikai területen, illetve a békés célú atomenergia-felhasználás folyamatában szabályozzák a szereplők viselkedését. 1953. december 8-án hangzott el Eisenhower elnök „*Atoms for Peace*” című beszéde, melyben az amerikai elnök javasolta a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség létrehozását, amely szervezet feladatát úgy jelölte meg, hogy dolgozzon ki „...módszereket, melyek segítségével a hasadóképes anyagokat az emberiség békés céljainak szolgálatába lehet állítani. Szakértőket kell megbízni, hogy az atomenergiát a mezőgazdaság, orvostudomány és más békés tevékenységek számára felhasználhatóvá tegyék. Kiemelt cél lehet a világ energiaínségben szenvedő területeinek bőséges elektromos energiával történő ellátása.”²⁴

Megkerülhetetlennek tartom azt, hogy a témával foglalkozó elméleti (biztonságpolitikai) kutató, szakértő tisztában legyen minimális szinten a proliferáció

---

²¹ Nukleáris energia a békéért: a nukleáris energia születése. www.npp.hu/tortenelem/beke.html, 2006.05.04.

²² Jelentése itt: A terület szabályozására, ellenőrzésére hozott egyezmények, szabályok és normák összessége, rendszere.

²³ Jelentése itt: A szerződéses kötelezettségek betartásának ellenőrzése.

²⁴ Eisenhower, Dwight D.: *Atoms for Peace*, elhangzott az ENSZ Közgyűlés 470. ülésén, http://www.iaea.org/About/history_speech.html, Letöltés: 2006.06.15.

technikai háttérnek legalább egy kis szegmensével. Ezért indokoltnak tartok itt is egy rövid áttekintést, így lehet körültekintő igényességgel, alaposan megvizsgálni a kérdést.

Miért is fontos és érzékeny pont a nukleáris létesítmények ellenőrzése, a megfelelő tulajdonságú berendezések használatának támogatása vagy mások rosszallása? Az atomreaktorokat csoportosíthatjuk felhasználásuk, típusuk vagy a reaktortérben a maghasadást szabályozó moderátorközeg anyaga szerint. Ezek a meghatározások lényegében összefüggenek, nem is teljesen elkülöníthetőek. A nukleáris fegyverek alapanyaga az urán 235-ös izotópja (^{235}U), és a plutónium 239-es izotópja (^{239}Pu). A természetben is megtalálható uránnak azonban csak 0.7%-a ^{235}U , ezért a további felhasználáshoz (fűtőanyag, kísérlet, fegyver) ennek a dúsítása szükséges, vagyis a hasítható ^{235}U arányának növelése, szétválasztása a stabil ^{238}U -tól. Az elválasztásnak nevezett (elektromágneses, diffúziós, ultracentrifugás vagy lézeres) folyamattal 2-6%-os dúsítottóságú fűtőelemeket, 40%-nál alacsonyabb dúsítottóságú kísérleti reaktor üzemanyagot állítanak elő. 40% feletti dúsítással elvileg fegyverhez használható anyag keletkezik, de általában csak 80% felett beszélünk fegyver minőségű dúsított uránról, de a gyakorlatban az atomfegyverekben rendszerint ez a 90%-ot is meghaladja. A reaktorok típusa nagyban meghatározza a szükséges üzemanyag és a kiegészített fűtőelemekből kikerülő végtermékek összetételét is. Az alábbi ábra a moderátorként használt anyagok, a dúsított urán és a létrejövő láncreakció lehetőségét mutatja be:

Moderátor	Az urán dúsítottóságának foka		
	0.7 (természetes)	$\approx 3\%$	$>90\%$
nincs	✘	✘	✓ (robbanás)
H ₂ O (nyomottvízes reaktor)	✘	✓	✓
Grafit (csernobili típusú reaktor)	✘	✓	✓
D ₂ O (nehésvízes reaktor)	✓	✓	✓

A plutónium a természetben nem fordul elő, mesterségesen keletkező anyag, melyre az atommagok végzett kísérletek során figyeltek fel. A reaktorok működése során bizonyos 238-as tömegszámú uránatomok ^{239}Pu -má alakulnak át. Egy idő után azonban romlik a keletkezett plutónium minősége, ugyanis a ^{239}Pu a neutronok hatására vagy tovább hasad, vagy ^{240}Pu -má alakul át, amit nem lehet felhasználni. Így tehát fegyverhez szükséges plutónium termeléséhez a reaktorokban gyakran kell cserélni a fűtőelem rudakat. Ez lehetséges az erre tervezett katonai célú reaktorokban, de bizonyos

polgári célú reaktorokban (grafit, nehézvíz moderálású, illetve kutató reaktorok) is lehetséges ez. A NAÜ-nek többek között ezt a folyamatot is ellenőriznie kell, a polgári reaktorokban kifejezetten bent tartják az üzemanyag-rudakat. A könnyűvízes (vagy nyomottvízes) reaktorok esetében – mint amilyen a paksi atomerőműben működő típusok is – az ellenőrzött láncreakció zárt, nagy nyomású burokokban zajlik, ezért az egyes fűtőelem rudak mozgatása és kiemelése a rendszer leállítását követeli meg. A rudakból a plutónium kinyerése rendkívül gazdaságtalan lenne, nehezen meghatározható annak az időnek a meghatározása, mikor még optimális arányban fordulhat elő ^{239}Pu . A kísérleti, nehézvíz, vagy grafit moderálású atomreaktorok fűtőelemei rendszerint működés közben is mozgathatóak, kivehetőek, ezért lehetséges megfelelően előkészített alapanyagoknak a reaktortér (pl. neutronsugárzás szempontjából) megfelelő részébe helyezése. Mint a táblázatból is kitűnik, az ilyen típusú reaktorok természetes, vagy nagyon alacsony dúsítottságú uránnal is működnek, melyekben a legnagyobb a plutóniummá alakulni képes ^{238}U aránya. Ezért az ilyen reaktorokat üzemeltetők nem, vagy kevésbé függenek a fűtőelem-gyártóktól is. Jelenleg a könnyűvízes reaktorok tekinthetőek a legbiztonságosabb, könnyebben kezelhető konstrukcióknak, ezért is a legelterjedtebbek a világon és szorgalmazzák pl. Észak-Korea esetében a felépítésüket. A fentiek miatt kíséri kiemelt figyelem az egyes országokban működő reaktorokat, a nukleáris technika kereskedelmét, használatát, és emiatt annyira fontos a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség (NAÜ) kidolgozott ellenőrzési rendszerének működése. A NAÜ-t 1957-ben egy, az ENSZ égisze alatt működő független nemzetközi szervezetként, ENSZ közgyűlési határozattal hozták létre.²⁵ A napjainkban már 127 tagot számláló Ügynökség létrehozásakor az eredeti cél az volt – az „Atoms for Peace” programmal összhangban –, hogy a szervezet az atomenergia békés felhasználása terén támogatást nyújtson a tagországoknak a tudományos nukleáris programok fejlesztésében, azaz lehetővé tegye hozzájárulásukat a nukleáris anyagokhoz, berendezésekhez, információkhoz és technológiákhoz. Ehhez kapcsolódott a tudományos kutatások és fejlesztések, műszaki információ- és tapasztalatcsere aktív támogatása, alapvető biztonsági szabványok kidolgozása, mely a mai napig fontos részét képezi az Ügynökség profiljának. A nukleáris non-prolifерáció szempontjából a NAÜ működésének legfontosabb eleme a biztosítékrendszer

---

²⁵ IAEA – International Atomic Energy Agency
Cooperation in the Nuclear Power Industry, *Nuclear Issues Briefing Paper 12.*, pp. 2.
<http://www.uic.com.au/nip12.htm>, Letöltés: 2006.05.23.

működtetése, mely által a szervezet azt próbálja ellenőrizni és igazolni, hogy az adott ország bejelentette az Ügynökségnek nukleáris anyagait, berendezéseit és létesítményeit, azokat nem használja fel atomfegyverek előállítására és segítséget nyújt a nemzetközi egyezmények betartásához. A NAÜ-nek a nukleáris biztonság területén hordozott felelőssége – a közvélemény e területre irányuló figyelmének növekedésével, és a nukleáris intézmények, erőművek számának gyarapodásával – kibővült. Jelenleg világszerte kb. 200 ellenőr teljesít felügyeleti szolgálatot több mint 900 berendezésnél és más helyeken a NAÜ Biztonsági Programja keretében. Az ellenőrzések műszaki és adminisztratív jellegűek, a szervezet a tagállamokkal kötött kétoldalú, egyéni ellenőrzési rendszerek, ún. Safeguards egyezmények alapján végzi az ellenőrzést.

Ezzel szemben viszont a megfelelő ellenőrzési rendszerek hiányában a vegyi fegyverek gyártásának, birtoklásának tényét sokkal nehezebb megállapítani, mint az atomfegyverekét. Napjainkban a katonai szakértők mintegy 15-20 országról tételezik fel, hogy vegyi fegyverekkel, valamint azok hordozó eszközeivel rendelkeznek. A rendelkezésre álló információk szerint a vegyi fegyverrel rendelkező országok közé tartoznak: az Egyesült Államok, Oroszország, Franciaország, Nagy-Britannia, Irán, Szíria, Egyiptom, Szerbia, Örményország, Azerbajdzsán, Angola, Mozambik, valamint feltehetően Kína és Izrael is.²⁶ (A felsorolásban korábban még szereplő Líbia lemondott vegyifegyver-programjáról.)

2.3. Összegzés

A tömegpusztító fegyverek megjelenésüktől kezdve mélyrehatóan befolyásolták a politikai és katonai gondolkodást egyaránt. Megszületett annak a felismerése, hogy az akkori szembenálló felek kölcsönös tűzcsapása globális pusztulással járna.

A hidegháború körülményei között az elterjedés, vagyis proliferáció korlátok közé szoríthatónak tűnt, s erre a nagyhatalmak kellő időben fel is figyeltek – nem utolsósorban a nukleáris fegyvereket kifejlesztő tudósoknak köszönhetően. Kialakult tehát a non-proliferációs rendszer, melyben a legtöbb állam számára az atomenergia katonai célú felhasználásról való lemondással, és az átláthatóvá tett nukleáris programokkal lehetőség nyílt/nyílik a tudományos eredmények megosztására és ennek intézményesítésére. Kialakult az a mechanizmus is, mellyel az atomhatalmak

---

²⁶ Szakács i.m. pp. 1.

biztonságosan tudták kezelni és kézben tartani az összesen több tízezer töltetre rúgó atomfegyver-készletüket.

3. A biztonsági környezet átalakulása

Gyakran hangoztatott megállapítás, miszerint a hidegháború befejeződése óta jelentősen megnőtt a tömegpusztító fegyverek elterjedésének, a proliferációnak a veszélye, és e téren új kihívással állunk szemben. Ez azonban ebben a leegyszerűsítő formában nem igaz, a jelenség nem újkeletű. A tömegpusztító fegyverek megszületése, a technika rohamos fejlődésének beindulása óta létezik ez a probléma, kérdés az, hogy mennyire vettünk róla tudomást. Ahogyan a hidegháború megszűnése teljesen új megvilágításba helyezte a nemzetközi terrorizmust és az ellene folytatott küzdelmet, ugyanígy tekinthetünk a proliferációs problémára. Manapság, mikor a tömegpusztító fegyverekről, ezek nagy hatótávolságú célba juttató eszközeinek elterjedéséről és alkalmazásának lehetőségeiről beszélünk, a korábban már említett (atom, vegyi, biológiai, toxin és radiológiai) kategóriákban vegyi, biológiai, nukleáris anyagok és eszközök egész sora létezik az „egyszerű” anthrax baktériumoktól a fokozott sugárhatású fegyverekig, amelyek emberek tömeges halálát okozhatják.

3.1. Az új biztonsági környezet

A bipoláris szembenállás idején a két szuperhatalom (atom) fegyverkezési versengésének árnyékában meglehetősen kevés jelentőséget kapott a proliferáció elleni kemény fellépés, másrésztől a nemzetközi rendszer egyes szereplői a nagyhatalmak hidegháborús küzdelmének oldalvizén, érdekeiket nem zavarva kitűnően ellavíroztak. Észrevétlenül, *egyén vagy a nagyhatalmak által támogatva fejlesztették saját eszközeiket, s valamennyi mai (vitatott) fegyverkezési program a 90-es éveket megelőző időszakra nyúlik vissza.* A proliferációs kihívás újszerűségének elfogadása tehát azon nagyhatalmak felelősségének az elhallgatása, melyek korábbi érdekeiknek megfelelően aktívan vagy passzívan hozzájárultak az elméleti és gyakorlati technikák, alapanyagok és gyártási technológiák elterjedéséhez. Az újszerűség annyiban nyilvánul meg, hogy pont az előbb említett programoknak a célhoz érésével nőtt meg a kockázat, párosulva

azzal, hogy *egyres régiókban a nagyhatalmi kontroll visszaszorult, megszűnt, a helyi hatalmi ambíciók viszont növekedtek.* A korábban csak a nagyhatalmak által birtokolt tömegpusztító- és rakéatechnológia széleskörűen elérhetővé vált, annak ellenére, hogy idővel még szélesebb körű, globális megállapodások születtek a folyamat megfékezésére.

A fenti okok miatt válhatott ismét aktuális témává a rakétavédelem, a kilencvenes évek mindennapi sajtószerelőjévé Szaddám Huszein, ezért olyan élénk a nemzetközi érdeklődés a folyamatosan gazdasági összeomlás szélén álló Észak-Korea körül, s folytathatnánk a sort Iránnal, Pakisztánnal, Indiával, vagy akár a zavaros helyzeteket, hátrányos térségeket (is) kihasználó nemzetközi terrorista hálózatokkal. Annak ellenére, hogy közel másfél évtizede véget ért a kétpólusú szembenállás, a hidegháború idején kialakult non-proliferációs rendszer úgy tűnik, nem egészen tudta követni a változásokat, meglehetősen elavultnak tűnik. Itt röviden a non-proliferációs rendszer legfontosabb, fegyverzetkorlátozási, leszerelési és exportellenőrzési elemeiről:²⁷

Non-Proliferation Treaty (NPT – Atomsorompó Szerződés) – A Szovjetunió, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kezdeményezésére 10 évnyi tárgyalássorozat után 1968-ban nyitották meg aláírásra NPT alapdokumentumát. 1970-ban lépett életbe, részes államainak száma az idők során elérte a 187-et. Mára – Kuba 2002-es csatlakozásával – csupán 3+1 ország maradt ki az NPT globális, átfogó rendszeréből, ami kijátszás ide vagy oda, mégis indikátorként működik, egy állandó jogalapot biztosít a nukleáris terület közös, nemzetközi áttekintéséhez és ellenőrzéséhez. (Izrael, India és Pakisztán nem csatlakozott.) A szerződés célja a nukleáris fegyverek további elterjedésének megakadályozása, megfigyelése, de már a kezdetektől meglehetősen hiányosságok kísérik végig a megállapodás történetét és megvalósulását. A csatlakozó, atomfegyverrel nem rendelkező államok (a továbbiakban NNWS-államok²⁸) a szerződés értelmében lemondanak nukleáris fegyverek kifejlesztéséről, gyártásáról vagy

---

²⁷ Lásd többek között:

Proliferation: Threat and Response, Office of the Secretary of Defense, 2001. január. (az Egyesült Államok Védelmi Minisztériumának kiadványa), pp. 117.

<http://www.defenselink.mil/pubs/ptr20010110.pdf>, 2006.02.06.

Tulliu, Steve és Schmalberger, Thomas (szerk.): A biztonság megértése felé - Fegyverzet-ellenőrzési, leszerelési és bizalomerosztési kislexikon, UNIDIR, Genf. Kiadta: ZMNE Stratégiai és Védelmi Kutató Központ, 2003.

Az egyezmények és a non-proliferáció szempontjából legfontosabb országok szemléltető táblázata az 5. sz. mellékletben találhatóak.

²⁸ Non-Nuclear Weapon States

beszerzéséről, mások hozzásegítéséről (1. pillér). Az atomfegyverrel rendelkező államok (a továbbiakban NWS-ek²⁹) nem nyújtanak segítséget atomfegyver előállításához és nem adják át a szükséges technológiát, tudást. Az NNWS országok békés célú nukleáris tevékenysége a NAÜ ellenőrzése alá kerül, egyben a szerződés „elidegeníthetetlen jogot” biztosít számukra a nukleáris energia békés célú kutatására, fejlesztésére, biztosítja a szükséges technológiákhoz és tudományos eredményekhez való hozzájutást, a tapasztalatok megosztását (2. pillér). Az egyezményt 1995-ben határozatlan időre meghosszabbították, a nemzetközi közösség majdnem minden tagja aláírta. A Nemzetközi Atomenergia Ügynökség a részes államokkal kötött kétoldalú egyezmények alapján ellenőrzi, hogy azok betartják-e szerződéses kötelezettségeiket. (Safeguards egyezmények) Ezekon keresztül a részes NNWS államok lényegében teljes békés célú nukleáris tevékenységüket az Ügynökség ellenőrzése alá helyezik, amely az adatszolgáltatás során kapott információk alapján, a rutin és ad hoc helyszíni ellenőrzések keretében ellenőrzi, hogy az adott ország nem végez tiltott tevékenységet. Az aláírók további vállalása, hogy jóhiszemű tárgyalásokat folytatnak a leszerelés irányába (3. pillér), illetve az egyezmény jogot biztosít a részes államoknak atomfegyver mentes övezetek létrehozására (1. sz. melléklet). A szerződés fontos eleme, hogy atomhatalomként kizárólag azokat az államokat ismeri el, melyek 1967. január 1-je hajtottak végre nukleáris robbantást. Ennek értelmében a többi mai, nukleáris fegyverrel rendelkező ország nem atomhatalom, rájuk és a velük fenntartott kapcsolatokra és együttműködésre (elvileg) az NNWS államokra vonatkozó előírások lennének érvényesek. Pakisztán, Izrael és India nem csatlakozott az NPT egyezményhez, ezért annak előírásait sem tekinthetjük jog szerint érvényesnek rájuk nézve, azonban az NPT kulcsállamaiként az atomhatalmaknak a nukleáris együttműködés terén figyelembe kellene venniük a szerződés értelmében rájuk vonatkozó előírásokat. Az Egyesült Államok India és Izrael felé ugyanúgy átlépett az NPT alapelvein, mint Kína a Pakisztánnal, illetve a Szovjetunió/Oroszország az Észak-Koreával és Iránnal folytatott együttműködésében. (Irán és Észak-Korea az Atomsorompót aláírta és ratifikálta, utóbbi azonban 2003-ban komolyabb következmények nélkül felmondta, és azóta nukleáris robbantást is végrehajtott.) Így tehát különösen igaz, és napjaink eseményein is tapasztalható annak az igazsága, hogy:

---

²⁹ Nuclear Weapon States

minden szerződés annyit ér, amennyit betartanak belőle. (A szerződés szövegének kivonata a 2. sz. mellékletben található.)

Comprehensive Test Ban Treaty (CTBT – Átfogó Atomcsend Egyezmény) –

A nukleáris fegyverek (vertikális és horizontális) proliferációjának további akadályául szolgáló egyezmény, melynek elfogadásával az aláírók tartózkodnak bármiféle (katonai vagy békés, légköri, felszíni, föld- agy vízalatti) nukleáris robbantás végrehajtásától. Az egyezmény nem lépett életbe, önkéntes vállalással tartják be az atomhatalmak és egyéb, az Atomsorompóban nem elismert NWS államok.³⁰ Fontos eleme az a folyamatosan működtetett globális érzékelőrendszer, mellyel a világ bármely pontján végrehajtott atomrobbantás észlelhető, rögzíthető vagy nyomon követhető. A tervezett teljes rendszer a következő elemeket foglalja magába, az adatok műholdas adatátvitellel a bécsi központba futnak be:³¹

- 80 darab sugárzásmérő állomás, a sugárzó részecske és gáz mintákat 16 laboratórium elemzi;
- 170 szeizmikus mérőállomás, melyek közül 50 továbbít folyamatos mérési adatokat a központba;
- 60 darab infrahang detektor az atmoszférában terjedő rezgés- vagy nyomáshullámokat érzékeli (Általában nem hallható 20 Hz alatti, például robbantás által keltett légköri vagy geológiai rezgések);
- 11 hidroakusztikus mérőállomás, a víz alatti rezgések, lökeshullámok megfigyelésére.

(A megfigyelőrendszert és elhelyezkedését a 3. sz. melléklet ábrázolja, a szerződés szövege a 4. sz. mellékletben található.)

Nuclear Suppliers' Group (NSG – Nukleáris Szállítók Csoportja) –

Többoldalú nukleáris exportellenőrzési rezsím, melyben a tagországok önkorlátozást vállalnak a nukleáris anyagok és a területhez kapcsolódó cikkek kereskedelmében.

---

³⁰ A szerződést 154 tagállam írta alá és 56 ratifikálta. A 14. cikk értelmében akkor lép hatályba, ha azt az a 44 ország is ratifikálja, mely tagja a Genfi Leszerelési Értekezletnek és atomenergia-programmal rendelkezik. Az Egyesült Államok, Kína, India, Pakisztán és Észak-Korea még nem tette meg. In: Hamar Sándor: Non-Proliferációs szerződések, exportellenőrzési rendszerek és a tömegpusztító fegyverek proliferációjának trendjei, *Felderítő Szemle*, MK KFH, 2003/1, pp. 66.

³¹ Comprehensive Test Ban Treaty Organisation, Arm Control Association, In: *Weapons of Mass Destruction – Australia's Role in Fighting Proliferation*, az ausztrál kormány kiadványa, készült az Ausztrália Csoport éves ülésére, Canberra, 2005, pp. 38.

Célja, hogy a dúsító és újrafeldolgozó üzemek, hasadóanyagok békés célú exportálása ne járulhasson hozzá a tömegpusztító fegyverek terjedéséhez. Ily módon csak az Atomsorompó Szerződés részes államaiba, vagy a NAÜ-vel külön szerződést kötött országokba szállítanak (vállalják a teljes körű biztosítérendszer feltételeit – full scope safeguards), szigorú végfelhasználói igazolás garanciája mellett. Az ellenőrzés két fő csoportra terjed ki, egyik az érzékeny nukleáris cikkek, másik pedig a kettős felhasználású, illetve atomrobbantásokhoz és biztosítérendszeren kívüli atomenergia-előállítási folyamatokhoz felhasználható anyagok csoportja.

Zangger Committee (ZAC, Zangger Bizottság) – 1971-ben alakult nem hivatalos exportellenőrzési csoport, célja az exportáláshoz a NAÜ biztosítéki garanciáját igénylő anyagok és berendezések listájának felülvizsgálata és összeállítása, korrigálása. Feladata irányelvek kidolgozása és információcsere olyan exporttevékenységekről, melyek során nukleáris fegyverekkel nem rendelkező vagy az NPT-n kívüli államok jutnak hasadóanyagokhoz vagy kapcsolódó technológiákhoz. Tagjait az NSG is tartalmazza, szerepe inkább szakértői és tanácsadói tevékenység. Irányelvei a nukleáris jellegű szállításokra vonatkozó nemzeti politikák koordinálását szolgálja, az árucikkek „érzékenységétől” függően lépteti automatikusan életbe a NAÜ biztosítéki rendszerét.

Australia Group (AG – Ausztrália Csoport) – Vegyi prekursorok³², mérgező anyagok, mikroorganizmusok és biológiai hatóanyagok, illetve a hozzájuk kapcsolható technológiák exportellenőrzését alkalmazó országok csoportja, melynek tagjai információ- és véleménycserét folytatnak a vegyi és biológiai fegyverek előállításához használható eszközök és felszerelések terjedéséről és ennek megakadályozásáról, a technológiák átadásának korlátozásáról. A folyamatos kapcsolattartás mellett évente Párizsban rendezett ülésükön tanácskoznak, az adminisztrációs feladatokat mindenkor Ausztrália és külképviseletei látják el. A részes államok a fentiekben taglalt nukleáris exportellenőrzési rendszerhez hasonlóan összeállítják az érzékeny és kettős felhasználású árucikkek listáját, a konzultációk során tájékoztatják egymást ezen cikkek kereskedelméről, rájuk vonatkozó exportkérelmekről vagy exportálásuknak a megtagadásáról.

Biological and Toxin Weapons Convention (BWC – Biológiai és Toxin Fegyver Tilalmi Egyezmény) – Békés célra nem használható toxinok, biológiai

---

³² Prekursor: több célra felhasználható alapanyagok.

ágensek, illetve az ezeket célbajuttató eszközök fejlesztését, előállítását, tárolását, megszerzését tiltó egyezmény, melynek elsőként célja a teljes fegyverkategória felszámolása. Az 1972-ben aláírásra megnyitott konvenció 1975-ben lépett hatályba, 147 állam írta alá, ebből 114 ratifikálta, de hiányzik az ellenőrzési és megfigyelési rendszere (42 aláíróval lépne életbe, eddig 32 állam fogadta el), továbbá nem rendelkezik a biológiai harcanyagok és toxinok használatának tilalmáról. A szerződés előírta a részes államok birtokában lévő tiltott anyagoknak a szerződés életbe lépésétől számított kilenc hónapon belül történő megsemmisítését vagy békés célokra való átalakítását. Az egyezménybe vetett hitet gyengítette az, hogy az ENSZ fegyverzet-ellenőrzési bizottsága 1995-ben Irakban jelentős gyártási kapacitást talált annak ellenére, hogy Bagdad aláírta és ratifikálta a megállapodást.³³

Chemical Weapons Convention (CWC – Vegyifegyver Tilalmi Egyezmény)

– Megtiltja a vegyi harcanyagok fejlesztését, kutatását, gyártását, raktározását, kereskedelmét, átadását és használatát. Elrendeli a meglévő készletek és gyártókapacitás 10 éven belüli megsemmisítését, az aláíróknak nyilatkozniuk kell készletekről, gyártókapacitásukról, illetve vegyi fegyverhez alkalmazható (kettős felhasználású) anyagok gyártásáról, évente adatszolgáltatásra kötelesek. Az első olyan leszerelési megállapodás, mely kiterjedt ellenőrzési rendszeren is alapul. 1993 januárjában nyitották meg az aláírásra, 1997 áprilisában lépett hatályba, egy évvel később már 169 nemzet írta alá, de lényeges, hogy – mai szemmel nézve pont – a kulcsországok nem csatlakoztak: Izrael, Egyiptom, Irak, Líbia és Szíria nem írta alá, Irán pedig fenntartásokkal csatlakozott. *A vegyi fegyverek esetében külön problémát jelent, hogy azok egy része elavulttá válik, de megsemmisítésük alapvetően nem megoldott.*

Missile Technology Control Regime (MTCR – Rakétatechnológiai Ellenőrzési Rendszer) – Az 1987-ben létrehozott rendszer a tömegpusztító fegyverek hordozására alkalmas, 300 km-nél nagyobb hatótávolságú, 500 kg-nál nehezebb teher célbajuttatására képes rakéták, robotrepülőgépek és azok alkatrészeinek, előállító technológiájának, az alkalmazásukhoz szükséges eszközök exportját ellenőrzi. Az érintett termékkör listáját a részes államok közösen állítják össze, a nemzeti exportellenőrzési politikákban való beépítése a tagok felelőssége. Az ezredfordulón kiemelt figyelmet szentelnek a Közel-Kelet, Dél-Ázsia és a Távoll-Kelet önálló

---

³³ *Non-proliferció ABC*, Külügyminisztérium, Budapest, 2000, pp. 29.

rakétafejlesztéseire, melyek már nem igénylik a rakétatechnika importját, viszont szállítókként jelennek meg a nemzetközi porondon.

A fegyverzetkorlátozási és leszerelési megállapodások (bilaterális, regionális, globális) mellé általában kialakítják a megfelelő ellenőrzési rendszert is (verifikációs rendszer), melynek célja a szerződésben foglaltak jóhiszemű teljesítésének és betartásának bizonyítása. A CWC és a CTBT ellenőrzési mechanizmusai precedensértékűvé váltak más szerződések szempontjából is.³⁴ A non-proliferációs rendszer problémája – a BWC verifikációs rendszerének hiánya ellenére – nem is ez, sokkal inkább a tiltott tevékenység következményeinek bizonytalansága, vagyis az, hogy nincsen rögzített és kiszámítható eljárás, szankcionálás a renitens államok ellen. A non-proliferációs rendszeren kívül álló állami vagy nem állami szereplők, de még inkább a nem jóhiszeműen csatlakozott országok „eredményei” láttán felmerülhet a kérdés, van-e értelme a szerződéseknek? Természetesen van, a megállapodások, szerződések, ellenőrzési rendszerek (NPT, CTBT, CWC, BWC, MTCR stb.) mind egy-egy nagy lépést jelentenek a non-proliferáció és a leszerelés fejlődésében. Valamennyi hiányosságukkal együtt egy nagy és átfogó rendszert biztosítottak, egy alapot, melyre tovább építve kialakítható egy kockázatmentesebb, biztonságosabb világ.

3.2. A non-proliferációs rendszer helyzete

Napjaink átalakuló biztonsági környezete és a sokat hangoztatott új típusú kihívások mindenképpen változtatásokat igényelnek a non-proliferációs rendszerben, melyhez elengedhetetlen a nagyhatalmak, és a nemzetközi szervezetek nagyobb mértékű szerepvállalása, aktivitása és együttműködése. A non-proliferációs folyamat eddigi legnagyobb kudarcának a titkos nukleáris programok, az évekkel ezelőtti dél-ázsiai, a mostani észak-koreai atomrobbantások és a kulcsfontosságú államoknak a szerződésekhez való csatlakozási készségének a hiánya tekinthető. A megoldás érdekében a problémát több oldalról kell megközelíteni. Egyrészt az említett hiányosságok jogi és szervezeti megoldása a hiányzó ellenőrzési rendszerek megalkotásával, a meglévők pontosításával, a betartás-betartatás szigorúbb végrehajtásával. Másik oldalról a nemzetközi közösség részéről szükséges megfelelő

---

³⁴ u.o. pp. 29.

mechanizmusok kiépítése, cselekvési minták megalkotása (lásd akár az USA preventívnek nevezett hadműveletét Irakban) olyan államokkal szemben, melyek ugyan nem részesei a nevezett szerződések rendszerének, de ezek szellemével ellentétes tevékenységük közvetve vagy közvetlenül más országok, környezetük egyensúlyát, békéjét és biztonságát veszélyeztetik.(Pl.: 5. sz. melléklet) *Ugyanakkor fel kellene ismerni, hogy a non-prolifерációt az sem segíti, hogy a nukleáris fegyverekkel rendelkező államok továbbra is azt állítják, kezeik között e fegyverek a biztonságot növelik, míg másoknál azok a világbékét fenyegetik.* Hasonló vonatkozásban a részes államok ellenőrzését (verifikáció) is erősíteni szükséges, hiszen mint több példán látható, a szerződések aláírása nem garantálja egyben a szövegükben foglalt normák és a megegyezések szellemének betartását. E tekintetben a vegyi fegyverek elleni küzdelem jutott legtovább, a tagállamok területén ellenőrizhető a vegyipar, a meglévő vegyi fegyverek megsemmisítése. A ratifikációk elhúzódása miatt a CTBT még mindig nem lépett hatályba, csupán önkéntes deklarációk testesítik meg. De valószínűleg nem is ez hátráltatná valamely, az Atomsorompót kijátszó államot nukleáris programja végfázisának kísérleti robbantással való kiteljesítésében. Való igaz hogy a robbantási kísérletek betiltása hátráltathatja az új típusú szerkezetek gyártását, de nem jelent akadályt egyszerűbb, vagy már ismert robbanóeszközök előállításában, fejlesztésében. Pakisztán például már évekkel azelőtt, hogy atomkísérleteket hajtott volna végre, összeszerelte a bombákat anélkül, hogy bárki sejtette volna, a nagyhatalmak pedig már jó ideje számítógépes szimulációval végzik fejlesztéseiket. A CTBT tehát inkább egy demonstratív korlát, melynek környezetvédelmi illetve politikai gesztus értéke van, az atomfegyverek további terjedésének különösebb gátat nem szab. Nem bizonyított hogy Izrael végrehajtott kísérleti robbantást, hivatalosan nem is ismeri el atomfegyverének létét, mégis de facto atomfegyverrel rendelkező³⁵ államként tartjuk számon.

A tömegpusztító – elsősorban nukleáris – fegyverek és előállításuk nemzetközi ellenőrzésének mára legfontosabb elemévé a hasadóanyag-gyártás kontrollálása vált. Természetesen a többi – a témával foglalkozó szakirodalom által meghatározott – ellenőrzési terület is nagyon fontos szerepet tölt be, de a (non-)prolifерáció mai helyzetét tekintve igazából ez a releváns és megfogható, megoldásra váró probléma. Az

---

³⁵ 1979-ben az Atlanti-óceán déli részén a megfigyelő műholdak éles felvillanást jeleztek, vélekedések szerint izraeli-dél-afrikai közös robbantás történt, de az ügyben egyelőre nincsen konkrét bizonyíték. In: Nagyné Rózsa Erzsébet: A nukleáris fegyverek elterjedése: tanulságok és kilátások, Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Védelmi Tanulmányok No.17. Budapest, 1997, pp. 48.

egyéb területek alatt értem a kísérleti robbantások korlátozásának, a fegyvergyártás ellenőrzésének, illetve a fegyverek telepítésének, megsemmisítésének, a szétszerelt alkotóelemek ellenőrzését és szabályainak betartatását. Napjainkban az állami és nem állami szereplők WMD-szerző törekvéseivel kell szembenéznünk, felismerni és bizonyítani, lehetőleg megakadályozni, és nem az évekkel ezelőtti hatalmi felállás egyensúlyozásában szerepet játszó kritériumokat, szabályozók betartását ellenőrizni, hiszen azok a (szuperhatalmak birtokában) már több tízezres nagyságrendben meglévő töltetekre épültek. A jelen folyamatok megakadályozásának *leghatékonyabb, legjogosabb és minden erkölcsi vitán felül álló megoldása a hasadóanyag-gyártás ellenőrzése kell hogy legyen.* Az előzőekben már említésre került, hogy mindössze néhány ország nem csatlakozott az Atomsorompó Szerződéshez, közülük az idők során többen atomfegyverre tettek szert. Nagyobb azonban azoknak a száma, akik részes államként is gyaníthatóan nukleáris fegyverprogramokon dolgoztak/dolgoznak. *Az Atomsorompó verifiációs rendszere megbízható, bizonyíthatóan működőképes, de:*

1. Amíg vizsgálati eredményei politikai játszmák részeként szerepelnek – s ezzel magát a NAÜ szervezetét járatták le egyes nagyhatalmak –, addig a kijátszására vagy felrúgására is könnyű szerrel hajlanak majd, amit az a példa is mutat, ahogyan Irak és Észak-Korea sokáig lényegében retorziók nélkül cselekedhetett. (Irak esetében furcsa helyzet állt elő: korábban az Egyesült Államok támogatta Iránnal szemben, Szaddam kegyvesztetté válása után pedig pont a fegyverzetellenőrök bizonyították be hogy nincsenek már tömegpusztító fegyverei, az USA mégis a korábbi jelentéseket használta fel érdekeinek megfelelően indított háborúja alátámasztására.)

2. A NAÜ csak a bejelentett anyagokat, technológiákat és munkafolyamatokat tudja ellenőrizni, az ezen kívüli tevékenységet nem.

Irán játszmája sajátos, nem csak hajlandónak mutatkozott az ellenőrzések engedélyezésére, de valóban zavartalanul végezheték munkájukat a NAÜ ellenőrei, csak a viták kiéleződését követően kerültek le a NAÜ ellenőrző pecsétjei és megfigyelő kamerái a kritikus objektumokról. A betartatás nehézségei mögött ismét csak a világpolitikai szereplők tehetetlensége áll, az előregedett szerkezetű, roskadozó ENSZ, és a hidegháborús viszonyokat követő állapothoz nehezen alkalmazkodó BT.

A non-proliferációs rendszer sarkalatos pontja, alapja az atomfegyverek vertikális és horizontális terjedésének gátat szabni akaró Atomsorompó Szerződés (NPT), mely amellettt hogy a részes államok számára kötelezettségeket tartalmaz,

biztosítja a szerződés keretében együttműködő államokat megillető jogokat. Természetesen az előírások teljesítésének ellenőrzéséhez meghatározza a megfelelő intézményi kereteket is. A szerződés szerint az egyes államok vállalják (bizonyos, nem szükségképpen az összes!) nukleáris létesítményeik ellenőrzés alá vonását, a nukleáris anyagokkal való el- és beszámolást, de az önkéntesség lehetőséget ad nukleáris anyagok nemzetközi ellenőrzés alóli kivonására, felhasználására. A szerződés alanyai önkényesen visszautasíthatják az ellenőrzést, kitilthatják az ellenőröket, s a következmények csupán a nagyhatalmak pillanatnyi érdekeitől függenek.

Egy, pontosan a proliferáció szempontjából fontos országcsoport nem írta alá (Izrael, India, Pakisztán), vagy sokáig nem ratifikálta (Kuba) a szerződést, mások pedig a hiányzó szankcionálási háttér miatt megpróbál(hat)ják kijátszani az ellenőrzési rendszert, vagy egyszerűen bejelentik kilépésüket és az ellenőröket akadályozzák munkájuk végzésében (a KNDK és korábban Irak). (Iránt nem sorolnám egyértelműen közéjük, hiszen az ellenőrzéseket nem tiltotta meg még akkor sem, amikor az ellenőrök tiltott anyagokat találhattak – és találtak is.) Bizonyos esetekben sajnálatos politikai játszmák eszközévé válik a szerződés végrehajtása, miközben könnyen a rendszer egészét gyengíthetik ezek a lépések. Ahogy India is kifejezte a tárgyalások során, néhány kérdés nem került megválaszolásra, többek között:

- Nincs rögzítve hogy atomhatalom vagy atomfegyverrel rendelkező ország³⁶ ne adhasson át eszközt, tudást, technológiát másik NWS-nek;
- Nincs leírva, hogy nem nukleáris hatalom nem segíthet hozzá másik NNWS-t (Pl. nyugati beszállítók az iraki atomprogramban);
- És talán a legfontosabb, nincs rögzítve, mi történik akkor, ha egy állam nem tartja be a szerződést.

Az atomhatalmaknak az aláíró felek által egyértelmű és kizárólagos elismerésével nem sikerült megakadályozni, hogy további államok is birtokába jussanak a nukleáris fegyvereknek (India, Pakisztán, Észak-Korea, Izrael, Dél-Afrika és közel a küszöbhez Irán), pedig a szerződés egyértelmű garanciák lehetőségét kínálta a korlátozásoknak magukat alávető államok számára. Erre szükség volt, van és lesz,

---

³⁶ Szándékolt a különbségtétel, az Atomsorompó az 1967 január 1-je előtt nukleáris töltetet felrobbantó országokat ismeri el atomhatalomnak., melyek nem melleleg az ENSZ BT állandó tagjai - Franciaország, Kína, Nagy- Britannia, Szovjetunió, USA. A szerződés szellemével ellentétben azóta - sajnos - az atomfegyverrel rendelkező államok száma nőtt, de atomhatalomként nem lettek elismerve.

hiszen az atomfegyver elterjedését elsődlegesen valamely állam biztonságának fenyegetettsége serkenti, amelyet csak elrettentéssel lehet ellensúlyozni, így a legegyszerűbb válasz az NWS hatalmak megbízható garanciáinak felajánlása és elfogadása. Ezek a garanciák a pozitív és negatív biztonsági garanciák, vagyis az atomhatalmak garanciát vállaltak arra, hogy nukleáris fegyverrel nem támadnak nukleáris fegyverrel nem rendelkező államra (negatív garancia), illetve megállapodhatnak arról, hogy adott NNWS segítségére sietnek annak nukleáris megtámadtatása esetén. A napjaink proliferációs problémáját jelentő országoknál nehezen volt kimutatható valós nukleáris fenyegetés. Irak és Irán regionális hatalmi törekvései kevésbé támasztották alá egymástól különböző időperiódusban beindított nukleáris programjukat, Pakisztán és India – Kína közreműködésével – egymásnak generálta azokat az ösztönzőket, melyek versenyüket eredményezték. Valós helyzetértékeléssel tekintve Észak-Koreát, gyakorlatilag kizárható az hogy az Egyesült Államok (Kína határai mentén) atomfegyvert szándékozott volna bevetni, így a KNDK atomfegyverkezése a hagyományos eszközök terén megnyilvánuló militarizmus magasabb szintre helyezésének, minőségi továbblépésének tekinthető. Tehát ezekből az esetekből levonhatjuk azt a következtetést, hogy nem NWS államok külső fenyegetésének hatására léptek ezen államok a nukleáris fegyverezés meglehetősen ingoványos, a világ számára veszélyes útjára, nem eléggé elítélhetően rossz példát mutatva ezzel, egyben gyengítve a non-proliferációs rendszerek hitelét és megbízhatóságát.

Az NPT-t nagyban alátámasztja és kiteljesedéséhez hozzájárul az atomfegyvermentes övezetek létrehozása, de ez is az ellenőrizhetőség hiányával küszködik. Az Atomsorompó részes államai 1975-től öt évenként felülvizsgálati konferenciákat tartottak, melyeken megállapították, hogy a szerződésben vállalt kötelezettségek mennyiben teljesültek, illetve annak során és kapcsán milyen kérdések merültek fel. Az legutóbbi, 2005. májusában tartott Felülvizsgálati Konferencia nem jutott egyetértésre abban, hogyan miként bánjanak hatékonyabban azokkal az országokkal, amelyek kilépnek az egyezményből, vagy amelyekről gyanítható, hogy megsértik a legfontosabb rendelkezéseket. A fegyverzetkorlátozási rendszerek akadályozzák a „rossz” szándékú államokat, de a nemzetközi szabályok és normák megsértése csak ritkán és nehézkes úton vezet politikai, katonai vagy gazdasági megtorláshoz a nemzetközi közösség részéről. Példa erre Észak-Korea esete, amikor

nem hogy a kísérleti atomrobbantás után nem tudtak határozottságot mutatni, de azt megelőzően még tárgyalásztalhoz is nehezen kényszerítették a kommunista államot, mellyel aztán éveken keresztül nem tudtak eredményeket elérni.

A különböző terrorcsoportok vagy újabb államok vegyi, biológiai, radiológiai és nukleáris (CBRN) fegyverekhez való hozzájutásának megakadályozására irányuló erőfeszítések az Egyesült Nemzetek Szervezetében sem hozták meg a várt eredményeket. A Bill Clinton elnöksége idején kidolgozott új amerikai nemzetbiztonsági- és nemzeti katonai stratégiában, de a mostani stratégiai ártértékelésekben méginkább előtérbe került a fenyegetettség ezen aspektusa. Ezek a stratégiák meghatározták az Egyesült Államok nemzeti céljait az ezredforduló utáni időszakra, és azokat a feladatokat, amelyeket a biztonság garantálása érdekében katonai téren kell végrehajtani. Közöttük továbbra is dobogós helyen szerepel a tömegpusztító fegyverek elterjedése, a terrorizmus, és a tömegpusztító fegyverek célbajuttatására alkalmas fegyverek, eszközök elterjedése elleni fellépés. Kiemeltek a közel-keleti és észak-afrikai térség országaival fenntartott kapcsolatokat, mivel ebben a térségben veszélyes törekvés tapasztalható a katonai erő növelésére és a tömegpusztító fegyverek beszerzésére – beleértve az ezeket hordozó ballisztikus rakétákat is. Az amerikai katonai stratégia a veszélyforrásokhoz sorolja azokat az agresszív államokat – Irakot, Iránt és Észak-Koreát, mérsékeltebben Líbiát –, amelyek regionális instabilitást idézve elő fenyegetik katonai, politikai és gazdasági területeken a szomszédait, illetve egyre fejlődő rakétatechnikájuk révén vélt vagy valós távolabbi ellenfeleiket.

A nagymennyiségű hasadóanyag ellenőrzése és kezelése az egyik legnagyobb kihívás, mellyel napjainkban a világnak szembe kell néznie, hiszen 4-6 kg dúsított plutóniumból vagy 10-15 kg fegyverfokozatú dúsított urániumból – a dúsítás fokától függően – már előállítható egy kisebb hatóenergiájú atomfegyver.

A Nemzetközi Atomenergia Ügynökség (IAEA) a világ plutónium készletének csupán 30, dúsított uránkészletének pedig nem egészen 1 %-át ellenőrzi.³⁷ A legnagyobb tételeket az Egyesült Államok, Oroszország, Nagy-Britannia, Franciaország és Kína tárolja. A volt Szovjetunió területén például mintegy 100 tonna plutónium kerül feldolgozásra nagyrészt a START-szerződések értelmében leszerelésre került vagy arra

---

³⁷ Török Tibor: *A tömegpusztító fegyverek létéből és elterjedéséből adódó veszélyek*, Védelmi Tanulmányok No.6., Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest, 1995., pp. 11.

váró robbanótöltetekben, az Egyesült Államokban kb. 50 tonna.³⁸ Ennél lényegesen nagyobb veszélyt jelent az ún. atomklubhoz nem tartozó országok plutóniumkészlete, amely a világ összmenyiségének kb. 20 %-a lehet. A proliferáció, a leszerelés és az atomipar egyik különösen fontos kihívása a feleslegessé váló hasadóanyagok kezelése és biztonságos tárolása. A töltetkből kiszerezelt magasan dúsított uránium különböző, meglehetősen drága átalakítási folyamat után atomerőművi fűtőelemekben békés célú energiatermelésre felhasználható. A komoly és hosszú távú problémát a plutóniumkészletek hatástalanítása és a környezetre nézve biztonságos tárolása jelenti. Az erősen sugárzó és mérgező anyag felhasználási lehetőségei igen korlátozottak, nehézséget jelent nem csak az előállítás, hanem szállítása, feldolgozása és tárolása is. A katonai minőségű plutónium (^{239}Pu) további felhasználását akadályozza meg az, hogy más plutónium-izotópokkal ötvözik, így szétválasztása a későbbiekben nem, vagy nehezen hajtható végre, ötvözött formában viszont katonai célokra nem alkalmazható.

Miután az anyag erőművi felhasználása nem általánosan elterjedt és kidolgozott, a plutónium reaktorok fejlesztése és építése nem gazdaságos, a működés során pedig plutóniumot is termel, így csak nagyon kis mértékben lennének csökkenthetőek plutónium készleteink. Az úgynevezett „mixed oxid”-os eljárás, vagyis természetes uránnal elegyített plutónium fűtőanyagként való felhasználása szintén nem kiforrott technológia, ezen kívül igen drága. Ezért a katonai felhasználáson kívül az a kezelési mód vált a legelterjedtebbé, hogy biztonsági követelményeket kielégítő formába és anyagba – rendszerint a kémiai és sugárzási folyamatoknak illetve folyamatos hőtermelésnek ellenálló üvegbe – öntve kerülnek megőrzésre évezredekig, megfelelő föld alatti tárolóhelyeken. (Felezési ideje, vagyis adott mennyiségű radioaktív részecske felének lebomlási ideje 24.000 év!) Tárolásuknak környezeti hatásai nem prognosztizálhatók előre bizonyosan, de a tárolók sérülése esetén jelentős veszélyt hordoznak magukban az élővilágra nézve. A hadszíntéri – harcászati hadműveleti – atomfegyverek (robbanófejek) helyzete sokkal kaotikusabb mint a hadászati atomfegyvereké. Ellenőrizhetőségük nagyon nehéz, viszonylag szétszórt a telepítésük, megosztottak a kezelésükre és a felhasználásukra vonatkozó hatáskörök. Egyes külföldi

---

³⁸ Jean-Francois Rioux: The International Safeguarding and Management of Plutonium. *Martello Papers* No. 10. , pp. 4-5. In: N. Rózsa i.m., pp. 66.

források szerint például a FÁK-országokban, a hatalomváltás idején az ilyen atomtöltetek feletti ellenőrzés – nyilván ideiglenesen – bizonytalanná vált.³⁹

A hadászati fegyverek óriási, a szükségleteket messze meghaladó mennyisége és pusztító ereje lényegében irreálissá tette az erőegyensúly korábbi szempontok alapján történő értékelését. A csökkentések és különböző megállapodások után megmaradó atomfegyverek száma – a többi tömegpusztító fegyverrel együtt – még mindig sokszorosa lesz annak, ami elegendő az egész emberiség elpusztítására.

3.3. Lépések a biztonság növelése felé – stratégiai fegyverzetcsökkentés

Az Atomsorompó meghatározása ugyan csak öt atomhatalmat ismer el, de nem sikerült megakadályozni, hogy további államok is e fegyverek birtokába jussanak (India, Pakisztán, Izrael, Dél-Afrika és Észak-Korea), így mégis részletesebb különbséget kell tennünk a békés országok nagy többségén kívül egy szűkebb kategórián belül:

- Atomhatalmak: Amerikai Egyesült Államok, Szovjetunió (Oroszország), Nagy-Britannia, Franciaország, Kína;
- De facto atomhatalmak (India, Pakisztán, Izrael, Észak-Korea);
- Jó útra tért küszöbországok, melyek feladták atomprogramjukat (Argentína, Brazília⁴⁰, Líbia), vagy Dél-Afrika, mely szétszerelte meglévő tölteteit;
- Potenciális küszöbországok (Irán, korábban Irak)

Három, atomfegyvereket öröklő volt szovjet tagköztársaság lemondott eszközeiről, de ennek árnyaltabb leírásához, illetve a hidegháború utáni enyhülés és a nukleáris fenyegetettség csökkenésének áttekintéséhez ki kell térnem a korábbi kétoldalú hadászati fegyverzetekről szóló megállapodásokra.

Az Amerikai Egyesült Államok és Oroszország (korábban Szovjetunió) között folyó Hadászati Fegyverzetkorlátozási (SALT-), majd Hadászati Fegyverzetcsökkentési (START-) Tárgyalások rendeltetése a hadászati atomfegyverek és azok hordozóinak jelentős csökkentése. A START-1 megállapodás értelmében a FÁK 1423

---

³⁹ Török i.m. pp. 11.

⁴⁰ A bekövetkezett társadalmi változások nyomán Argentína és Brazília a nyolcvanas évek elején adta fel azt a katonai célú nukleáris programot, melyet egymással rivalizálva a hatvanas évek végén kezdtek meg a katonai kormányzatok.

hordozóeszközt és 5452 robbanófejet, az USA pedig 347 hordozóeszközt és 4745 töltetet, bombát vont ki a rendszerből. Összesen tehát a két fél 1770 hordozó- és 9197 robbanóeszköz kivonására kötelezte el magát.⁴¹

Borisz Jelcin, 1992. júniusi Washingtoni látogatása alkalmával egy, a START-1-en túlmutató rakétacsökkentési megállapodás is született, amelynek értelmében a két fél nukleáris arzenálját harmadára csökkenti. Ez azt jelenti, hogy az akkor rendelkezésükre álló közel 21000 hadászati atomtöltetet két lépcsőben felenként 3000-3500-ra csökkenti, és a szerződéseknek megfelelően továbbra sem rendelkeznek többlettöltetű szárazföldi telepítésű interkontinentális ballisztikus rakétákkal.

A START-2 szerződés legfontosabb mennyiségi előírásai⁴²		
	I. szakasz vége 2007	II. szakasz vége 2010
A telepített hadászati hordozóeszközökön lévő atomtöltetek összmennyisége	3800-4250	3000-3500
Többlettöltetű, szárazföldi telepítésű interkontinentális ballisztikus rakéták atomtölteteinek összmennyisége	1200	0
Tengeralattjáró-fedélzeti ballisztikus rakéták atomtölteteinek összmennyisége	2160	1700-1750
Szárazföldi mobil indítóberendezéseken telepített interkontinentális ballisztikus rakétákon lévő atomtöltetek mennyisége	1100	1100
A szárazföldi, telepített nehéz interkontinentális rakétákon lévő atomtöltetek mennyisége	650	0

Hasonló, de még nagyobb arányú csökkentést kezdeményezett a Putyin-Bush elnöki találkozó 2001 végén, noha elődeik, Jelcin és Clinton elnökök már 1997. márciusi találkozásjukon megállapodtak abban, hogy a START-2 ratifikálását követően minél hamarabb tető alá kell hozni a START-3 megállapodást. Igen jelentős előrehaladást jelentett volna a START-3 égisze alatt megcélzott 2000-2500 darabos szint is, de végül ezen túlmenően, 1700-2200 darabos végső szintben állapodtak meg a 2002. május 24-én aláírt, Moszkvai Szerződésnek is említett SORT megállapodásban.⁴³

A START megállapodásokból fakadó kötelezettség gyakorlatilag azt jelentette, hogy a két fél, vagyis egyfelől az Egyesült Államok, másfelől a négy „FÁK-atomhatalom”, az évezred végéig alacsonyabb szinten hozza létre a hadászati

⁴¹ Piriti Sándor: A SALT I, az ABM és a moszkvai csúcs – végső búcsú a 30. születésnapon, *Új Honvédségi Szemle* 2002/5, pp. 44.

⁴² Szentesi György: *Hatvan évvel Hiroshima után – körkép a hadászati támadófegyverekről*, Védelmi Tanulmányok No.61., Stratégiai Védelmi Kutatóközpont, Budapest, 2005, pp. 21.

⁴³ U.o.

atomegyensúlyt. Ukrajna, Kazahsztán és Belorusszia a területén lévő valamennyi nukleáris eszközt átadta a volt Szovjetunió atomhatalmi szerepét öröklő Oroszországnak.⁴⁴ Annak ellenére hogy a START-2, s valószínűleg a START-3 végső határideje csúszik, a párbeszéd és a leszerelés folyamata példaértékű, de más államok esetében az összemérhetetlen mennyiségi és minőségi szint miatt nem annyira gyakorlati mint elméleti és metodikai mintával erősítheti a leszerelési folyamatot.

A szerződések teljes megvalósulása azt is jelentené, hogy az elkövetkezendő években évről-évre csökkenni fog a hadászati csapásmérő eszközök mennyisége mind a rakétákra, mind pedig a robbanófejekre, töltetekre vonatkozóan. Azt azonban látni kell, hogyha sikerül is a szerződés előírásait betartani, még mindig marad annyi atomfegyver, ami bőven elég az elrettentéshez és egy világhátrófa előidézéséhez.

Hét év késlekedés után Vlagyimir Putyin meggyőzte az orosz parlamentet, hogy ratifikálja a START-2 megállapodást (2000. április 14.), és kezdjen tárgyalni a START-3-ról, sőt, Andrej Nyikolajev az orosz Duma védelmi bizottságának elnöke valamennyi atomfegyverrel rendelkező ország részvételét javasolta az újabb leszerelési egyezményben.⁴⁵ A Duma azonban feltételeket is szabott:

1. Legyen kielégítő eredménye az (akkor még élő) ABM-megállapodás módosításáról folytatott tárgyalásnak;

2. Oroszország ne menjen bele olyan megegyezésbe, mely az egyezményt lényegétől fosztaná meg, lehetővé téve az amerikaiaknak a minimálisnál nagyobb saját rakétavédelmi rendszer létrehozását – minthogy arról lett volna szó.

A másik három nukleáris hatalom (Nagy-Britannia, Franciaország és a Kínai Népköztársaság) várhatóan csak további csökkentési megállapodások végrehajtása után kapcsolódna be a nukleáris leszerelés szerződéses folyamatába⁴⁶, ezt elsősorban saját atomfegyverkészleteiknek az amerikai és orosz arzenálnál lényegesen kisebb méretével

---

⁴⁴ Öt állam - az Egyesült Államok, Oroszország, Ukrajna, Belorusszia és Kazahsztán – 1992 közepén összesen 4649 hordozóeszközzel, 20868 robbanófejjel és atombombával rendelkezett. A volt Szovjetunió helyett négy állam birtokolta a korábbi atomnagy hatalom hadászati atomfegyvereit, így a hadászati atomerő-egyensúly, melyre a stabilitás épült, más tartalmat nyert. Ezt fejezte ki az 1992. májusában aláírt jegyzőkönyv is, amelyben az aláíró öt állam megerősítette a START-1 megállapodást. Az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió korábbi kétoldalú megállapodását, új, tartalmában nem módosított, többoldalú megállapodás váltotta fel. A jegyzőkönyv aláírói elismerték a START-1 megállapodásból rájuk háruló kötelezettségeket, melynek értelmében két éven belül (tehát 1994-ig) az előírt szintre csökkentik a hadászati támadó fegyverek és a robbanófejek számát. In: Török i.m.

⁴⁵ Duma Defense Committee Chairman Says All Nuclear States Should Negotiate START III., <http://www.fas.org/nuke/control/start3/news/treaty-start3-010201.htm>, 2005.11.24.

⁴⁶ Török i.m. pp. 11.

indokolják. Nagy-Britannia, Franciaország és Kína azzal érvel, hogy már eleve csak minimális csapásmérő erővel rendelkeznek, amelynek csökkentését csak akkor tudják elképzelni, ha az Egyesült Államok és Oroszország atomfegyverkészletei, hadászati csapásmérő erői az általuk birtokolt eszközökkel összemérhető nagyságrendre csökken. Ennek megfelelően alakul hozzáállásuk is a kérdéshez. Közismert, hogy a legtöbb francia szemében a nemzeti függetlenség és az önálló biztonságpolitika szimbóluma az atomfegyver birtoklása. Kína pedig teljesen önálló atomfegyver-fejlesztési programot valósít meg, és számára elfogadhatatlan hogy az USA szélesebbkörű, ázsiai szövetségesei fölé is kifeszített regionális rakétaelhárító ernyőt tervez – különösen ha az Tajvant is védené. Peking szempontjából ez sokkal súlyosabb potenciális stratégiai fenyegetés, mint a csak Amerikát védő rakétapajzs. Megvalósulása csaknem biztosan arra kényszerítené Kínát, hogy vizsgálja felül atomrobbanófej-készletének jelenlegi szintjét.

A pekingi álláspont szerint Kínának képesnek kell lennie bármely szintű vagy típusú támadásra válaszolni és a reagálást a támadás méretéhez szabni, ami a nukleáris fegyverek teljes skáláját igényli, emellett ballisztikus rakétavédelmi rendszert (BMD), űrbázisú korai figyelmeztető rendszert, műholdromboló eszközöket stb. is ki kell fejlesztenie. A START-2 és a SORT megállapodás végrehajtásával Oroszország és az Egyesült Államok nukleáris erőinek együttes aránya drámaian csökkenhet, miközben Kína megfelelő ütemterve szerint folytatná saját eszközeinek fejlesztését, így ez a viszony 70:1 arányról 7:1-re csökkenne.⁴⁷ Örömmel vennék egy olyan szerződés létrejöttét, amely akár a három állam közötti nukleáris paritást is megközelíthetné.⁴⁸

Nagy-Britannia azt tervezi, hogy a Trident rakétákon elhelyezett atomrobbanófejeit egyoldalúan 50 százalékkal csökkenti, és az egyéb jellegű nukleáris fegyverei számát is redukálja, de ugyanakkor a megmaradó állományt igyekszik rugalmasabbá alakítani és alkalmasabbá tenni azt „szubstratégiai” szerepek betöltésére. A haramia államokat ilyen fegyverek célpontjainak tekinti.⁴⁹

---

⁴⁷ Feltéve, ha az USA és Oroszország együttesen kb. hatezres szintre csökkenti együttes, kb. 20000 db-os készletét, míg Kína a magáét 300-ról 900-ra növeli.

Tálas Barna - Jordán Gyula: *Kína az új évezred küszöbén (Tanulmányok Kínáról)*, Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Védelmi Tanulmányok No.33., Budapest, 1999, pp. 200.

⁴⁸ Johnston, Alastair Iain: *Prospects for Chinese Nuclear Force Modernization: Limited Deterrence Versus Multilateral Arms Control*. The China Quarterly, 1996 június, No. 146, pp. 548-576.

⁴⁹ Herring, Eric: *Haramia-örjögés: Megelőzhető-e a tömeges pusztítás? (Rogue Rage: Can We Prevent Mass Destruction?)*, *The Journal of Strategic Studies*, 2000/1, pp. 192.

Oroszország – pénzügyi és környezetvédelmi okokból – képtelen a tervezett ütemben végrehajtani a leszerelést, de a folyamat töretlenül halad. Meg kell jegyezni azt is, hogy a jelenlegi hadászati állomány karbantartása is komoly erőfeszítésbe kerül, s a jelenleg hadrendben lévő orosz interkontinentális ballisztikus rakéták zömét üzemidejük lejárta miatt 2010-ig ki kell vonni a hadrendből, s a katonai költségvetésből nem futja a kieső hordozóeszközök tömeges pótlására. Stratégiai védelme viszont nagy részében az atomfegyvereken és az elrettentésen nyugszik, minden az NMD-hez hasonló rendszer megrendíti a kölcsönösen biztosított elrettentés (hidegháborús) elvét. Oroszország nem rendelkezik megfelelő erőforrásokkal saját rakétavédelmi rendszer kiépítéséhez, de válaszként technikai fejlesztésekkel, a rakéták és a töltetek minőségi javításával csökkenthetné az amerikai rakétavédelem hatékonyságát.

3.4. Az új rendszer régi gondjai

A nukleáris fegyverek korábban – a biztonság szempontjából – különösebb haszon nélkül egymás semlegesítésére, elrettentésére szolgáltak, vagyis a nagyobb valószínűséggel előforduló hagyományos fegyverekkel végrehajtott korlátozott háborúban nem voltak felhasználhatóak. Hogyan tölthetik be ma a funkciójukat az elrettentésben? Az új kihívásokkal szemben sehogyan. Szerencsére a nagyhatalmak között ilyen súlyos konfliktus a közeljövőben nem várható. Mégis, miért van szükség arra, hogy rakétavédelemről kell beszélünk a tömegpusztító fegyverek kapcsán, olyan nagy jelentőségű szerződések után, mint a START, SALT és az ABM?

Több ország különösebben meghatározott (kifejezett) cél nélkül fejleszt egyre magasabb színvonalú rakétatechnikát, mely azonban tömegpusztító töltet nélkül a jelenlegi színvonalán nem célszerűen használható eszköz. A jelenleg legveszélyesebbnek tartott államokat valami mentén közös tengelyre lehet kapcsolni, és ez az Egyesült Államokkal és/vagy a Nyugattal való szembenállás. Ezért az amerikai vezetés (talán korábbi hibáira ráébredve) erőteljesen, szinte minden eszközt bevetve kiáll a non-prolifерáció ügyéért. Akad ország, melyre kevésbé lehet hatni a hagyományos nyomásgyakorlás eszközeivel, hiszen mivel lehetne még sújtani például Észak-Koreát? A katonai megoldás túl veszélyesnek tűnik, ezért más megoldást kellett keresni, ugyanakkor ez a más megoldás nagy lehetőségeket és fejlődést is jelent egyes területeken. Óriási tudományos-technikai eredmény, gazdasági ösztönző lehet a rakétavédelem kifejlesztése és kiépítése, a hivatalos közlemények szerint természetesen

csak korlátozott képességekkel, ami nem veszélyezteti a(z azért még fennálló) hadászati egyensúlyt a nagy atomhatalmak tekintetében. Oroszországot és Kínát ez a legkevésbé sem nyugtatja meg, és a történelem már számtalanszor bizonyította: minden új fegyver ellen kifejlesztnek egy még jobbat, s a még jobb ellen egy még újabbat. A rakétavédelem – amellet hogy hasznos dolog lehet –, mégsem nyújthat teljes biztonságot, viszont a kialakult (kölcsonös) fegyverzetkorlátozási egyezményeket devalválva további fegyverkezést generálhat.

A tömegpusztító fegyverek problémáját, hatását az erőviszonyokra másképpen kell megközelítenünk regionális, és másképpen globális szinten. Globálisan már szóba került jelentőségének a csökkenése. A hatalmi potenciált ma már inkább a gazdasági életben betöltött szerep, a technikai fejlettség és a gyors, hatékony erőkitetés határozzák meg. Nem ilyen egyszerű viszont a regionális viszonyokra gyakorolt hatása, különösen abban az esetben, ha a helyi viszonyokba valamely nagyhatalom is kisebb-nagyobb erőbedobással beavatkozik.

Az elrettentés, amely a huszadik század második felének domináns biztonsági koncepciójaként megakadályozta a nagy háborúkat, mára ugyan visszaszorult, de létezik. A hidegháború alatt időnként rendkívül kiéleződött a helyzet, de a szuperhatalmak nem kockáztatták a teljes konfrontációt, az egymással való közvetlen katonai összecsapást, legfeljebb helyi konfliktusokba bonyolódtak, válságokat provokáltak az elrettentés hitelességének demonstrálása céljából.⁵⁰ Mára sokkal bonyolultabbá vált a helyzet, a korábbi magas szintű feszültség és fegyverkezés regionális szintre helyeződött, tehát több helyszínen kell konfliktusokkal szembenézni, a tömegpusztító fegyverek fejlesztésével pedig minőségileg változtak meg a korábbi (helyi) problémák. A hidegháborús időszakban rendelkezésünkre álltak mechanizmusok, intézmények, gyakorlati minták, melyekkel a feszültséget kezelni lehetett, bizonyos keretek között lehetett tartani (pl.: forró drót, leszerelési tárgyalások, világos stratégiák stb.) A mai proliferáció legnagyobb problémája, hogy hiányzik ez a keret. Mi lett volna, ha Irak 1990-ben nem rohanja le Kuvaitot? Mit értek a Pakisztán és India elleni gyenge szankciók nukleáris kísérleteiket követően? Mi lett az Észak-Koreával kötött, akkor biztatónak tűnő KEDO⁵¹ egyezménnyel? Mit ér az Irán elleni

---

⁵⁰ Matus János: *A biztonság, gazdaság és kölcsönös függőség problémái a nemzetközi kapcsolatok elméletének különböző irányzataiban*, MTA doktori értekezés, Budapest, 2003, pp. 131.

⁵¹ KEDO – Korean Energy Development Organization. Észak-Koreának az Atomsorompó Szerződésből való kilépésének visszavonásáról szóló genfi megállapodás értelmében az észak-koreai atomprogram

amerikai embargó? Hogyan lehet megfékezni olyan konfliktusokkal terhelt területeken kibontakozó versengést, mint például India - Pakisztán, Észak-Korea, Irak - Irán - Izrael (- Egyiptom - Szíria) esetében? Tovább sorolhatnánk, de ezzel párhuzamosan pozitív példákat is láthatunk: Líbia a közelmúltban, 2003 végén kezdte meg tömegpusztító fegyverek kifejlesztését célzó programjának felfedését, felszámolását, vagyis a konfrontáció és embargók helyett a világ gazdasági vérkeringésébe való bekapcsolódást, fejlődést, a kényszerű passzivitás helyett az aktív részvételt választotta.

Az ENSZ, az EU és a NATO, mint a nemzetközi rendszer jelenleg katonailag és gazdaságilag (ne tagadjuk, az Egyesült Államok nélkülözhetetlen segítségével) potenciális, cselekvőképes szereplői késve ugyan, de annál aktívabban igyekeznek megoldást találni e globális, az egymásra utaltságot és az együttműködést igénylő kihívásra. Ha ez az együttműködés nem jön létre, megvalósulhat az, amire Mohamed El-Baradei, a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség igazgatója figyelmeztet: „A közelgő veszély nem csak azon államok képében ölt testet, melyek nukleáris fegyverek birtoklására törekszenek, hanem annak a lehetőségében is, hogy terrorista csoportok nukleáris anyagokra, uránra vagy plutóniumra teszik rá kezüket. Versenyt futunk az idővel, nem engedhetjük meg a késlekedést”.

Azzal, hogy egy államnak módjában áll plutóniumot vagy dúsított urániumot előállítani, még nem feltétlenül birtokol nukleáris fegyvereket. Egy, nukleáris robbanóeszköz előállítására törekvő ország első lépésként a megfelelő infrastruktúra létrehozására törekszik. Ehhez vagy meglévő polgári célokat szolgáló struktúráit kell átalakítani, vagy kifejezetten – észrevehető és bizonyítékként felhasználható – speciális katonai célokat szolgáló képességeket épít ki. Eddig még nem bizonyosodott be, hogy katonai célokra használtak volna fel olyan békés célú nukleáris berendezést, amely a NAÜ ellenőrzése alatt állt, de a gyanú – sokszor politikai okból – erős. Az NAÜ gyakorlatának folytatása elengedhetetlen és szükségszerű, de egyértelmű nemzetközi megegyezésnek kell hogy születnie az előírások kijátszásának, az ellenőrzések szabotálásának szankcionálásáról, elkerülendő, hogy hosszas politikai érdekcsatározások szüljék meg azt.

---

felfüggesztéséért cserébe – amerikai, japán, dél-koreai és EU együttműködésben, 4,6 Mrd dolláros beruházással – 2005-ig két, ezer megawattos könnyűvízes reaktort kellett volna felépíteni, addig pedig évi 500.000 tonna fűtőolajjal hozzájárulni a KNDK energiaellátásához. A feltételek kölcsönös be nem tartása miatt a program nem valósult meg.

A proliferátor országok akcióinak felderítése nehéz, komoly erőfeszítéseket kíván, hiszen sokszor kettős felhasználású technológiákat, eszközöket szereznek be a kutatáshoz, fejlesztéshez, előállításához, a beszerzéseknél hamis végfelhasználói dokumentumokat vagy fedőcégeket alkalmaznak, más legális üzletekkel fedik vagy kombinálják. Az atomklubhoz nem tartozó országok plutóniumkészlete már tíz évvel ezelőtt a világban meglévő össz mennyiségnek kb. 20 %-a lehetett.⁵²

A proliferáció elleni küzdelem szorosan összefügg egy másik globális problémával is, mely alól – miként a proliferáció elleni fellépés alól sem – szintén nem vonhatja ki magát a nemzetközi politika egyetlen szereplője sem. A terrorizmus elleni, várhatóan hosszán tartó, összetett és számos területre kiterjedő küzdelem szoros együttműködést igényel szövetségeseinkkel és valamennyi érdekelt állammal, természetesen nem csak politikai-katonai, hanem a biztonság más területein is. Teljesen új, vészjósló elemként merült fel a minden korábbi formájától eltérő, megfogható cél és meghatározható eszközök nélküli, nemzetközivé váló terrorista csoportok érdeklődése a tömegpusztító fegyverek iránt. Sajnálatos tény, hogy a vegyi- és biológiai fegyverek felhasználása a polgári lakosság ellen létező veszély, eredményét már láthattuk 1995-ben, a tokiói metróban szarinnal végrehajtott támadásnál, de újabban felmerül hasadóanyagok mérgeként illetve sugárszennyező forrásként történő alkalmazása is.

A nagyhatalmak és a nemzetközi közösség igyekszik a tömegpusztító fegyvereket háttérbe szorítani: mind önmagukra nézve (nukleáris erejükre támaszkodás, a haderő nukleáris elemének kiemelése), mind pedig a nemzetközi rendszerben (nukleáris fenyegetés, fenyegetettség, elrettentés szintjének csökkentése). Különösen 2001. szeptember 11. után erősödött fel e törekvés, noha – a későbbiekben szó lesz róla – vannak elképzelések és szándékok nukleáris eszközök korlátozott, harcéri alkalmazására. Az atomfegyverek teljes megsemmisítésére egyetlen nagyhatalmi szereplő sem vállalkozott még, véleményem szerint ez helytelen is lenne.

Oroszország vállalta biológiai és vegyi készleteinek megsemmisítését, jelentősen csökkentette atomfegyvereinek mennyiségét, és mégis az Egyesült Államok mellett az egyetlen másik olyan szereplő, amely szuperhatalmi tömegpusztító, elsősorban nukleáris képességgel bír. A hagyományos fegyveres erők terén ugyan számos, jelentős változás következett be és a tendenciák javulást mutatnak, ennek ellenére hagyományos erői továbbra is komoly hiányosságokkal küszködnek. Arra pedig jelenleg kevés

---

⁵² Török i.m., pp. 11.

lehetősége van, hogy a hadviselésben bekövetkezett forradalom követelményeinek eleget tehessen, így fegyveres erejének fő támaszát továbbra is a nukleáris csapásmérő erők jelentik.

A lemaradás serkenti a versenyben gazdasági és technológiai okokból lemaradó Kína erőfeszítéseit nukleáris képességeinek fejlesztésére, egyes kis államok esetében pedig ugyanez a proliferációt, a tömegpusztító fegyverek megszerzését ösztönzi inkább. Annak ellenére, hogy Nagy-Britannia, Franciaország, Kína és Izrael rábólintott a vegyi és biológiai fegyverek tiltására és megsemmisítésére, s a két európai hatalom racionális okokból a szolgálatban lévő atomtöltetek számát is csökkentette, a nukleáris fegyverek továbbra is fontos szerepet töltenek be biztonsági stratégiáikban. A regionális középhatalom Nagy-Britanniát és Franciaországot vegyesen motiválja a nagyhatalmi státusz és a biztonsági megfontolások, míg Kínát és Izraelt inkább a biztonságuk feletti aggodalom (feltörekvő, „leendő első” számú hatalom, ill. az ellenséges környezet). A fegyveres erők és a tömegpusztító fegyverek csökkentése mellett WMD arzenáljaik jelenleg még mindig össze sem vethetőek az orosz és az amerikai nukleáris erőkkel.

3.5. Összegzés

A tömegpusztító fegyvereknek a hidegháborús időszakban az atomhatalmakon kívül történő elterjedése sem globális, sem regionális biztonsági szempontból nem volt szükségszerű, de az 1990-es évek elejének politikai és katonai változásait követően mégis rövid időn belül azzá vált. Ezt a regionális szükségszerűséget a biztonsági komplexumok belső mechanizmusai határozták meg és alakították, méghozzá olyan mechanizmusok, melyekről a hidegháborút követően levált, vagy erősen lecsökkent a korábbi erős szuperhatalmi befolyás. A tömegpusztító fegyverek birtoklása presztízskérdéssé vált.

Ebből kiindulva a jövőre vonatkozóan, hosszabb távon további vertikális és horizontális bővülés prognosztizálható azokban a térségekben, melyek bekapcsolása a globalizálódó világ gazdasági és politikai vérkeringésébe csak részlegesen vagy egyáltalán nem sikerül. A hidegháborút követően az erőviszonyok megváltozásával, ellenérdekű – gazdaságilag és katonailag cselekvőképes – szuperhatalom nélkül az elszigetelést és az egyensúlyt ugyanolyan nehéz megvalósítani mint azelőtt, a nemzetközi szervezeteken belül nincs konszenzus a megfelelő döntések, szankciók meghozatalában. Amennyiben

a meglévő, hosszú távú konfliktushelyzetek nemzetközi segítséggel nem kerülnek megoldásra, a konfliktustérségek feszültségforrása fennmarad, további kockázatokat és azok erőteljesebb kitörését magában rejtve. Szorosan ide kapcsolnám a terrorizmust is, melynek melegágyai a hosszan tartó, elhúzódó konfliktusok, ezek nyomán pedig a frusztrált társadalmak, a megoldhatatlan szociális és gazdasági problémák, a kilátás nélkül felnövő fiatal generációk.

4. A rendszer problémái

4.1. Az elterjedés egyéb tényezői

Ahogy a hidegháború idején az atomerő védelmében több ország is elhanyagolta hagyományos erőinek fejlesztését, úgy manapság is egyfajta elkényelmesedést engedhet meg a nukleáris fegyver annak a kisebb, de hatalomra törekvő országnak, mely kifejleszti. Nincsen új a nap alatt, a történelem ismétli önmagát – amit a nagyhatalmak tettek korábban, az ismétlődik meg egy korszakal eltolódva a „harmadik világban”, atomprogramjaik másolatai a kora hidegháborús amerikai és szovjet fejlesztési terveknek.

Érdemes megvizsgálni azokat a tényezőket, amelyek befolyásolhatják a nukleáris fegyverek beszerzését, és az ilyen politika kihatásait és következményeit. A háború és béke, védelem és agresszió ügyében való döntés során számos különböző tényező van kölcsönhatásban, melyek játékelméleti alapon vagy statisztikailag nem jelezhetők előre.⁵³ Összevetve a tömegpusztító fegyverek által elérhető (katonai, politikai) eredményeket a hasonló erejű hagyományos erők felállításának költségeivel, sok harmadik világbeli állam úgy tekinti a tömegpusztító fegyvereket, mint stratégiai céljai elérésének olcsó eszközét, melyekhez egyébként egyre könnyebben és egyre olcsóbban lehet hozzájutni. A ballisztikus rakéták jelentette lehetőségekre és veszélyekre az Öböl-háború hívta fel a világ figyelmét. Alkalmazásuk során nem is annyira a pusztítás, mint a pszichológiai hatás volt a döntő tényező, s a kevésbé fejlett

---

⁵³ Heuser, Beatrix: A nukleáris fegyverekkel kapcsolatos hiedelmek, kultúra, e fegyverek elterjedése és alkalmazása. (Beliefs, culture, proliferation and use of nuclear weapons), *The Journal of Strategic Studies*, 2000/1, pp. 80.

technológiájú ballisztikus rakéták ma is inkább az állami terror eszköztárába tartoznak. (Akár több száz méteres pontatlanságuk – körkörös szórásuk – miatt inkább nagyvárosok jelentenek könnyű célpontot, hatásukat fokozza a hordozott töltet tartalmának bizonytalansága.)

Az évtizedek óta fennálló elrettentés valószínűleg nem fog örökké működni. A szegény, gyenge, kisebb államok is „elfogadhatatlan veszteséget” okozhatnak nagyhatalmaknak is, kisszámú fegyverrel, ily módon a nukleáris fegyvert megszerző államok célja a második csapás képességének megteremtése lesz, az alkalmas célba juttató rendszerek megszerzésével. (Lásd India kísérleteit tengeri indítású ballisztikus rakétákkal.) Gyakran idézik az indiai Sundarji tábornok megjegyzését, miszerint az 1991. évi Öböl-háború első tanulsága az, hogy soha nem lehet az USA ellen küzdeni atomfegyverek nélkül.⁵⁴ Nem is beszélve arról az aggályról, hogy kisebb hatalmak alkalmaznának-e tömegpusztító fegyvert más kisebb hatalmakkal, regionális szomszédjaikkal szemben. Ugyanezt kell megvizsgálni a másik irányból, mi korlátozza a nagyhatalmakat, például az atomfegyvert (harcászati céllal) újból alkalmazhatónak nyilvánító Egyesült Államokat, különösen a kisebb országokkal szembeni felhasználásában? (A nagyhatalmak között az elrettentés potenciálja még mindig fennáll!)

A nukleáris fegyverek alkalmazására a következő helyzetekben kerülhet sor⁵⁵:

- valamely nukleáris fegyverekkel rendelkező állam politikai döntéséből következő katonai stratégiai céljai érdekében;
- megelőző (figyelmeztető), illetve megsemmisítő csapásként valamely agresszív („lator”) ország ellen;
- válaszként nukleáris fegyver vagy más tömegpusztító fegyver alkalmazására;
- fegyveres konfliktus esetén, illetőleg háborús helyzetben, a stratégiai helyzet kedvezőtlen alakulása következtében,
- valamely nukleáris fegyverrel rendelkező agresszív fenyegetettségi helyzetében, állami létért – illetve a regnáló rezsim megtartásáért – való küzdelmében,

---

⁵⁴ Morgan, Peter: A hadügyi forradalom hatása a tömegpusztító fegyverek alkalmazásának megelőzésére. (The impact of the revolution in military affairs), *The Journal of Strategic Studies*, 2000/1, pp. 147.

⁵⁵ Deák János: A nukleáris fegyver a 21. században, *Hadtudomány*, 2003/1, pp. 38.

- a nukleáris fegyverrendszerek technikai hibáiból, illetve a stratégiai előrejelző-figyelmeztető rendszerekben bekövetkező rendellenességek következtében – véletlen indításokból adódóan.

Az amerikai stratégiák valószínűleg ismét ráakadtak Liddel Hart egyik tanulmánygyűjteményében „A kis atomfegyverek a válasz eszközei?” című alfejezetre, melyben ezt írja: „Elméletileg ezek a kis hatótávolságú fegyverek jobb esélyt nyújtanak arra, hogy a nukleáris akciókat a harctérre szűkítsék le, ezzel korlátozzák a rombolás méretét és nagyságát – az emberiség előnyére és a civilizáció megőrzésére.”⁵⁶ Mivel belátható időn belül szerencsére nem kell nagyhatalmak között kirobbanó konfliktussal számolnunk, az USA hagyományos erőinek ismeretében az erőviszonyokban meglévő fölény biztosítja akciószabadságát, rákényszerítve akaratát ellenfelére. (Olyan esetben, amikor terrorista vagy gerilla hadviselők ellenében ezt nem képes megtenni, eleve elképzelhetetlen az atomfegyver alkalmazása.) Így kevésbé érthető miért fontolgatja atomfegyver bevetésének lehetőségét, illetőleg ha alkalmazása bekövetkezik, erős erkölcsi és politikai alapot ránt ki a non-prolifерáció alól. Az Egyesült Államok pontosan azért vethet be hagyományos erőket, hogy megkísérelje az ellenfél tömegpusztító fegyvereinek megsemmisítését, így viszont az ellenfél kényszerülhet olyan helyzetbe, hogy vagy alkalmazza fegyverét, vagy elveszti azt, vele együtt a háborút is. Mivel az Egyesült Államok még hosszú ideig rendelkezik azon képességgel hogy bármely ellenféllel szemben felvegye a küzdelmet hagyományos fegyveres erejével, elvárt tőle hogy így is viselkedjen még akkor is, ha tömegpusztító fegyvereket alkalmazhatnak vele szemben. Ez a fajta válaszadás, vagyis WMD alkalmazása az ellenfél részéről nyilvánvalóan már nem volna tolerálható, ezért világosan fenn kell tartani továbbra is a jogot, hogy tömegpusztító fegyverrel elkövetett támadás esetén az azt elszenvedő fél is hasonlóan reagáljon. Kevésbé elfogadható viszont az, hogy egyes nehezen leküzdhető célok megsemmisítésére használjon atomfegyvert olyan, az ország létét nem veszélyeztető konfliktushelyzetben, ahol a küzdelem szintje közelébe sem jut az atomháborús küszöbnek. (Például egy feltételezett iráni-amerikai konfliktusban mélyen föld alá rejtett, egyébként nehezen felszámolható vezetési pontok ellen.)

Ezt megakadályozandó, milyen rendszabályokat lehetne felhasználni a tömegpusztító fegyverek terjedésének ellenőrzésére? Lehet az alkalmazásának

---

⁵⁶ Liddel Hart, Basil: Elrettentés vagy védelem, a nyugat katonai helyzete új aspektusból. (*Deterrent or defense, a Fresh Look at the West's Military Position*), Praeger, New York, 1960.

büntetéséről beszélni, mikor a világ vezető katonai hatalma elfogadottnak tekinti és (precedenst teremtve) elsőként alkalmazni kész a nukleáris fegyverek harcéri alkalmazását, egyébként nem nukleáris konfliktusban? Milyen kihatásai lennének/vannak a rendszabályok foganatosításának? Irak esetében gyakorlatilag az államapparátus által szoroson ellenőrzött iraki nép szenvedett emiatt a legtöbbet, melynek a központi hatalom ellen egyszer felkelő egyes csoportjait (kurdokat és az ország déli részén felkelő síitákat) az első Öböl-háborút követően magukra hagyták az amerikaiak és szövetségeseik. A diplomáciai elszigetelés vagy nem egészen lehetséges, vagy pedig nem elegendő a nemzeti döntéshozók gondolkodásának megváltoztatására, a gazdasági, vagy egyéb jellegű szankciók inkább csak a „bűnös” állam népét sújtják, nem pedig a bűnös döntésekért és akciókért felelős vezetőket hiszen nem demokratikus berendezkedésű országok, melynek politikai erői csak úgy leválthatók lennének.⁵⁷ Persze, a szankciók is csak időlegesek, előbb-utóbb a gazdasági-politikai érdekek felülkerekednek a morális érdekeken.

Vegyük India példáját: Az Egyesült Államok 1998-ban az Újdelhi által végrehajtott atomfegyver kísérletek után vezette be a nukleáris technológia eladására vonatkozó embargót India ellen, miután Újdelhi nem volt hajlandó aláírni az Atomsorompó Szerződést. (Az ellenőrzések célja a nukleáris anyagok és eszközök rendeltetésszerű felhasználásának kontrollja.) A közlemény szerint azonban „Indiának, mint fejlett nukleáris technológiával rendelkező felelős államnak ugyanazokban az előnyökben kell részesülni, mint más államoknak.” Bush közölte: az USA barátaival és szövetségeseivel a hatályos nemzetközi rendszerek olyan átalakításán fog dolgozni, hogy azok lehetővé tegyék a békés célú atomenergia területén a teljes jogú együttműködést és kereskedelmet Indiával, beleértve a tárápuri erőmű reaktorai számára történő fűtőanyagszállítást is.⁵⁸

A tömegpusztító fegyverek elrettentési szándékkal történő beszerzésének igénye azonos mind a hidegháborús időszakra, mind az azt követő időszakra, csupán mennyiségi különbségről beszélhetünk: Míg a II. világháború befejezését követő 45 év alatt 8 NWS született (USA, Szovjetunió, Nagy-Britannia, Franciaország, Kína, India, Izrael, Dél-Afrika) s több tízezernyi töltetet hozott létre, addig az elmúlt 15 évben két

---

⁵⁷ Stivachtis, Y.A.: A nemzetközi rendszer és a tömegpusztító fegyverek alkalmazása. (The International System and the use of Weapons of Mass Destruction), *The Journal of Strategic Studies*, 2000/1, pp.133.

⁵⁸ G.W. Bush és Manmohan Szingh indiai kormányfő közös nyilatkozata. MTI/AP/AFP/REUTERS, 2005.07.19.

állam (Pakisztán és Észak-Korea) tett szert néhány tucatnyi nukleáris robbanóeszközzel.⁵⁹ Érdekes áttekinteni, hogy a két rendszer közötti különbségek alkalmat teremtenek a döntéshozók számára, vagy beszűkítik mozgásterüket: egyrészt NWS képességek megszerzésére, másrészt az atomfegyverek alkalmazására. A komoly belső és külső kihívásokkal küszködő, nagyon bizonytalan és esetenként erősen militarizált társadalmat alkotó államok (KNDK) számára a tömegpusztító fegyverek beszerzése sajátos előnyöket ígér, különösen, ha a belső militarizmus külső militarizmussal is párosul. Adott térség (egy biztonsági komplexum) bizonyos államai törekednek arra, hogy eljuttassák a mag szerepet, ezzel nemzetközi rendszerben betöltött szerepüket növeljék (korábban Irak és Irán), így az NWS képességek a katonai egyensúly felbomlásához és stratégiai versengéshez, fegyverkezési spirálhoz vezetnek.

Érdekes megvizsgálni annak okait, hogy az államok miért folyamodhatnak a fegyverkezéshez. David Ziegler (1990) öt okot nevez meg:⁶⁰

1. Az államok erősíteni kívánják védelmi képességeiket potenciális vagy tényleges ellenfelekkel szemben;
2. Agresszív szándékaiknak rendelik alá a fegyveres erőket, fegyvereiket;
3. Az ellenfelekkel folytatott versengés, katonai rivalizálás;
4. Növelni akarják befolyásukat a nemzetközi rendszerben;
5. Belső politikai és gazdasági okok hatására növelik hadiiparuk termelését és azzal együtt katonai képességeiket.

Napjainkra közel 40-re tehető azon fejlett országok száma, amelyek rendelkeznek az atomfegyverek gyártásához szükséges gazdasági és technológiai képességekkel, s rövid időn belül (10-15 év) képesek lennének nukleáris fegyverek előállítására, s ebben valószínűleg nem az Atomsorompó Szerződés akadályozza meg őket, sokkal inkább saját és közösségi értékrendjük, illetve a közös biztonság közös megteremtésébe és fenntartásába vetett hitük. (Mindezek állnak szemben olyan országcsoportokkal, melyek a szerződés mögé bújva, a jóhiszeműség álarca mögött, vagy egyszerűen azt alá sem írva folytatják tevékenységüket általában retorzió nélkül,

---

⁵⁹ India 1974-ben deklarálta képességét békés célúnak nyilvánított kísérleti robbantással, katonai célú robbantást azonban csak 1998-ban hajtott végre.

⁶⁰ Ziegler, David W.: *War, Peace and International Politics*. Scott, Foresman and Company, Glenview, Illinois, 1990, pp. 245-260.

hiszen válaszadás (a normáktól eltérő viselkedés szankcionálása) csupán a világ aktuálpolitikai csatározásainak eszközévé vált. Ennek a problémának a terrorizmussal való párhuzamos megléte, esetleges összekapcsolódásuk veszélye sokat szerint az eddig kialakult non-proliferációs rendszer felbomlását jelenti.⁶¹ Az eddig említett megállapodások, szerződések mind egy-egy nagy lépést jelentenek a non-proliferáció és a leszerelés történetében, valamennyi hiányosságukkal együtt. Napjaink átalakuló biztonsági környezete és az új típusú kihívások azonban mindenképpen változtatásokat igényelnek, melyhez elengedhetetlen a nagyhatalmak és a nemzetközi szervezetek nagyobb mértékű szerepvállalása és aktivitása. Ehhez a problémát rugalmasan, több oldalról megközelítve szükséges vizsgálni. Egyrészt az említett hiányosságok jogi és szervezeti megoldása a hiányzó ellenőrzési rendszerek megalkotásával, a meglévők pontosításával, a betartás-betartatás szigorúbb végrehajtásával. Másik oldalról a nemzetközi közösség részéről szükséges megfelelő mechanizmusok kiépítése, cselekvési minták megalkotása olyan államokkal szemben, melyek ugyan nem részesei ezen szerződések rendszerének, de ezek szellemével ellentétes tevékenységük közvetve vagy közvetlenül más országok, környezetük egyensúlyát, békéjét és biztonságát veszélyeztetik.

Annak ellenére, hogy az utóbbi évek fegyverzetkorlátozási tárgyalásai során az atomhatalmak arzenáljairól nagyon sok adat látott napvilágot, a világ atomfegyvereinek számát még megbecsülni is nehéz. Hasonlóan komoly problémát jelentenek a leszerelés környezetvédelmi, gazdasági és biztonsági kérdései, a szétszerelt töltetektől visszamaradó anyagok kezelése és tárolása.

Az Egyesült Államok több mint 450 millió dollárt szánt arra a programra, amely a nukleáris anyagok biztonságosabb őrzését célozza szerte a világon. Ez azért is egyre sürgetőbb, mert növekszik a nukleáris technológia feketepiac, és egyes terrrorszervezetek mind nagyobb érdeklődést mutatnak nukleáris anyagok megszerzése iránt.⁶² Az atomleszerelés által keletkezett új veszélyek és kockázati elemek kezelése

---

⁶¹ Gyarmati István előadása, 2003.05.29., a Biztonsági és Honvédelmi Kutatások Központja-Fridrich Ebert Stiftung közös konferenciáján, Budapest, FES Díszterem.

⁶² Abraham Spencer amerikai energiaügyi miniszter nyilatkozata a NAÜ bécsi központjában, MTI 2003.05.26.

csak széleskörű nemzetközi összefogással valósítható meg, ezek közül a legjelentősebbek:⁶³

- a szolgálatból kivont és megsemmisítésre ítélt robbanótöltetek szétszerelése, hatástalanítása, megsemmisítése vagy átalakítása (több száz tonna uránium illetve plutónium);

- nagy kapacitású, hosszú idejű tárolásra alkalmas tárolók kiépítése, a vele járó környezetvédelmi, technológiai, társadalmi és politikai viták megoldása;

- a felszabaduló veszélyes anyagok biztonságos őrzése, a szaktudással rendelkező szürkeállomány megőrzése.

Vegyí és biológiai anyagok a legkisebb befektetéssel a legnagyobb emberveszteséget okozhatják a célországban, az alkalmazott anyagok – a korábbi hagyományos robbanóanyagok hatását sokszorosra növelve – óriási veszteségeket okozhatnak mind az emberi életben, mind pedig az anyagi javak területén.⁶⁴ Kimondható, hogy az utóbbi években, évtizedben a világpolitikai események hatásának, illetve az esztelen terrorizmus térnyerésének eredményeképpen a biológiai fegyverek által jelentett fenyegetettség folyamatosan nőtt. A fenyegetettség tovább fokozódik a terület kutatási eredményeinek köszönhetően is, hiszen a felhasználható biológiai ágensek természete, hatásmechanizmusa, a célbajuttató berendezések technológiai fejlődési trendje is dinamikus, a kritikus országok diákjai és tudósai a nyugati egyetemeken tanulják a szakmai ismereteket.

Biológiai fegyverek előállításához, hatékony alkalmazásához általában kis mennyiségű mikroorganizmus is elegendő. Tenyésztésükhöz, tárolásukhoz legtöbbször a civil életben is kapható alapvető, illetve kevésbé bonyolult biológiai és kémiai szaktevékenységhez kapcsolódó eszközök is elegendőek, az előállítás mindvégig leplezetten folyhat nagyobb elhelyezési és eszközigény nélkül, akár mobil laboratóriumokban is. Ezért a biológiai fegyverként előállítható anyagok elleni védekezés a hagyományos módokon nem kivitelezhető, nehéz lenne fegyverzetcsökkentési, fegyverzetellenőrzési megállapodásokban, exportellenőrzési

---

⁶³ Ruppert József: Biztonsági kihívások a 21. század küszöbén. *Társadalom és honvédelem*, ZMNE, Budapest, 2000/4, pp. 99.

⁶⁴ A katonai élőerő megsemmisítésének költsége 1km² területen hagyományos fegyverrel 2000 \$, atomfegyverrel 800 \$, vegyi fegyverrel 600 \$, biológiai fegyverrel 1 \$.
www.zmne.hu/tanszekek/vegyi/iraki.htm 2005.11.07.

rendszerekben gondolkodni.⁶⁵ Napjainkra az eddigieknél még súlyosabb betegségeket okozó mikroorganizmusok kifejlesztésére alkalmazhatóak a géntechnológiai eljárások, s így a nemzetközi szervezetek hatékony intézkedéseinek hiányában az ezredforduló után ez a tömegpusztító fegyver válhat a legveszélyesebbé. A biológiai fegyverek korlátozásában a hatékony végrehajtási előírások és az ellenőrzési rendszernek a hiánya, az előbb leírt egyszerű előállítási mód lehetővé teszi a rendelkezések kijátszását, vagyis a gyártási, előállítási körülményeknek és feltételeknek a fejlődése, valamint a tudományos-technológiai hozzáférés egyszerűsége jelentős mértékben hozzájárulhat a non-proliferációs megállapodások sikertelenségéhez. A BWC-hez több, a szerződés szempontjából fontos állam nem csatlakozott: Izrael és Algéria nem írta alá, Egyiptom és Szíria nem ratifikálta, a szerződés előírásai betartásának megfelelő garanciális szabályokat is kidolgozó 2001-es egyezmény hitelét pedig nagyban rontotta, hogy az Egyesült Államok nemzetbiztonsági érdekeire hivatkozva nem írta alá.

Nagyobb sikert könyvelhet el viszont a Vegyifegyver Tilalmi Egyezmény (CWC), mely 1997. április 29-én lépett hatályba, bejelentési és megsemmisítési kötelezettséget ír elő az azt ratifikáló országok részére, megteremtve az ellenőrzés hatékony rendszerét is, azonban az aláíró országok közül szintén hiányoznak a közkeletű térség kulcsállamai, de a vegyi eszközök birtoklását elismerő és részletesen bevalló csatlakozott államok (Oroszország, USA, India és Dél-Korea) készleteinek megsemmisítése folyik, tehát a szerződés célja a teljesülni látszik.⁶⁶

A hidegháború után csökkent a katonai tényező szerepe a nyugati államokban, a növekvő globalizáció egyik fontos következménye volt az új világrend kezdetén a haderőnek a nemzetközi viták megoldási eszközeként játszott szerepének csökkentése. De ez a tendencia fordulóban van, különösen az USA-ban, melynek védelmi kiadásai már a hidegháborús szintet is meghaladják, köszönhetően az általa viselt – megelőzőnek nevezett – háborúknak és a rakétavédelmi program folytatásának. Ám szemben a fizikailag megfogható ellenségképet adó Szovjetunióval, az Egyesült Államok éppen aktuális terrorista ellenfeleit nem fogja tudni fegyverkezési hajszában legyőzni, mint ahogyan tette a hidegháború idején.

---

⁶⁵ Kéri Nagy Zsolt: A biológiai fegyverek reális veszélyeiről, *Kard és Toll*, 2002/2, HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály, Budapest, 2002, pp. 64.

⁶⁶ A világviszonylatban bevallott 70000 tonna vegyi harcanyagból még csak 7000 tonna került megsemmisítésre. In: Lits i.m. pp. 126.

Ahogy a proliferáció, úgy a globalizáció sem a hidegháború utáni korszak szüleménye, csupán kiszélesedett és igen felgyorsult a rendszerváltásokat és a határok megnyílását követően, ami elsősorban a kölcsönös függés növekedésének tulajdonítható, s erősen elősegítette a korábbi szuperhatalmi rivalizálás újradefiniálása, a gazdasági tér, a befolyási övezetek növelése. A megváltozott országhatárokon átlépő nemzetközi szervezett bűnözés globális veszélyforrás: a társadalmi-gazdasági átmenet bizonytalanságai, az országhatárok jellegének megváltozása, a szervezett bűnözés összefonódásai a közszférával, az emberkereskedelem, a kábítószer- és fegyvercsempészet és sok más egyéb tevékenység mellett megjelent a tömegpusztító fegyverek és alkotóelemeik, valamint az előállításukhoz szükséges anyagok és eszközökkel való üzletelés, a keresleti és kínálati oldal. Az IAEA 1993 és 1995 között 130 nukleáris csempészeti esetet vizsgált, becslések szerint pedig 2003-ban az egész világon 1530 tonna, fegyver előállításra alkalmas, reaktorból vagy szétszerelt töltetekből származó hasadóanyagot tároltak – ezekből kb. 105.000 kisebb hatóerejű töltet szerelhető össze.⁶⁷

Kapcsolódik ez más kritikus kérdésekhez is, sőt, igazából itt transzformálódik vizuális fenyegetéssé: az etnikai és vallási feszültségek, a nemzetközi terrorizmus, országok és országcsoportok közötti konfliktusok. Példák sorát is láthattuk erre: vegyi fegyverek használata a kurdok és az irániak ellen, szarintámadás a tokiói metróban, és valószínűleg az iraki lázadók sem sokáig haboznának bevetni, ha használható eszköz kerülne a kezükbe. A vegyi és biológiai fegyverek gyártásához szükséges anyagok alacsony technológiai bázison, a nukleáris fegyverekhez képest alacsony költséggel előállíthatók, nehezen ellenőrizhetők, ezért talán nagyobb is a készítés beszerzésükre, esetleg alkalmazásukra. Terrorszervezetek számos alkalommal megkísérelték a biológiai és vegyi fegyverek beszerzését és alkalmazását, de ezek a kísérletek a megfelelő szakértelem hiányában eddig kudarcba fulladtak.⁶⁸ Ez azonban nem jelenti azt hogy így is marad, tehát stratégiai destabilizáló eszközként nem csak hadszíntéren, hanem polgári célpontok elleni (terrorista) támadás lehetőségével is számolni kell. A vegyi fegyverek állami szintű fejlesztése jelenleg új harcanyagok, olyan idegmérgek

---

⁶⁷ James, C. C.: Irán és Irak, mint racionális válságszereplők: A túlélhető atomháború veszélyei és dinamikája. (Iran and Iraq as Rational Crisis Actors: Dangers and Dynamics of Survivable Nuclear War), *The Journal of Strategic Studies*, 2000/1, pp. 84.

⁶⁸ Tóth Péter: A válságkezelő műveletekben való részvétel biztonságpolitikai vetületei, *Felderítő Szemle*, 2003/4, pp. 37.

fejlesztésének irányába hat, melyek nem esnek a nemzetközi korlátozó rezsimek hatálya alá.⁶⁹

A korábbi katonai–politikai–ideológiai szembenállást más jellegű, de alacsonyabb szintű – ideológiai – szembenállás váltotta fel. Megkülönböztethetünk egy kulturálisan vagy gazdaságilag összetartozó, egymástól függő, a globális gazdasági folyamatokból hasznot húzó államokból álló centrumot (USA, Japán, Kanada, az Európai Unió, Oroszország és Kína), és egy sor pénzügyileg és politikailag gyengébb államot. Mindegyik érintett hatalom igyekszik növelni a maga politikai, gazdasági és egyéb érdekeltségeit, elkerülhetetlennek látszik, hogy egyes érdekek ütközzenek, ezt tetézendő a perifériális államok többsége nemcsak hogy nem osztja a liberális kapitalizmus, a politikai pluralizmus és a piacgazdaság eszméjét, hanem elméletben és/vagy gyakorlatban ténylegesen elveti azokat.⁷⁰ A nemzetközi rendszer strukturális változása sokak számára serkentést jelentett, noha a döntés már korábban megszületett a kritikus államok többségénél.

4.2. A proliferátor országok sajátosságai

A második világháború utáni világ egyik érdekes fejleménye volt az atomfegyver elterjedésének lassú üteme, ráadásul néhány, a nukleáris fejlesztésben katonai vonalat is pedzegető ország, Brazília, Argentína, a Dél-Afrikai Köztársaság, Dél-Korea és Tajvan vissza is lépett attól. A modern haditechnika elterjedésének, a fegyverek és alapanyagok kereskedelmének bonyolultsága mellett még összetettebbé vált a kép azzal a fundamentalizmussal és nacionalizmussal, mely számos önállóvá vált, politikailag instabil, a nemzetközi rendszerben helyét kereső országban felerősödött. A ballisztikus rakétákat fejlesztő és előállító, illetve tömegpusztító fegyverek előállítására törekvő államok nem meglepő módon, egybeesnek.

A fejlődő világ néhány, konfliktusterületen fekvő állama a „deklarált atomhatalmak minden figyelmeztető jelzést semmibe vevő példáját” követve a tömegpusztító fegyverekben ismerték fel azt az önvédelmi eszközt, mely a fejlett nyugati országokkal összemérhető technológiák és hagyományos fegyverrendszerek, illetve előállításukhoz szükséges ipari és gazdasági háttér megteremtéséhez képest

---

⁶⁹ Lits i.m. pp. 126.

⁷⁰ Stivachtis i.m. pp. 115.

olcsóbb is. Nemcsak nukleáris és egyéb tömegpusztító fegyvertárra tettek szert, hanem olyan rakétapotenciálra is „mely egyrészt szétfeszítette a hadászati stabilitás fogalmát és rendjét”, kiszámíthatatlanságot visz az első és a második atomcsapás szilárdnak hitt logikájába, másrészt „szétzilálta néhány deklarált atomhatalom mindenhatóságának és sebezhetetlenségének mítoszát, megnyitott bizonyos utakat-módokat zsarolhatóságuk felé. A logikus következmény utóbbiak részéről az önvédelem újragondolása és ellenintézkedések kilátásba helyezése lett.”⁷¹

Az ún. nyugati világ országai a világ gazdasági életében igen jelentős – vezető – szerepet töltenek be, nem kétséges az sem, ennek haszna hol csapódik le. Ezért a nyugati országok a háborút, mint az államok fejlődéséhez, a jólétéhez szükséges gazdasági és a pénzügyi folyamatok rombolóját látják. De hogyan viszonyul mindehhez a maga sajátos történelmi tapasztalataival, az ebből kialakult gondolkodásmódjával egy-egy „különutas” állam? Szabad-e a proliferáció kérdését kizárólag a „gonosz tengelyére” korlátozni, egyszerűsíteni, egyirányúsítani, és így demagogizálva közvetíteni a közvélemény felé? A globalizált világból önmagát csaknem teljesen kiszorító Észak-Korea mit veszíthet, ha elavult eszközökkel felszerelt tömeghadserege erejét atomfegyverrel növeli meg? Az évtizedek óta amerikai embargó alatt lévő, az atomfegyverrel is rendelkező Izraelt halálos ellenségének tekintő Iránt mivel lehetne meggyőzni? Nem dobhatja olaját az óriási, egyre növekvő kereslettel és olajárproblémákkal küszködő nemzetközi piacra? Szomszédja, Pakisztán az 1998-as robbantásait követő néhány éves elszigetelődés után most ismét amerikai fegyvereket vásárolhat. Milyen hosszú távú következetes ellenintézkedésekkel lehetne elrettenteni bármely országot a számára legütőképesebbnek tartott – és szuverén államként jogosan megillető – biztonsági garancia megszerzésétől, miközben a világ vezető katonai hatalmának területileg apró szövetségese (Izrael) rendelkezhet tömegpusztító (atom) fegyverekkel?

Egyes megállapítások szerint a biológiai fegyverek ellenőrizetlen előállítása a gazdaságilag a világ fejletlenebb részéhez tartozó országokra jellemző, ahol a fejlesztési idő és a bekerülési költség prioritást jelent.⁷² A biológiai és vegyi fegyverek széleskörűen, jóval alacsonyabb küszöb mellett alkalmazhatóak mint az atomfegyverek, megszerzésükben valóban előnyt jelent az idő/ár tényező, de nem gondolom hogy

---

⁷¹ Pírityi (2005) i.m. pp. 4.

⁷² Kéri Nagy i.m. pp. 64-65.

állami szinten ez lenne a domináns indok. (Szélsőséges, terrorista csoportoknál egyértelmű hogy igen!) Igaz, hogy a hatalmas költségek és a megfelelően képzett szakembergárda igénye miatt a biológiai és vegyi fegyverek fejlesztése kifizetődőbb, de a proliferáció szempontjából kulcsfontosságú pakisztáni, indiai, dél-afrikai és észak-koreai nukleáris tevékenység ismeretében megállapítható, hogy a biológiai és vegyi fegyverek kategóriája lépcsőfok volt melyet kihagytak, átléptek, vagy párhuzamosan fejlesztették, vagyis a proliferáció a gazdasági meghatározottságot meghaladta, *ezért a megállapítás nem általánosítható*. Egyes államok hatalmi státuszuk, magabiztosságuk megőrzéséhez vagy éppen megteremtéséhez, regionális és nemzetközi szerepük növeléséhez, a rájuk irányuló figyelem fenntartásához megfelelő eszköznek tekintették/tekintik a minőségileg más politikai és katonai lehetőségeket nyújtó tömegpusztító fegyvereket és azok beszerzését. Emiatt az előállítási költségeket tekintve a többihez képest nagyságrendekkel drágább nukleáris fegyverek megszerzésére törekednek. Az időben előbb, vagy egyedülként célt érő állam kisszámú töltettel és hordozóeszközzel is komoly stratégiai fenyegetést képes kifejteni a többiekkel szemben (Izrael, Irán). *Nem egy esetben a regionális hegemonia, a status quo megváltoztatása volt kifejezett célja, de ehelyett inkább riválisait is fegyverkezésre kényszerítette, s mint India és Pakisztán esete bizonyítja, minőségileg magasabb szinten állt vissza az egyensúly. Ez felveti annak a paradoxonnak is a kérdését, hogy atomfegyverekre nemcsak a status quo megbontásához lehet szükség, hanem ellentmondásosan – pont annak megőrzéséhez*. Vagyis ha az egyik fél rendelkezik atomfegyverrel, a másik kiegyensúlyozza az erőviszonyokat, így viszont senki nem tud határt szabni a proliferációnak, melyet az elrettentés, a hatalomszerzés és a (kül- és bel)politikai célok hármasa motivál. (Az elrettentés leginkább a nagyhatalmak esetében használt kifejezés, és nem is biztos hogy néhány darabos készletek esetén is működő elv, különösen nem vegyi és biológiai fegyverek esetében.)

A frissen kifejlesztett, vagy csak demonstratív szándékkal, kis számban legyártott atomfegyverek mellett növekedhet az alkalmazás lehetősége, ha ugyanis az ellenfél sem rendelkezik nagyobb méretű, az első ország súlyos pusztítására vagy létének fenyegetésére alkalmas készlettel, akár oda-vissza is bekövetkezhet nukleáris csapásmérés (India-Pakisztán).

Samuel Huntington⁷³ szerint a mennyiségi fegyverkezés veszélyesebb mint a technikai, utóbbinál ugyanis kisebb az ösztönzés a fegyveres erő szándékos alkalmazására. Úgy gondolom, ez a megállapítás igaz a hidegháborús nukleáris fegyverkezésre – gondoljunk csak a kezdeti stratégiákra és folyamatos átalakulásukra a tömeges megtorlástól a rugalmas reagálásig – de ma is helytálló. Dél-Afrika, Pakisztán vagy India semmivel sem jelent nagyobb fenyegetést mint korábban, „csupán” a hagyományos fegyvereken alapuló versengést helyezték magasabb, nagyságrendekkel nagyobb felelősséggel járó szintre. A múlandó technikai fölényt adó *nukleáris fegyvereiknek a kifejlesztése jól meghatározható, logikailag érthető célokkal folyt, regionális keretek között*. Valamelyest ide köthető Irán is, hiszen környezetéből 7 ország (India, Izrael, Pakisztán, India, Kína, Oroszország és a térségben folyamatosan komoly erővel jelen lévő Egyesült Államok) képes atomfegyverekkel elérni területét, Irak pedig vegyi eszközöket alkalmazott háborújuk során. Ami megkülönbözteti az előbb említett országoktól az az, hogy folyamatosan egy másik szuverén állam (Izrael) „térképről való lesöprésével” fenyeget, rakétáinak hatósugara pedig folyamatosan növekszik, egyes források szerint tervezik 5000 km hatótávolságot meghaladó rakéták kifejlesztését is.⁷⁴ A sorból Észak-Korea lóg ki teljesen, hiszen környezetében két baráti ország, Oroszország és a gyámjának is nevezhető Kínai Népköztársaság rendelkezik tömegpusztító fegyverekkel, illetve a Koreától távolabbi támaszpontokon állomásozó amerikai erők. Azonban sem északi szomszédai, sem az Egyesült Államok nem jelenthet veszélyt egy békés KNDK-ra nézve, ezt a koreai háború óta eltelt időszak 50 éves status quo-ja bizonyítja. Észak-Koreának tehát semmilyen igazolható indoka nem lehet nukleáris eszközök fejlesztésére azon felül, hogy biológiai és vegyi fegyverekkel rendelkezik, azokat rendszerben tartja.⁷⁵ Pakisztán törekvéseit indokolhatónak tartottam a nukleáris fegyver megszerzésére (India), mégis, belső instabilitása miatt a KNDK mellett a másik legveszélyesebb kockázati tényezőnek tartom a globális biztonságra nézve.

---

⁷³ Huntington, Samuel P.: Arms Races: Prerequisites and Results. In: Carl Friedrich and Seymour Harris (szerk): *Public Policy*, Harvard University Press, Cambridge 1958, pp. 64-65.

⁷⁴ a/ Szentesi György: Hadászati támadó fegyverrendszerek az ezredfordulón, Védelmi Tanulmányok No. 38., Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest, 2000. pp. 78.

b/ Proliferation: Threat and Response pp. 117.

⁷⁵ *The Military Balance*, The International Institute for Strategic Studies, Oxford University Press, London, 2002, 2003, 2004 és 2005 évfolyamok.

A proliferáció problémái jelzik, hogy a nyugati államoknak nagyobb figyelmet kellene fordítaniuk a regionális biztonsági kérdésekre és a megoldások kidolgozására.⁷⁶ A proliferátorok félelmei, beszerzésre irányuló törekvései tovább erősödhetnek a nagyhatalmak és a szomszédos országok, illetve a nemzetközi szervezetek beavatkozásának hatására, mivel kevés ország képes a fenyegetésnek vélt hatást hagyományos erőkkel kompenzálni.

Mivel a nemzetközi közösség nemcsak a proliferációnak igyekszik elejét venni, hanem erőteljes lépéseket tesz a leszerelés és a békés rendezés felé, egyesek politikai és gazdasági zsarolásra használják fel helyzetüket (Észak-Korea). Ilyen helyzetben talán megakadályozható lenne az elterjedés, természetesen a szükséges (az alku nem teljesítésének esetére akár katonai) kemény szankcionálási háttérrel.

C.C. James az ilyen jellegű regionális versengések megoldásaként – konkrétan Irak és Irán korábbi versengésére – azt az ötletet vetette fel, hogy egyfajta mini arzenált, azaz olyan kis méretű nukleáris fegyvertárt szerezhessenek be, amely elég ahhoz hogy nagy károkat okozzon, de kicsi ahhoz, hogy megsemmisítse az ellenfél államát vagy társadalmát, majd a nyugat a lehető leggyorsabban segítse őket a mini arzenál utáni fokozat elérésében, hogy megvalósíthassák a MAD képességet.⁷⁷ Ez a fajta megoldás valóban racionális, hatékony és elgondolkodtató lenne, de magában hordozná azt a veszélyt is, hogy előbb-utóbb valós helyzetükön túl akarnak nőni, ezért a nukleáris képességeiket továbbfejlesztve fenyegetésük már nem csak a riválist és közvetlen régiójukat érintené, hanem távoli térségekre nézve is kockázatot jelenthetnének. Az ilyen jellegű „mini arzenálok” alkalmazásánál azt a lehetőséget is vizsgálja, miszerint lehetséges lenne csak az egyik fél részéről történő alkalmazása, megtorlás nélkül.

Kína mindenesetre már megtette a lépéseket a segítségnyújtás útján. Oroszország nagyobb üzleteinek árnyékában alig-alig lehetett hallani a kínai aktív fizikai és szellem asszisztenciáról, mely konkrét technológiai ismeretek átadását is magába foglalta – noha hivatalosan ellenzi a nukleáris fegyverek elterjedését, a kettős mércét erősen kifogásolja.

---

⁷⁶.Stivachtis i.m. pp. 107.

⁷⁷ James i.m. pp. 85.

Átvevő állam	Az együttműködés és kereskedelem területe	Eredmény
IRÁN	Technológia és eszközök vegyi prekursorok előállításához	Elősegíti, hogy Irán önállóan képes legyen vegyi harcanyagok előállítására
IRÁN, ÉSZAK-KOREA, LÍBIA, PAKISZTÁN	Rakéatechnológiai alkatrészek, nyersanyagok, technikai segítségnyújtás	Az átvevő államok fokozni tudják rakétagyártó képességeiket
IRÁN	Kisméretű kutatóreaktor, cirkóniumgyártó létesítmény. Az uránium átalakításához fűződő létesítmények eladását leállították	Bővíti az iráni, nukleáris ciklusra vonatkozó ismeretanyagot.
PAKISZTÁN	Előzetes segítségnyújtás plutónium előállító reaktorral	Segíti a pakisztáni plutóniumgyártást.
	M-11 rakéták szállítása	Fokozza a pakisztáni rakéták képességeit

Kína proliferációs tevékenysége a 90-es években

A nemzetközi közösség sokat aggódott a széteső Szovjetunióval felszabaduló szürkeállomány további tevékenységével kapcsolatosan is, miközben a proliferátorok egymás kiválóan képzett szakembereit cserélgették, képezték ki, és hasonlóan kiváló eredményeket produkáló együttműködések kötődtek a nukleáris és rakéatechnika fejlesztése terén. A tömegpusztító fegyverekkel kapcsolatos technológiák átadása, fejlesztési együttműködések szövetséget teremtenek a proliferátor államok között, ellenőrzésük és jó útra térítésük így még nehezkesebbé válik.

A rakétaeszközökkel foglalkozó országok által elért sikerek nyomán egyre sűrűbben lehet felfedezni a szakirodalomban a korábban tanult és használt fogalmaktól eltérő meghatározásokat. Ilyen például az LRICBM (Limited Range Intercontinental Ballistic Missile), vagyis a korlátozott hatótávolságú interkontinentális rakéta kifejezés⁷⁸, melyet nyilvánvalóan az a helyzet szült, hogy az ellenőrzési rendszerek következtében csak „házi barkácsolásként” és „összedolgozásként” elkészülő kétes minőségű rakéták a korábban kialakultakhoz képest regionálisan új színvonalat, lehetőségeket és fenyegetettséget jelentenek. A hidegháborús időszakban durván három kontinensen elhelyezkedő két politikai tömb interkontinentális rakétáinak óceánokat, a földgömb jelentős részét kellett (volna) leküzdeniük, míg napjainkban viszonylag közeli, de már más kontinensen elhelyezkedő térségeket fenyegethetnek a Közel- és Távols-Keletről. (6-10. sz. mellékletek)

⁷⁸ 3500-8000 km hatótávolság, www.fas.org/nuke/guide/iran/missile/index.html, 2006.05.10.

A ballisztikus rakéták megszületésük óta megtorló eszközként szolgáltak, első csapásmérésre – pontosan az azt követő megtorlás miatt – nem vetették be őket. Mobilitásuk, indítás utáni sebességük a váratlan alkalmazást illetve a katonai erő nagy távolságú kivetítését teszik lehetővé, tömegpusztító töltettel szerelve a harcászati-hadászati viszonyok, egy hagyományos erővel kialakított vesztes- vagy patthelyzet könnyen felborítható. A jelenlegi tendenciák szerint a közeljövőben nagy számban kerülhetnek rendszeresítésre (Észak-Korea, Irán, India, Pakisztán) egyre nagyobb – akár interkontinentális – hatótávolságú ballisztikus rakéták, így nem csak eddig távoli területek válnak elérhetővé, de nehezebbé válik felderítésük és megsemmisítésük is. Az öt állandó BT-tag hatalmon kívül kb. 30 ország birtokol 100 km feletti hatósugarú ballisztikus rakétát (A 11/a, 11/b, 11/c és 11/d. mellékletek szemléltetik a ballisztikus rakéták terjedésének tendenciáját.), tucatnyival több mint a hidegháború befejeződésének idején. Közülük 10 képes rakétafejlesztésre és gyártásra (fenntartás, utánpótlás), 6 ország – India, Izrael, Irán, Észak-Korea, Pakisztán és Szaúd-Arábia – 1000 km hatósugarat meghaladó teljesítményű rakétákkal rendelkezik.⁷⁹

4.2.1. Észak-Korea

A fennállásának már 50. – parádésan megünnepelt – évén túljutó Koreai Népi Demokratikus Köztársaság (KNDK) időről időre a nemzetközi politika központjába helyezi magát. Kétértelmű, de meglehetősen célzatos nyilatkozatait, bizonytalanságot keltő, homályosan megfogalmazott közléseit a szomszédos államok és a térségben érdekelt nagyhatalmak kapkodása és békéltető tárgyalásai követik.

Noha az Egyesült Államok külpolitikájának permanens témája Észak-Korea, úgy tűnik, nincsen kidolgozott stratégiája, mely a szembenállás oldását és a továbblépés lehetőségét magába foglalná. A tömegpusztító fegyverek elleni háború eddig megismert célkitűzései és indokai alapján az első helyen szerepelhetett volna a célországok listáján (Irak helyett), Phenjannak azonban – köszönhetően kényes földrajzi és politikai elhelyezkedésének – egyenlőre mégsem kell létét vagy politikai berendezkedését fenyegető fellépéssel szembenéznie. Ahogyan Washington az indiai és pakisztáni atomfegyverkezést, úgy az észak-koreait sem tudta/tudja radikális lépések nélkül

---

⁷⁹ *The Non-Proliferation Review*, Center for Non-Proliferation Studies, Monterey Institute of International Studies, Monterey, Kanada, 2003/1, pp. 77.

megakadályozni, így az amerikai politika arra a következtetésre jutott, hogy az észak-koreai nukleáris arzenál továbbfejlesztésének megakadályozására kell a továbbiakban törekedni – fejtette ki véleményét Samuel P. Huntington hét évvel a valós nukleáris képességet bizonyító észak-koreai atomrobbantás előtt.⁸⁰

A sztálinista jegyeket mutató koreai diktatórikus rendszer rajta van a terrorizmust támogató országok listáján, folyamatosan fejleszti rakéatechnikáját, lebegteti nukleáris programjának sorsát és elért eredményeit. Az 53 éve lezáratlan háború és a két Korea szembenállása miatt 37000 fős amerikai kontingens állomásozik Dél-Koreában. Ha az ENSZ BT szankciókat rendelne is el – ami a nagyhatalmi nézetkülönbségek miatt valószínűtlen –, azok az ország további elszigetelődéséhez és kiszámíthatatlanságához vezetnének, és a koreai vezetés sok, legutóbb a kísérleti robbantást követő kijelentése alapján Észak-Korea hadüzenetnek tekintene bármiféle ilyen célú határozatot.

Mindezek mellett az ország gazdasága romokban hever és a külföldi segélyektől függ, a 23 milliós lakosság nagy hányada – jelentős részben gyerekek – évek óta éheznek, s egyetlen komoly valutabevétele azokból a fegyverszállításokból származik, melyekről nemzetközi nyomásra le kellene mondania.

A fegyveres erők felszerelése javarészt elavult szovjet és kínai eredetű eszközökből áll, viszont a nem hagyományos képességek kialakítására (ABV és hordozóeszközök) irányuló erőfeszítések következtében Észak-Korea nem csak közvetlen szomszédait, hanem távoli térségeket is képes fenyegetni. Az olyan kultúra mint a koreai, amely a kollektív jólétet (már ha a KNDK esetében ilyenről beszélhetünk) sokkal magasabbra értékeli mint az egyéni boldogságot és életet, különbözik az erősen individualisztikus európai, észak-amerikai, illetve ezekkel közös értékrendet valló társadalmaktól, amelyekben a háborús veszteségeket nemigen akarják elfogadni.

A világméretű terrorizmus elleni háború, illetve a megelőző csapás doktrínájának meghirdetésével együtt George W. Bush megjelölte a „gonosz tengelyét”, olyan országokat, melyek vélhetően vagy bizonyítottan tömegpusztító fegyverek és hordozóeszközök birtoklására törekszenek, illetve terrorista szervezetek támogatásával gyanúsíthatók. Az amerikai katonai stratégia a veszélyforrásokhoz sorolja azokat az

---

⁸⁰ Huntington, Samuel P.: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása, Európa Kiadó, Budapest, 1999, pp. 315.

államokat – Észak-Koreát, Iránt és korábban Irakot –, amelyek regionális instabilitást idézve elő fenyegetik szomszédaikat, illetve egyre fejlődő rakétatechnikájuk révén vélt vagy valós távolabbi ellenfeleiket. Részben éppen azért van folyamatban az országos rakétavédelmi rendszer kiépítése, mert az Egyesült Államok attól tart, hogy Észak-Korea (vagy más) egy napon rakétákkal veheti célba területét.

Észak-Korea vezetése 1993 márciusában felmondta az Atomszorompó Szerződést, mikor a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség (NAÜ) ad hoc ellenőrzést akart végrehajtani két létesítményben, melyekben a gyanú szerint a szerződésben tiltott tevékenységet végeztek. Ezzel az első állam lett, amely ilyen lépésre szánta el magát az aláírók közül, s ezzel nehéz feladat elé állította az egész világot, hiszen tartani lehetett attól, hogy ez a magatartás precedenssé válik.⁸¹ Az élet minden területét ellenőrzés alatt tartó zárt rendszer ellenállt minden olyan kísérletnek, amely kideríthette volna, hogy rendelkezik-e atomfegyverrel és nukleáris csapásmérő képességgel, illetve dolgozik-e ilyen előállításán. Miután Észak-Korea kevés együttműködési szándékot mutat, veszélyezteti a környező országokat és felboríthatja a térség hatalmi egyensúlyát, ezért potenciális atomfegyverrel rendelkező államként kellett figyelembe venni. Samuel P. Huntington szerint az észak-koreaiak levonták a korábbi háborúk tapasztalatait: „Ne hagyj, hogy az amerikaiak kiépítsék haderejüket, ne hagyj, hogy alkalmazzák légierejüket, ne hagyj, hogy magukhoz ragadják a kezdeményezést, és ne hagyj, hogy csak csekély számú sebesültjük legyen.”⁸²

Egy konfliktus kirobbanása esetén vélhetően a KNDK elsőként is bevetne tömegpusztító fegyvereket, ahogy azt katonai doktrínájuk is tartalmazza, s talán nem véletlen hogy a demarkációs vonal mentén állomásozó egységei fel vannak szerelve vegyi- és biológiai fegyverekkel.⁸³

Az észak-koreai atomprogram az 1950-es évekre vezethető vissza, szovjet és javarészt kínai segítséggel, képzéssel, nukleáris anyagok és technológia szállításával gyorsan fejlődött az atomipar. Mára az ország teljes nukleáris tüzelőanyag ciklussal rendelkezik: Az uránbányák, a konvertáló üzem (amely az ásványból urán oxidot vagy urán hexafluoridot készít), az urándúsító és a kutatóreaktor mellett elkészült egy reprocesszáló (újrafeldolgozó) üzem, illetve két – szintén grafitmoderátoros –

---

⁸¹ N. Rózsa i.m. pp. 51-52.

⁸² Huntington (1999) i.m. pp. 305.

⁸³ Fodor Zsolt: *Észak-Korea - nukleáris fegyverkezés és belpolitika*, Védelmi Tanulmányok No. 28., Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest, 1999, pp. 27.

energetikai reaktor építési munkálatai folynak/állnak (Jongbjon 50 MW, Tecson 200 MW). Kim Ir Szen, a japánok majd az amerikaiak ellen harcoló országalapító az 1970-es évek végén rendelte el az önálló atomfegyver-arszénál létrehozását, később az irak–iráni háborút követően már részt vettek az iráni nukleáris ipar kiépítésében is, nem kizárt a két ország közötti együttműködés nukleáris fegyverek kutatása és gyártása terén sem.⁸⁴

Az Egyesült Államok, illetve a NAÜ által megfigyelt létesítményekben folyó tevékenység mellett feltételezhető volt egy másik, titkos program, melynek keretében plutónium előállítás helyett urán dúsításával próbálnak fegyverfokozatú hasadóanyagot előállítani.⁸⁵ Az amerikai műholdak folyamatosan a mozgást figyelték meg a Jongbjonhoz közeli Kumcsang-Ri földalatti nukleáris komplexumban.⁸⁶

Phenjan hivatalosan sokáig nem jelentette be atomfegyver kifejlesztését vagy meglétét, de a kérdés körüli bizonytalanságot ügyesen használta fel céljai elérésére, a nyugati segélyek növelésének kikényszerítésére, így a maga égető gazdasági problémáinak orvoslására. 2003. október 3-án Észak-Korea bejelentette: megoldott minden technológiai kérdést ahhoz, hogy atombombákat építhessen, beleértve az elhasznált nukleáris fűtőelemek újrafeldolgozásából nyert plutónium felhasználását. A bejelentés szerinti nyolcezer elhasznált fűtőelem újrafeldolgozása nyomán Phenjan rendelkezésére álló plutónium öt vagy hat atombomba megépítéséhez lehet elegendő.⁸⁷ A kérdés az volt, melyik elgondolásnak lehetett nagyobb a valószínűsége:

1. A közlemények tartalmának lépésről lépésre történő változása arra engedett következtetni, hogy a technológiai folyamatot az elmúlt években kidolgozták, és a politikai tehetetlenség kihasználásával mégiscsak egyre közelebb kerülnek egy atomfegyver létrehozásához.

2. Csak a téteket emelik az alkudozáshoz, a politikai játszmában igyekeznek a legtöbb engedményt kicsikarni.

3. Egyidejűleg, az atomprogram célhoz érésével kiaknázzák a maradék lehetőségeket további segélyek, segítségnyújtás kicsikarásával..

---

⁸⁴ u.o. pp. 24.

⁸⁵ u.o.

⁸⁶ *Jane's Nuclear, Biological and Chemical Defence 2002-2003*, Jane's Information Group Inc., Alexandria, VA, USA, 15. kiadás, 2003, pp. 30.

⁸⁷ www.mti.hu, 2003.10.03.

Az ország vezetése folyamatosan külföldi agresszió rémével fenyeget, és azt hangsúlyozza, hogy Phenjan katonai biztonsági problémáira a nukleáris elrettentés jelentene megoldást (ti. az USA ellenséges politikája, Dél-Koreában állomásozó erői és nukleáris eszközei). Nyilvánvalóan volt, hogy nem feleslegesen ölték dollármilliárdokat a nukleáris ipar kiépítésébe, kutatásba és fejlesztésbe. Nem volt egyértelmű az sem, hogy a hosszú ideje tartó lebegtetés valamely utolsó fázis problémájára utal, vagy csupán a kedvező pillanatot várták az összeszereléssel és a kipróbálással.

KNDK-t mégis atomfegyverrel rendelkező országgént kellett kezelni már évek óta.⁸⁸ A vitathatatlanul meglévő szellemi-technikai-technológiai képességek, valamint hasadóanyag birtokában, meglévő politikai akarattal gyakorlatilag nem volt akadály saját atomeszközök megalkotásában. Akaratban pedig – 2006. október 9-én bebizonyosodott – nem volt hiány.

Észak-Korea fegyveres erejéről, fegyverkezéséről beszélve kevés szó esik meglévő egyéb tömegpusztító fegyver előállító képességéről, pedig azok kifejlesztése az atomprogram mellett is intenzíven folyt, akár csak a megfelelő célba juttató eszközök fejlesztése és gyártása. A népi demokratikus állam megszületésének kezdetétől törekedett vegyifegyverek gyártására, s a kísérleteket, melyek az 1962-66 közötti mosolyszünet kivételével a Szovjetunió támogatásával folytak, a hetvenes évekre siker koronázta. Egy évtizeddel később már a Scud rakétákra szerelhető töltetek gyártása is megkezdődött.⁸⁹ A Nukleáris és Vegyi Védelmi Hivatal alárendeltségében Kanggje, Sakju és Sokam-Ri gyáraiban folyik vegyi anyagok, a fegyverek illetve ABV védelmi eszközök előállítása.⁹⁰ A KNDK részvételével széleskörű együttműködés alakult ki számos közel-keleti állam részvételével vegyifegyverek előállítása terén. A tárolt mennyiségre vonatkozó adatok nem pontosak, de valószínűleg a nagy gyártási kapacitás mellett jelentősebb mennyiséget (1000-5000 t) is raktároznak, aknavető- és tüzérségi löszerekben, illetve FROG-7-es rakéták tölteteiben alkalmazva.⁹¹

Az észak-koreai vezetés az 1970-es években ismerte fel a ballisztikus rakéták által megszerezhető katonai képességek jelentőségét, és annak a jövő konfliktusaiban játszott szerepét. (Politikai és gazdasági hozadékaról nem is beszélve.) A fejlett rakétatechnika, a hozzá párosuló nem hagyományos töltetekkel, aránytalan

---

⁸⁸ Bence Balázs: Észak-Korea nukleáris programja, *Új Honvédségi Szemle*, 2004/2, pp. 58.

⁸⁹ Fodor i.m. pp. 26.

⁹⁰ *Jane's Nuclear, Biological and Chemical Defence 2002-2003* pp. 30.

⁹¹ U.o.

erőnövekedést jelent, különösen egy olyan gazdaságilag, és egyéb területeken technikailag elmaradott, elszigetelt országnak, mint Észak-Korea. Az 1980-as évek derekától megkezdtek a rakéták és az összeszerelő kapacitás exportját olajért, valutáért, főleg a közel-keleti térségbe (Egyiptom, Irak, Irán, Szíria, Jemen), de Kuba is megjelent vásárlóként.

Az Iránnal kiépített kapcsolatokat jellemzi a Nodong rakéta-program iráni finanszírozása, illetve iráni műszaki szakemberek részvétele abban, továbbá a koreai segítség az iráni gyártási létesítmények kifejlesztésében.⁹² Arra való tekintettel, hogy sok orosz alkatrészt és fődarabot is tartalmaz a szerkezet, gyanítható a szoros orosz közreműködés is, a tesztekben pedig pakisztániak is részt vettek.⁹³

Észak-Korea 1300 km hatótávolságú Nodong-I rakétákat szállított Iránba⁹⁴, amely a sikeres kísérleti bemutatkozást követően Shahab-3 néven gyártani kezdte a típust, emellett számos részegység-tesztet hajtottak végre a perzsa államban. Várható volt, hogy Észak-Korea a Taepodong-2 bemutatásával, tesztrepülésével megvárja Irán Shahab-4-esének próbaindítását, ami számára tanulságos lehet a hasonló bázisból (Nodong) kiinduló fejlesztés során felmerülő technikai akadályok megoldásában. A 2006 tavaszán végzett próbaindításokkal és a rakétatesztekre 1999-ben önként vállalt moratórium felrúgásával Phenjan ismét nemzetközi segélyeket és szankciókat kockáztatott, a tesztek pedig félsikerrel zárultak. A néhány kisebb hatótávolságú ballisztikus rakéta próbaindítását követően fellőtt Taepodong-2 a start utáni 42. másodpercben a tengerbe zuhant.

Bár mindkét állam – a KNDK és Irán – tagadta tömegpusztító fegyverek birtoklását, az általuk beszerzett vagy kifejlesztett rakéták hagyományos töltettel használhatatlanok, értelmetlenek.

4.2.2. Irán

A 90-es években az Öböl-térség egyensúlyi helyzetére építő nagyhatalmi játszma felborult, a Szovjetunió felbomlását követő bő évtizedben lényegében az Egyesült Államok saját szájába íze szerint alakíthatta a hatalmi viszonyokat, s az egyensúlyt Irán és Irak tekintetében kettős feltartóztatássá alakította. Egészen addig,

---

⁹² Fodor i.m. pp. 29.

⁹³ *The Non-Proliferation Review*, pp. 109.

⁹⁴ Huntington (1999) i.m. pp. 307.

míg a 2003-as iraki beavatkozást követően már elveszíteni látszik a kontrollt és a kezdeményezést. A putyini orosz külpolitika feltámadásával – és talán Irak széthullásával – újabb epizód kezdődik a közel-keleti rendezés történetében. Ebben döntő szerephez jutnak azok a tömegpusztító fegyverek birtoklásával szereshető előnyök, hatalmi pozíciók, amelyek az Egyesült Államokkal és Izraellel szemben is alkupozíciót jelentenek, ha kifejlesztésüknek idő- és pénzigényes folyamatát gazdasági vagy katonai kényszerítéssel nem sikerül megszakítani.

1992. október 23-án George Bush elnök aláírta azt a törvényt, mely megtiltja a tömegpusztító fegyverek kifejlesztésére alkalmas technológiák átadását Irán és Irak számára, szankciókat helyezve kilátásba a tilalom megszegőire. Clinton elnök még továbblépett, az 1993. május 13-án bejelentett „kettős feltartóztatása” folytatja ezt a politikát, mindkét állam átfogó és egyidejű elszigetelésére törekedve. A két állam tevékenységét az USA-érdekekkel teljesen ellentétesnek bélyegzi, feladja a hatalmi egyensúlyi politikát, amihez az is hozzájárult, hogy az Öböl-háborút követően az USA szorosabbra fonta együttműködését az Öböl-Együttműködési Tanáccsal (Gulf Cooperation Council). Viszont az érintett államokban az elszigetelődés, az ellenségkép és a fenyegetettség érzése pontosan ellentétes folyamatokat generálhatott. Szorosabbra vonták kapcsolataikat más, az Egyesült Államokkal szembenálló országokkal (KNDK), Irán pedig komoly lépéseket tett atomprogramjának fejlesztésében. A feltartóztatást meghatározóan befolyásolja az, hogy milyen mértékben vesznek részt az elszigetelési folyamatban más államok, a non-proliférációs rezsím tagállamai, márpedig a térség államait szoros gazdasági szálak kötik egymáshoz. A Irán elleni amerikai szankciókat 1996-tól tovább szigorították, bírsággal fenyegetve azokat a vállalatokat, melyek 20 millió dollárnál magasabb összegű befektetéseket valósítanak meg az érintett államok energiaiparában.

Az arab országokat és Iránt hatalmi ambícióik mellett mindig ösztökéli az izraeli atomfegyver megléte, a perzsa állam nyíltan hirdeti a muzulmán atombomba kifejlesztésének jogát az izraeli fenyegetés ellensúlyozására. (Izrael birtokában 50-200 robbanófejet feltételeznek, amit Tel Aviv nem erősít meg, de nem is cáfol.) Irakhoz és Iránhoz hasonlóan olajban vagy más természeti erőforrásban gazdag országok jelentős összegeket fordíthatnak fegyverkezésre, akár nukleáris fejlesztésekre.

Irán az amerika-barát Reza Pahlavi sah idején, a hetvenes évek közepén kezdte meg amerikai támogatással békés célú polgári, ezzel párhuzamosan katonai

atomprogramját. Annak ellenére, hogy az ország a világ egyik legnagyobb szénhidrogén készletével rendelkezik, Irán mégis azt akarta, hogy energiájának 20 százaléka nukleáris erőművekből származzon. Akkor az Egyesült Államok nem csak hogy nem emelt kifogást e program ellen, de aktívan részt is vett benne, az amerikaiak számára akkor ellenségesebb Irakkal szemben Irán segítséget kapott nem csak a hagyományos haditechnikai eszközök, de a nukleáris technológia beszerzése terén is.

Az építkezések, fejlesztések és kutatások az iszlám forradalom után megrekedtek, s csak jelentős késsedelemmel újítták fel az az Irakkal vívott, rendkívüli veszteségeket okozó, tömegpusztító fegyverek használatával járó háború során. Az amerikai viszonyban is teljes fordulat következett be, Irak jutott amerikai támogatáshoz. (Kuvait lerohanása után a csalatkozott amerikai külpolitikának ismét váltania kellett.) Kétséges, hogy a levont következtetések ne azt az eredményt hozták volna – az amúgy olajban úszó, más energiaforrásokra nem rászoruló, regionális vezető szerepre törekvő országban –, hogy a nagy hatótávolságú rakétafegyverek kifejlesztését célzó rakéta-program mellett bővítsék ki békés célú nukleáris kutatásaikat is. A program katonai vonatkozású részét továbbra is homály fedi, a NAÜ zavartalanul végezhetette ellenőrzéseit, egészen addig, míg az ellenőrök nagy tisztaságú urán-nyomokat találtak a centrifugákban. Az alkalmat politikailag ki is használja az iraki tömegpusztító fegyverekre való hivatkozással szinte befejezhetetlen háborút indító Egyesült Államok. Washington feltételezi, hogy az iráni nukleáris programnak rejtett katonai célja van, s valószínűleg nem alaptalanul, hiszen az iszlám forradalom előtt éppen ők támogatták és kezdték el a sah 20 reaktor felépítését célzó atomprogramját – tudhatják mi áll mögötte. Ez a tény megint csak azt erősíti meg, hogy az „atomkártya” kijátszása a nagyhatalmi politikai játszmák része, s nem egy következetes politikai cselekvésvonal eleme.

Irán 1987-ben nukleáris együttműködést írt alá Pakisztánnal, 1990-ben Kínával, és a gyanút fokozta az, hogy nem jelentették be a velük folytatott nukleáris kereskedelem néhány elemét a NAÜ-nek. 1992-ben megkezdték egy több milliárd dolláros programot azzal a céllal, hogy kiépítsék mind hagyományos, mind pedig nem hagyományos katonai képességeiket, és a XXI. század első évtizedének végére már atomfegyvert is előállíthatnak. Az Irakkal folytatott háború tetőpontján elkezdett, összehangolt erőfeszítésekkel korszerűsítették a Saghadan-i és a Koshom-i uránbányákat, továbbá létrehoztak öt atomkutatással foglalkozó központot. Az országban működik több kutatóreaktor, amelyeket kínai és szovjet segítséggel építettek.

A mai vitákat Irán körül a Pakisztántól beszerzett, illetve licenc alapján gyártott, gyengén dúsított urán előállítására tervezett centrifugák számára épült natanzi föld alatti urándúsító-komplexum gerjeszti, mely inkább kísérleti célokat szolgál, ipari méretű termelésre egyenlőre nem alkalmas. Átállítással minimális mennyiségű, de nagyobb dúsítottság-fokot elérő urán is termelhető, de használhatatlanul kis mennyiségben, és még mindig nem érhetné el a fegyver minőséget. (60% felett már fegyver minőségűnek nevezzük a dúsított uránt, de gyakorlatilag 80-90% körüli dúsítás kell egy hatékony nukleáris töltet megépítéséhez.) Tehát a jelenlegi fázis egy később beindítandó, ipari méretű termelésre alkalmas dúsító üzemeltetéséhez szükséges technológia kipróbálására, tapasztalatok gyűjtésére és a felmerülő hibák kiküszöbölésére szolgál.

Az Egyesült Államok kongresszusához intézett egyik jelentésében már az idősebb Bush elnök is figyelmeztetett arra, hogy Irán folyamatos érdeklődést mutat az atomfegyverek és az azokkal kapcsolatos technológiák iránt. India, Oroszország, Kanada, Franciaország, Olaszország, Japán és Nagy-Britannia is jelentős támogatást nyújtott Iránnak nukleáris képessége megteremtésének kezdő lépéseihez, egyrészt szakértőkkel, másrészt pedig atomtechnológiai berendezések exportjával. Emellett széleskörű kutatás-fejlesztés folyik különböző toxikus harcanyagok terén, noha korábban Khomeini ajatollah az iszlámmal összeegyeztethetetlennek nevezte a vegyi fegyvereket. Irán valószínűleg 1995-ben vegyifegyver-gyárat épített Németországból és Indiából szállított anyagokra alapozva, a CIA szerint néhány ezer tonna, vegyi fegyverekben alkalmazható kénmustárt, foszgént és cianidot halmozott fel (évi termelése elérheti az 1000 tonnát), ideggáz előállítására is képes.

Teherán 1987-től megkezdte Észak-Koreából Scud-B rakéták beszerzését, majd a gyártáshoz szükséges berendezéseket is. Ezeket a rakétákat az 1980-88 között folyó háborúban be is vetették, s rövidesen megkezdték a Scud-C típus gyártását is. A Nodong-1 rakéta szolgáltatta az alapot az iráni fejlesztés megkezdéséhez, ennek eredménye a Sahab-3, 1500 km, és a Shahab-4, 2000 km hatótávolsággal. Tervezik a régi szovjet SS-4-es korszerűsítéssel egybekötött újragyártását is (Shahab-5), mellyel az 5500 kilométeres, vagy nagyobb hatótávolságot remélik elérni.⁹⁵

---

⁹⁵ Szentesi (2000) i.m. pp. 76-78.

4.2.3. Irak

Az Egyesült Államok vezetői lebecsülték a démonizált Iránnal szemben pénzzel, hírszerzési információkkal, technológiával támogatott Irakot. Bár már akkor is kimerítette a mai fogalmak szerinti „haramia állam”-má minősítés kritériumait, az amerikaiak nem számítottak saját érdekeik veszélyeztetésére, csak miután 1990. augusztus 2-án Irak lerohanta Kuvaitot.

Irak esetén atomprogramjának befejezésével az a veszély állt volna fenn, hogy egy ismételt, elhúzódó konfliktus kirobbanásakor (melyben a morális korlátok megváltozhatnak) nukleáris csapásmérést is megkockáztatott volna, ami ugyan lerövidíthette volna az utána következő műveleteket, viszont mindkét ország társadalmára nézve nehéz következményekkel járt volna. Tekintve hogy vegyi fegyverek alkalmazásától sem riadt vissza az első (Irak-Irán, 1980-88 között) Öböl-háború során, illetve a rezsím szempontjából a patthelyzet és a vereség a legrosszabb végkimenetel lehet, az a következtetés nagy valószínűséggel levonható, hogy Irak tömegpusztító fegyverkezésének minőségi továbbfejlődése mindenképpen a térségbeli erőviszonyok teljes felborulásához vezetett volna. Mivel ez esetben hatalmi, katonai képességnövelő célja volt a fejlesztéseknek, párhuzamosan futottak a tömegpusztító fegyverek különböző fajtáinak kifejlesztését célzó programok, sőt, a hagyományos erők építésébe is komoly összegeket fektettek.

A Szovjetunió egyik legnagyobb rakéta-importőreként Irak az Öböl-háború előtt 819 db hagyományos töltetű ballisztikus rakétát (8K-14 Scud B) szerzett be, melyek egy részének (400 db) átalakításával az eredetinel ugyan jóval nagyobb hatótávolságú, de sokkal kisebb töltet – az eredeti mintegy fele – célbajuttatására alkalmas rakétafegyverek birtokába jutott. Emellett legyártottak 7 mobil és 8 gyakorló, valamint 28 fix telepítésű indítóállványt. Az UNSCOM⁹⁶ összesen 817 db ballisztikus rakétát lajstromozott. Egy amerikai kongresszusi jelentés szerint csaknem 400, tömegpusztító töltetekkel szerelhető Scud rakétát tároltak baráti arab országok területén (Jemen, Szudán). Feltételezések szerint az ellenőrzések dacára sikerült megtartani 12-16 db 600-650 km hatósugarú Al-Husszein rakétát is⁹⁷, de az amerikai megszállás óta nem sok információ szivárgott ki a megtalált fegyverekről. (Az Al-Husszein típus az 1980-as

---

⁹⁶ United Nations Special Commission – az ENSZ iraki fegyverzet-ellenőrzést végző speciális bizottsága

⁹⁷ Kovács Tibor - Pellérdi Rezső: Vegyi és biológiai fegyverkezés az amerikai sajtó tükrében; *Új Honvédségi Szemle* 2000/1, pp. 154.

években elindított fejlesztés eredménye mely bevetésre alkalmassá vált, szemben a 900 km-es hatótávolságúra tervezett Al-Abbas rakétával, mely nem jutott el a sorozatgyártásig.)

Emellett igyekeztek vegyi töltetek felhasználását is lehetővé tenni, ami sikerült is. Az Al-Husszein rakétát először az Iránnal vívott háborúban vetették be, később Szaúd-Arábia és Izrael vált célponttá. Egy másik, jó darabig zsákutcának tűnő próbálkozás volt a kétlépcsős űrhajózási hordozórakétának tervezett, de 2000 km-es hatótávolságú rakétaként felhasználható Al-Aabed, melynek első fokozatát öt összeépített Al Abbas rakéta képezte, a második lépcsőt pedig egy darab.⁹⁸ Irak számára a legutóbbi háborúig engedélyezett volt a ballisztikus rakétákkal való kísérletezés és a kutatás-fejlesztés, azonban ezek hatótávolsága nem haladhatta meg a 150 km-t.

A második Öböl-háború (1990-91) előtt Szaddam Husszein 10 helyen végeztetett atomfegyverekkel kapcsolatos kutatásokat, az akkori feltételezések szerint pár hónap kellett volna első atombombájának előállításához. A háború után azonban a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség, illetve az ENSZ speciális megfigyelő és ellenőrző csoportjai (UNSCOM) arra a következtetésre jutottak, hogy Irak még legalább 3 évig képtelen lett volna atomtölteteket előállítani, bár az ehhez szükséges hordozóeszközökkel már rendelkezett. Az ellenőrző csoport a kutatásokat leállította, minden fellelhető eszközt megsemmisített, s 1993 júliusában Robert Kelley az UNSCOM főnöke kijelentette Bagdadban, hogy az iraki nukleáris program nincs többé. Ám több lényeges alkatrészt nem sikerült megtalálni és az sem valószínű, hogy az ország összes hasadóanyag készletét megtalálták.

A vegyi és biológiai programok átvizsgálása és ellenőrzése hasonló cipőben járt, az ellenőrzések során minden bevallott vagy felderített tétel után újabb és újabb adatok és mennyiségek kerülnek elő. A gyártók színvonalára jellemző, hogy sok évvel a konfliktus lezárását követően is találtak vegyi tűzérési lőszeret, melyek töltete bevethető állapotú volt.

Irak a hatalmas mennyiségű harcanyag és mérgező harcanyag előállítására alkalmas vegyület megsemmisítése után is a feltételezések szerint több tíz tonna vegyi- és biológiai harcanyagot tárolt – anthraxot, botulinum toxint, szarint, tabunt, mustárt és

---

⁹⁸U.o.

VX-et.⁹⁹ A 2003-as háború után azonban semmi nem került elő. Egyes információk szerint Szaddám Husszein mikrobiológusait és szakértőit észak-afrikai országokba helyezte át kutatásaik folytatása céljából. Az angol katonai hírszerzés adatai szerint egy Szudánban lévő vegyipari üzemben mustárgázt állítottak elő, melyet a helyi kormány már két alkalommal használt is a Szudáni Népi Felszabadító Hadsereg ellen.¹⁰⁰

Az Irak ellen 1990 augusztusában elrendelt embargó közel 13 évig fokozta az iraki nép szenvedéseit, mert Bagdad nem akarta hitelesen és ellenőrizhetően bizonyítani azt, hogy eleget tesz a tömegpusztító-fegyver- és ballisztikus fegyverrendszerei elemeinek, gyártási kapacitásának felszámolására vonatkozó kötelezettségeinek. A nemzetközi közösség ennyi ideig nem tudott mit kezdeni egy véreskezű, a vesztesnek előírt szabályokat páros lábbal tipró diktátorral. A rezsim megdöntését elérő hadműveletet (2003) megelőző huzavona eredményeként Bagdad részletes és feltáró jelentést készített fegyverprogramjairól. Az Egyesült Államok rátette a kezét az átnyújtott, fegyverügyekről szóló – a tömegpusztító fegyverek készítéséhez szükséges alapanyagot és berendezéseket eladó országokat és vállalatokat felsoroló – dokumentumnak a BT-nek átadott egyetlen példányára, melyet a BT állandó tagjai később kaptak meg. A tíz nem állandó tagnak csak a szerkesztett változat jutott valószínűleg az öt állandó BT-tag érintettsége miatt. Washington és London a beszámolóban az iraki tömegpusztítófegyver-program eredményét és állapotát illető megállapításait kétségbe vonta, de bizonyítékokkal azóta sem tudott előállni, így a szűk körben megismert információk széles mozgásteret biztosítottak számukra.

4.2.4. India

Az elmúlt évtizedben az egymással rivalizáló és versengő India és Pakisztán olyan nukleáris technológiát hozott létre, amely lehetővé tette számukra atomfegyverek előállítását. Az indiai atom- és rakétafegyverkezés legerősebb kezdő lökése a Kínával kialakult konfrontáció volt, mára pedig az atomiparban a világ egyik legfejlettebb államává nőtte ki magát. Igaz ugyan, hogy Pakisztánnal több háborút vívott az ország, de ebben az irányban hagyományos fegyverekben meglévő erőfölénye állandósult. 1974-es kísérletét követően India 1998-ban érezte ismét úgy, hogy nukleáris kísérleti robbantással demonstrálja erejét, melyre természetesen Pakisztán – valljuk be,

---

⁹⁹ U.o. pp. 150-157.

¹⁰⁰ Iraq makes lethal gas in Sudan; *The Sunday Times*, 1997. november 16., pp. 11.

meglepetést okozva – napokon belül hasonló demonstrációval válaszolt. India eszközei a pakisztáni és kínai arzenált ellensúlyozhatják csak, de belpolitikai téren óriási sikert és támogatást hozott a nukleáris képesség kiépítése. Rakéta hordozóeszközeik – egymás területének méreteit már meghaladó – hatótávolságának növelése már-már túlmutat a két nemzet évszázados konfliktusán, noha India esetében Kína miatt egy ideig tolerálható lenne. Másrészt a kísérletek azt mutatják, inkább második csapásmérő képesség kiépítésén dolgoznak, ezt bizonyítja az indiai haderő próbálkozása rakéták tengeri indítására.

A két ellenségeskedő ország (Pakisztán és India) tényleges képességeire vonatkozó adatok meglehetősen ellentmondásosak. Egyes források szerint India a rendelkezésre álló hasadóanyagokból mintegy 150 darab, más vélemények szerint 40-60 darab plutónium és uránium töltettel rendelkezik¹⁰¹. Az ellentmondás valószínűleg abból fakad, hogy az indiai nukleáris ipar termelése folytán 50-90 töltetre elegendő, megfelelő dúsítottaságú hasadóanyag keletkezett¹⁰², azonban csak kb. 50 db robbanótöltetet szereltek össze és állítottak szolgálatba¹⁰³.

Mind India, mind Pakisztán az 1990-es évek elejétől kezdte meg a hazai fejlesztésű hordozóeszközökkel való kísérleteket is. India 2 rakétatípust is kifejlesztett: az AGNI közepes hatótávolságú ballisztikus rakétát, amelynek hatótávolsága 2500 km, és a PRITHVI rövid hatótávolságú rakétát (hatótávolsága 350 km). A továbbiakban mindkét rivális a 3000 km meghaladását kívánja elérni. A 90-es évek végétől kezdődően kisebb határ menti incidensektől eltekintve a két ország viszonya javulni látszik, de – a létrejött megállapodások alapján már előre bejelentett – rakétakísérleteikkel továbbra is azt bizonyítják, hogy mindenképpen törekszenek a regionális hadászati erőegyensúly megtartására, egymás területének teljes lefedésére. India lemondott a nukleáris fegyverek elsőként való alkalmazásáról, az atomfegyver birtoklásának célja az elrettentés és a hagyományos fegyverekre fordított (egyébként óriási) kiadások csökkentése.

---

¹⁰¹ Hamar Sándor: Non-prolifercós szerződéses, exportellenőrzési rendszerek és a tömegpusztító fegyverek proliferációjának trendjei, *Felderítő Szemle*, 2003/1, pp. 71.

¹⁰² <http://www.fas.org/nuke/guide/india/nuke/index.html>, 2007. február 18.

¹⁰³ *The Military Balance 2004*, The International Institute for Strategic Studies, Oxford University Press, London, 2004, pp. 136.

4.2.5 Pakisztán

A terrorizmus elleni küzdelemben fontos (és annál kétségesebben őszinte) szerepet betöltő, viszont szélsőséges mozgalmakban és puccsokban gazdag Pakisztán atomfegyvereinek túlnyomó része bombák formájában áll rendelkezésre, ezért csak a megfelelő hordozó repülőgépeken juttatható célba. Így viszont valószínűleg India még a célbajuttatás előtt lelőné a gépeket, emellett az ellentámadás során haditengerészete, rakétaerői is komoly csapást tudnak végrehajtani, különösen Karacsit, Pakisztán tengeri kapuját pusztíthatná el, egyben az ország sokmillió lakosával, így e körzet elvesztésének a lehetősége Pakisztán részére jelentős visszatartó erőt jelent. Mindkét fél számára visszatartó erő továbbá, hogy Kína haladéktalanul nyomást gyakorolna, de akár erőt is alkalmazna ellenük a konfliktus leállításának céljából. Jelentős kockázati tényező Pakisztán esetében a belső politikai instabilitás, fennáll annak a lehetősége, hogy a jelenlegi nemzetközileg is támogatott rezsimit szélsőséges és/vagy vallási beállítottságú vezetés váltja fel.

A pakisztáni atomprogram az 1974-es indiai nukleáris kísérleti robbantást követően indult el a maga útján, s Kína, illetve a különböző fedőcégek, beszerzési ügynökségek segítségével valószínűleg már az 1990-es évek közepére elkészültek atomrobbanóeszközükkel. Pakisztánt Indiának a korábbi – hagyományos és nukleáris téren meglévő – fölénye motiválta, és saját atomrobbantásait követően India nukleáris előnye minimálisra csökkent. A jelenleg regionális katonai nagyhatalmi képességekre törekvő Pakisztánnak az 1980-as évek közepén a Reagan-kormányzat is jelentős segítséget nyújtott az atomfegyverek előállításához, sőt tiltott anyagokat is szállított.¹⁰⁴

Nukleáris fegyverek előállítására való képességüket azonban csak egy újabb indiai kísérleti robbantássorozatra válaszul bizonyították be a világnak. Egyes becslések szerint Pakisztán 75 darab, dúsított uránon alapuló atomrobbanótöltet előállítására volt képes az utóbbi években, más értékelés szerint csak 20-30 darab készülhetett el.¹⁰⁵ Valószínűleg ebben az esetben is a legyártott hasadóanyag-mennyiség okozhatja az eltérést, hiszen a pakisztáni nukleáris fegyverekbe a gyenge minőségű hasadóanyag miatt jóval nagyobb mennyiség szükséges, mint ahogyan általában¹⁰⁶. Az atomfegyverrel párhuzamosan kezdődött meg a hordozóeszköznek szánt ballisztikus

---

¹⁰⁴ Szentesi (2000) i.m. pp. 74-76.

¹⁰⁵ Hamar i.m. pp. 77.

¹⁰⁶ <http://www.fas.org/nuke/guide/pakistan/nuke/>, 2007. február 12.

rakétacsalád fejlesztése, Pakisztán Kínától szerzett be M-9 és M-11 típusú rakétákat és segítséget az iráni illetve észak-koreai támogatás mellé, erre alapozza rakétafejlesztési programját, melynek terméke a Haft (300, 600 km), Ghauri (1000, 2000 és 3500 km) és Shaheen (750 és 2000 km hatótávolság) típusok különböző változatai lettek. A jelenlegi fejlesztések célja a rakétatechnika terén a hatótávolság további növelése, a megbízhatóság fokozása és a technikai modernizálás, az atomfegyverek esetében pedig plutónium töltetek kifejlesztése és a robbanóerő fokozása.

4.2.6. Más országok

Algéria az 1980-as évek végén kínai és argentin segítséggel kezdte el atomkutatását, nukleáris fegyverek tényleges előállítását technikai nehézségek és a hasadóanyag hiánya akadályozta meg.¹⁰⁷ Az ország az 1990-es évek elején vált gyanússá, amikor titokban kutatóreaktort épített, amely túlságosan nagy méretű volt egy kezdetleges nukleáris energetikai kutatókomplexumhoz. Algéria csak az objektum külső észlelése után szánta rá magát arra, hogy a reaktort az IAEA felügyelete alá helyezze és aláírja az Atomsorompó Szerződést (1995), majd csatlakozott az Afrikai Atomfegyvermentes Övezetbe és most már feltételezhető, hogy lemondott nukleáris terveiről. Ugyanez elmondható Egyiptomról is, amely egykor nukleáris fegyverprogram kidolgozását latolgatta, de utóbb feladta ezt a szándékát és közreműködött az említett atomfegyver mentes övezet létrehozásában. Líbia másfél évtizedes elzártságából kitörve a 2002-ben jelentette be titkos fegyverprogramjainak leállítását. Tripoli 25 éven át sikertelenül próbálta meg nukleáris töltetek beszerzését másoktól, majd belépett az Afrikai Atomfegyvermentes Övezetbe, programját felszámolta és átláthatóvá tette dokumentációját. Rakétafegyverekből még a 70-es években szerezte be méretes arzenálját, melyből később akarták kifejleszteni hazai gyártású, 1000 km-es hatótávolságú Al Fatah rakétájukat, azonban ez a törekvés kudarcba fulladt. Jelenleg kb. 300 db, 300 km hatótávolságú Scud-B áll szolgálatban.

---

¹⁰⁷ Hamar i.m. pp. 71.

Szíria hasonló módon jutott e rendszerhez, megvásárolva a gyártási és összeszerelési technológiát is a KNDK-tól, emellett törekszik a kínai M-9/CCS-6 típus beszerzésére is.

Több afrikai vagy közel-keleti ország tart rendszerben 300 km-es vagy nagyobb hatótávolságú rakétát, nagy részük a szovjet Scud család, vagy észak-koreai továbbfejlesztett változatának utóda. Egyiptom a Szovjetunióból (Scud-B) jutott rakétafejtőverhez, saját fejlesztési programját azonban az 1980-as években törölték, a KNDK-tól vásároltak továbbfejlesztett rakétákat (Scud-C).¹⁰⁸

Az összes fejlődő ország rakétafejlesztésében megjelenő Scud típusú rakéta és továbbfejlesztett változatai egyszerű gyárthatóságának és fenntarthatóságának köszönheti sikerét, valamint fontos körülmény az, hogy alacsonyabb technikai-technológiai színvonalon lévő országok számára sem jelent különösebb erőfeszítést módosítása, különböző paramétereinek változtatása. A fejlődő országok ballisztikus rakéta-fejlesztései előbb-utóbb meglehetősen javulást eredményezhetnek, még ha rossz találati pontossággal rendelkeznek is jelenleg, ám a minőség javulásával alkalmassá válhatnak pontcélok leküzdésére is, akár hagyományos, akár ABV töltettel.

4.3. A tömegpusztító fegyverek terjedésével járó további kérdések

Szemben azzal, hogy az elismert atomhatalmaknak kiépített, kipróbált és bevált rendszerük van az atomfegyverek bevetésének elindításához szükséges biztonsági eljárásokra, kevésbé ismertek az egyéb NWS-ek metodikái. A kisebb hatalmaknak valószínűleg nincsen megalapozott, bevált eljárásuk válsághelyzetek kezelésére (stratégia, forró drót), sem megbízható mechanizmusuk a tömegpusztító fegyverek nem szándékos bevetésének, vagy velük folytatott nem szándékos háborúk megelőzésére. Nincs képességük második csapásra; ez pedig olyan tény, amely háború esetén hadászati előnyt biztosít annak a félnek, amely elsőként veti be atom- (vegyi- vagy biológiai) fegyverét.¹⁰⁹ Az állami infrastruktúra, katonai vezetési pontok szétverése és személyzetének, állományának munka- és harcképtelenné tétele behozhatatlan, a korábbi hadviselési módszerekkel nehezen elérhető előnyt jelent. Akik erre nem

---

¹⁰⁸ Szentesi György (2000) i.m. pp. 80.

¹⁰⁹ Stivachtis i.m. pp. 104.

képesek hagyományos eszközökkel, minél hatékonyabb eszközhöz próbálhatnak nyúlni – vagyis igyekezhetnek megalkotni saját tömegpusztító fegyvereiket.

A fegyverkezésekkel kapcsolatos katonai–politikai–gazdasági–logikai dilemma még hangsúlyosabban fennáll a tömegpusztító fegyverek kifejlesztésével kapcsolatosan. Katonai szemszögből sokkal hangsúlyosabban kell figyelembe venni a WMD létezését és terjedését. Ez a többszörös összefüggés azt jelenti, hogy az államok a túlélésükhöz a riválisaik megfékezéséhez szükséges erőre törekszenek (katonai, politikai), ezzel akár a korábbiaknál több állammal konfrontálódhatnak, miközben gazdasági vonatkozásban a jóléthez és a fejlődéshez külső piacok, hitelek és erőforrások elérése szükséges.¹¹⁰ A kettő között széles skála terül el, melynek egyik végpontja lehet Észak-Korea, másik végén pedig Izrael helyezkedik el. Ezt a meghatározást természetesen a jelenlegi atomhatalmak (NPT deklaráció) kivételével értem, a törvényes utat és/vagy nyilvánosságot kerülő proliferátorokra alkalmazva.

4.4. Hatalmi viszonyok átrendeződése a régiókban

A hidegháború idején a regionális erőviszonyok a világban meglévő erőviszonyok és a status quo megtartásának voltak alárendelve, alakulásuk a szuperhatalmi (szovjet és amerikai) és nagyhatalmi érdekek mentén folyt, támogatásuktól, befolyásuktól függött. Mondhatjuk, hogy a különböző térségekben erőegyensúly alakult ki, erősítve a globális, általános erőegyensúlyt, mely azonban meghatározóan visszahatott a helyi viszonyokra.

Az általános és világméretű háború valószínűségének csökkenésével egyidejűleg növekedett meg a helyi konfliktusok kockázata, nem ritkán a tömegpusztító fegyverek terjedésével összefüggésben. Nem kizárt egy olyan fegyveres konfliktus, melynek során a gyengébb hatalom a körülmények sajátosságaitól függően (nemzetközi reakció, stratégiai és harcászati helyzet, válaszlehetőség) nem riadhat vissza tömegpusztító fegyver alkalmazásától sem a nagyhatalom – valószínűleg az Egyesült Államok és szövetségesei – hagyományos túlerejének ellensúlyozására. Ilyen esetben – mint doktrinálisan rögzített opció alkalmazására – könnyebben rászánhatja magát a csapást

---

¹¹⁰ Buzan, Barry: „Lehetséges-e a nemzetközi biztonság?”. In: Booth, Ken (szerk.): *Új gondolkodás a stratégiáról és a nemzetközi biztonságról*, Harper Collins Publishers, London, 1991, pp. 41.

elszenvedő nagyhatalom azonos vagy nagyobb mértékű válaszcsapásra, annak ellenére is, hogy hagyományos ereje a már tömegpusztító fegyverrel vívott háború körülményei között is képes lenne a győzelem kivívására. A megtorló csapás haszna kétirányú: taktikai (célok elérése, saját erők kímélése) az adott ellenféllel szemben, pszichológiai, elrettentő hatású másokra nézve is. Mind az elsőként, mind a másodikként való alkalmazásra négy azonos befolyásoló tényező van hatással:

1. A nemzetközi közösség viszonya az adott helyzethez és az alkalmazást tiltó normák megszegéséhez; 2. A nagyhatalmak érdekei; 3. Az érintett államok ereje, tartalékai és jellege; 4. Az adott térség. Valószínűleg egyik, külföldi beavatkozásokra képes nagyhatalom sem hagyna büntetlenül egy, a haderejére tömegpusztító fegyverekkel mért csapást, nem is annyira a taktikai helyzet miatt, mint inkább a politikai-katonai hitelesség, nagyhatalmi tekintélyének megőrzése érdekében. A regionális szintű hatalmak, „haramia államok” esetében a tömegpusztító fegyverek funkciója nemcsak az azonos szintű, hanem sokkal inkább a hagyományos erőkkel szembeni elrettentés lehet. Csak hagyományos vagy csak tömegpusztító fegyverek összehasonlításában egyik sem veheti fel a versenyt az atomhatalmakkal, viszont elrettentő szerepet játszhat saját nukleáris fegyverük az atomhatalmak hagyományos erőivel vagy nem hagyományos első csapásával szemben akkor is, ha annak honi területeit képtelen elérni. A regionális versenyben viszont jelentős szerepnövekedést jelent a (regionális) stratégiai csapásmérés, taktikai csapásmérés, tömegpusztító fegyverrel rendelkező szomszéd esetében a válaszcsapás lehetősége. Ily módon a világ régióiban általánosnak mondható fegyverkezés körülményei között a biztonsági szempontok a proliferációs ösztönzést erősítik.

Láthattunk már példát arra is, hogy a tömegpusztító fegyverek alkalmazásától való kölcsönös és következetes tartózkodás a szembenálló felek közötti párbeszédet is eredményezett. Történelmi példák bizonyítják, hogy még a harcban álló felek is együttműködtek a harci cselekmények bizonyos irányba történő eszkalációjának megakadályozásában.¹¹¹ Egyértelmű, hogy a fegyverkezési verseny következtében

---

¹¹¹ Frederik J. Brown: „Chemical Warfare” (Princeton University Press, 1968) című könyvében leírja, hogy a második világháború idején a német vezetés megtiltotta a Wehrmacht kezében lévő harci gázok Németország határain kívülre szállítását és alkalmazását. A Steve Rose szerkesztésében megjelent „CBW: Chemical and Biological Warfare” (Beacon Press, Boston, 1968) című könyv arról is említést tesz, hogy a második világháborúban Anzio közelében amerikai hadianyagraktárból felszabadult harci gázokat sodort a német állások felé a szél. Az amerikai vezetés a német parancsnokságot azonnal értesítette a véletlen balesetről, hogy elkerüljék azt, hogy németek megtorlásul szintén harci gázokat vessenek be, és ez eszkalálódjon. In: Matus i.m. pp. 133.

növekszik a fegyverzetek mennyisége, és ez fokozza a háború kitörésének a kockázatát is. A huszadik századi tapasztalatok viszont azt mutatták, hogy a háború technikai okok vagy véletlen balesetek következtében történő kitörésének megakadályozásában még az élesen szembenálló államok is készek együttműködni. Különösen igaz volt ez a hadászati fegyverrendszerekre, melyeknek reagálási ideje kritikussá tette az akarat tényezőt, szükségessé tette a közvetlen kommunikációt a szembenállók között is, megvalósulásaként hozták létre 1963-ban a forró drótot a Kreml és a Fehér Ház között. Hasonló célkitűzés, a félreértések elkerülése és a nukleáris ügyek megvitatása indokolta az Új-Delhi és Iszlamabad között kiépített forró drótot, hiszen a két NWS ország csak a nagyhatalmak felderítőrendszereinél nagyságrendekkel pontatlanabb hadászati és harcászati információkra támaszkodhattak, a pontatlan vagy téves információk pedig katasztrófát eredményezhetnek.

A 90-es évektől, az ideológiai vetélkedés csökkenését követően „új kihívásokként” felszínre kerülhettek olyan már meglévő problémák, melyeket korábban sokadrangúként kezeltek. Így a nemzetközi közösség is erélyesebben lépett már fel a tömegpusztító fegyverek elterjedésének és alkalmazásának megakadályozására, természetesen ennek olyan objektív oka is volt, mint például az első Öböl-háború (1990-1991). Szinte azonnal szembesülni kellett azzal is, hogy a nemzetközi közösség nem rendelkezik kellően hatékony eszközökkel annak ellenére, hogy a nemzetközi szabályok és normák érvényesítésére szolgáló szankciók (gazdasági szankciók, diplomáciai elszigetelés és a lehetséges katonai megtorlás) nagy részét alkalmazták. Mennyire működhet ez a KNDK vagy Irán esetében? A jelenlegi atomhatalmak sajátos történelmi és ideológiai környezetben alkották meg saját fegyvereiket, készleteik korlátozásában, csökkentésében régóta megegyeztek, mert azok a globális biztonságot tehetik kritikussá, bevetésük a világ közvéleményének szemében elfogadhatatlan. A tömegpusztító fegyverek kifejlesztése előrevetíti felhasználásának, vagy az azzal való fenyegetésnek a lehetőségét is. A proliferátor államoknak viszont a mai globális biztonsági helyzetben már logikailag sehogyan sem megtérülő ráfordítás: Az ilyen programokba ölt milliárdok igaz hogy a technikai fejlődést segítik, de sokkal hasznosabb lenne a nemzetgazdaság más területeire invesztálni, a kiadások messze meghaladják a kicsikarható támogatásokat vagy akár a bevetéssel járó előnyöket. Néhány rezsim mégis ezt az utat tartja megfelelőnek politikai céljainak elérésére. Ellenpéldaként viszont a nagy többség inkább a törvényes keretek között megvalósuló

együttműködést választja, hogy lezárják a proliferáció spirálját, a garanciák révén biztosítsák magukat a tömegpusztító fegyverek ellen. Ékes példája ennek nem csak az Atomsorompó, hanem az általa lehetőségként meghatározott ún. atomfegyver-mentes övezetek létrehozása is. Így jön létre a Tlatelolcoi szerződés (1967, Közép- és Dél-Amerika) a Rarotongai szerződés (1985, Dél-Csendes-óceán), a Bangkoki szerződés (1995, Dél-Kelet-Ázsia) és 1996-ban a Pelindabai (Afrika, kivéve Diego Garcia szigetét) szerződés. Felmerültek javaslatok arra vonatkozóan is, hogy a Közel-Keleten egyik állam se gyártson és fejlesszen nukleáris fegyvereket, sőt, Egyiptom azt javasolta, hogy a térség ne csak atomfegyvermentes, hanem tömegpusztító fegyver mentes legyen. Ennek értelmében az arab országok felhagytak volna vegyi- és biológiai fegyverek birtoklásával, ha az izraeliek is így cselekednek a nukleáris fegyverekkel és csatlakoznak az Atomsorompó Szerződéshez. Természetesen azóta sem született megállapodás, és a helyzet csak bonyolódni látszik, de ezt a szerződés létrejötte sem akadályozta volna meg, ahogyan az Atomsorompó sem kizáró akadálya a nukleáris fegyverek terjedésének.

A tömegpusztító fegyverek mennyisége, az „erő” és a biztonság közötti már említett összefüggés a hidegháború alatti és utáni rendszerben is azonos logikával működött, de a posztbipoláris korszakban a kisebb államok számára kevésbé dominált az ilyen jellegű megfontolás. A proliferáció problémája sokkal inkább összefüggésben volt/van a nemzetközi válságmegelőző és válságkezelő mechanizmusok hiányával, a döntéshozatali procedúra bonyolultságával és elhúzódásával.¹¹²

4.5. A terrorizmus és az elterjedés veszélyei

A terroristáknak sokkal inkább a nyilvánosság és az rajta keresztül elérhető pszichikai hatás fontos, mint a terrorcselekmények áldozatainak száma, megdöbbentő és pánikkeltő eszközökkel kell operálniuk, így a nagyobb hatékonyság elérése érdekében a terroristák tömegpusztító fegyvert kereshetnek. Divatossá vált azt a lehetőséget tényként kezelni, miszerint a terrorszervezetek tömegpusztító fegyverekkel rendelkeznek, szereztek vagy előállítottak, sokaknak a szándék már bizonyítékként is szolgál. A szándéokra direkt és indirekt bizonyítékok szolgálnak. A tömegpusztító fegyverek

---

¹¹² Stivachtis i.m. pp.117.

alapanyagául szolgáló tiltott (sugárzó és vegyi, biológiai) anyagok kereskedelme, csempészete, a keresleti és kínálati oldal létezése tényszerűen bizonyított, ebből következően a súlyos áron beszerzett anyagok felhasználásának mellőzése ésszerűtlen volna, ahogyan az is, ha nem számolnánk a felhasználás lehetőségével. Miközben a folytatódó terrortámadások túlnyomórészt hagyományos eszközökkel operálnak, a transznacionális terrorcsoportok kifejezték érdeklődésüket és készségüket WMD-k alkalmazására.¹¹³ A New York (2001), Madrid (2003), London (2005) után következő szünetet az eddigieket felülmúló, a „keresztesekre” mért csapással kell megtörni, bizonyítani a korábban viruló, de az utóbbi években súlyos csapásokat elszenvedő nemzetközi terrorszervezetek erejét és akcióképességét.

Eddig még nem került a figyelem középpontjába egy vészjósló lehetőség, ez pedig a különböző háborúk vagy balesetek során eltűnt tömegpusztító fegyverek felkutatásának a lehetősége. A hidegháború során több tucatnyi atomtöltet veszett el¹¹⁴, merült hullámsírba balesetek, katasztrófák során, ezektől talán nem is szükséges annyira tartani, hiszen több száz méter mélyen fekszenek, vagy működőképessé tételükhöz komoly háttérpar lenne szükséges. Ami aggodalmas lehet, az az irak-iráni háború során, illetve azt követően a sivatag homokjába került töltetek sorsa. Az ENSZ fegyverzetellenőrei tíz évvel a háború befejezését követően is találtak homokba ágyazva vegyi töltettel (kénmustár) ellátott tüzérségi lőszeret, amelyek tisztasága közel 90 %-ot ért el! Nem ismert, hogy a terrorszervezetek tettek-e lépéseket a korábbi iraki hadsereg vegyi-biológiai hadviselésre kiképzett katonáinak megkeresésére, alkalmazására, esetleg segítségükkel a betemetett, elhagyott lőszer felkutatására. Az ilyen eszközök újrahasznosítása beláthatatlan következményekkel járna, akár a konfliktusterületeken állomásozó nyugati haderők környezetében, akár nyugati nagyvárosokban, civil lakosság ellen kerülne felhasználásra. Hogy ez eddig nem következett be, annak három fő oka lehet:

1. A terrorszervezetek, csoportok még nem tudtak tömegpusztító fegyvereket beszerezni, összeállítani. A nehézséget kisebb mértékben a veszélyes anyagok kereskedelmét ellenőrző óvintézkedések okozzák, mint inkább a terrorszervezetek atomizálódása következtében fellépő nehézségek és a szeptember 11-i támadásokat

---

¹¹³ Weapons of Mass Destruction – Australia’s Role in Fighting Proliferation, az ausztrál kormány kiadványa, készült az Ausztrália Csoport éves ülésére, Canberra, 2005, pp. 26.

¹¹⁴ <http://fu.web.elte.hu/atom/lista.html>, 2007.01.02.

követően hozott – olykor alapvető jogokat is sértő – óvintézkedések (pénzmozgások szigorúbb ellenőrzése stb.).

2. A világszerte meghozott biztonsági intézkedések és a katonai műveletek következtében a terrrorszervezetek tevékenységének fő kitörési pontja a világ néhány válsággóca (Irak, Csecsenföld, Afganisztán, Kasmír, „harmadik világ”), ahol harci tevékenységet folytathatnak, gyakorolhatnak, eljárásokat tökéletesíthetnek, kiképezhetik tagjaikat. Az évek óta folyamatos, a „hitetlenek” ellen zajló harcokat felhasználják az ideológiai képzéshez, toborzáshoz. Tehát ideológiai energiájukat ezeken a területeken vezetik le, erejük jelenleg itt összpontosul.

3. Egy tömegpusztító fegyverekkel végzett, civilek tömegének halálával és sérülésével járó támadás az iszlám társadalmakban is olyan mértékű megütközést váltana ki, ami az iszlám társadalmakban jelenleg – tagadhatatlanul – meglévő támogatottságukat alapjaiban rengetné meg. Szorult helyzetükben, háttérbe kerülésük esetén azonban az amúgy sem mértékletességről, racionalitásról nevezetes terrorcsoportoktól kiszámíthatatlan vagy érthetetlen lépések is várhatóak.

A terrrorszervezetek céljának és létének lényeges eleme, a figyelemfelkeltés, a zsarolás, vagy a pánikkeltés, a széleskörű nyilvánosság jelenleg a fő célpontnak számító nagyvárosok helyett „mellékhadszíntereken” végzett esztelen, brutális öldökléssel is folyamatosan biztosított. A helyzet megváltozásával a nyitott és ezért kiszolgáltatott nyugati társadalmaknak – hosszú távon – számolniuk kell nagyméretű terrortámadásokkal, aminek súlyát előbb vagy utóbb tömegpusztító fegyverrel vagy sugárzó anyagokkal (piszkos bomba) fogják megadni. Magreakcióra épülő atomfegyver felhasználását még hosszú ideig nem tartom lehetségesnek, nemcsak a megalkotásával vagy megszerzésével, de a folyamatos és speciális karbantartásával, tárolásával járó nehézségek miatt sem.

4.6. Összegzés

Annak ellenére, hogy széleskörű rendszer alakult ki a tömegpusztító fegyverek terjedésének megakadályozására, a hidegháborús korszakban több államban indult meg a beszerzésüket vagy kifejlesztésüket célzó program. Több esetben olyan államok törekedtek – nagyhatalmi segítséggel is – akár nukleáris, akár más tömegpusztító fegyverek megszerzésére, melyek a non-prolifерációs szerződések részes államai voltak.

A világban a XX. század végén bekövetkezett politikai változásokat követően gyökeresen átalakultak az érdekvonalak. Több régióban, ahol korábban egyfajta hallgatólagos konszenzuson alapuló egyensúly uralkodott, most hatalmi vákuum alakult ki. Mindezeket összevetve tehát azt mondhatjuk, hogy a megnövekedett kockázatot az jelenti, hogy befejezéshez közel értek az előbb említett fegyverkezési programok, egyidejűleg párosulva azzal, hogy egyes régiókban a nagyhatalmi kontroll visszaszorult, megszűnt, a helyi hatalmi ambíciók viszont megnövekedtek. Ez oda vezetett, hogy a régiókon, biztonsági komplexumokon belül felerősödő kölcsönhatások a gyengülő külső kontroll következtében a nemzetközi normák, szerződéses kötelezettségek érvényesülését is gátolhatták.

5. A NATO a proliferáció elleni küzdelemben

„Ne ringassuk magunkat illúziókban; a fegyveres erők ma már nem arra valók, hogy háborút robbantsanak ki, céljuk annak megelőzése. A jövőben nem lesznek olyan ütközetek, mint a régi időkben, amikor egy hosszú és kiegyensúlyozott küzdelem végén győzelem született, a totális háború csak totális pusztulást jelenthet.”

(Macmillan a szövetséges fegyveres erők európai legfelső parancsnokát, Lauris Norstad tábornokot üdvözlő beszéde, 1957)

A 90-es években lezajlott regionális konfliktusok már egyértelműen jelezték azokat az új követelményeket és kihívásokat, melyekkel a biztonság megőrzése érdekében a politikai és a katonai erőknek, mint új veszélyforrásokkal kell szembenézniük.

„Az USA és a NATO stratégiai koncepciók nagy figyelmet fordítanak a tömegpusztító fegyverek és a legkorszerűbb hagyományos fegyverek elterjedéséből származó veszélyekre. Néhány közel-keleti és észak-afrikai állam törekvése a közép-hatótávolságú hadászati rakéták beszerzésére, veszélyezteteti több NATO-tagállam

biztonságát.”¹¹⁵ Mivel a hagyományos erők önállóan nem képesek az elrettentésre, a NATO Stratégiai Koncepciók fontos stratégiai elve az, hogy a hiteles elrettentés eszköze továbbra is a nukleáris fegyver. A tömegpusztító fegyverek és hordozóeszközeik elleni fellépéshez szükséges összetett követelményeket önmagában egyik szövetséges ország sem képes teljesíteni, ezért is hangsúlyosabb ezen a téren az aktív együttműködés.

A tömegpusztító fegyverek terjedése elleni politikai és diplomáciai erőfeszítésekhez a NATO – azon túl hogy kinyilvánítja a tömegpusztító fegyverek terjedésének megakadályozását célzó szerződések és exportellenőrzési rendszerek támogatását – eddig nem sokban járulhatott hozzá. A NATO nem írt alá egyetlen non-prolifációs egyezményt sem, így nincs is olyan helyzetben, hogy befolyásolja a felülvizsgálati konferenciákat vagy a dokumentumok kiegészítését szolgáló tárgyalásokat, egyeztetéseket. Segít ugyan néhány olyan rezsimit, amely az elterjedést gátolná, ugyanakkor a stratégiájában továbbra is szerepet kapnak a nukleáris fegyverek, alkalmazásuk legitimálódik, s a NATO közelségében levő államok talán sikeresen el is rettenthetők a tömegpusztító fegyvereknek a Szövetség elleni alkalmazásától.¹¹⁶ De mivel a NATO lényegében az egyetlen olyan szervezet, mely – idővel – képes beavatkozni a szükséges helyzetekben, s jelenleg is a világ több pontján működtet missziókat, kiemelt figyelmet kell szentelnie a tömegpusztító fegyvereknek nem csak azért hogy tagállamait megvédje, hanem hogy a jövőben ne akadályozza döntéshozatalában vagy szükségessé váló cselekvésében. (Egy, a NATO-t fenyegető kihívásokat elemző tanulmányból idézve „a Szövetség katonai fölénye növelheti a megrendszabályozott vagy azzal fenyegetett országok és hatalmi csoportok részéről a tömegpusztító fegyverek bevetésének készségét, (...) szélsőséges csoportok úgy érezhetik, hogy szükségük van tömegpusztító fegyverek alkalmazására annak érdekében, hogy a kívánt hatást elérjék, beleértve a NATO nyomásgyakorlástól való elrettentését, annak megelőzését vagy megtorlását.”¹¹⁷)

Ugyan a NATO atomfegyvereit nem arra szánták, hogy elrettentsék a tömegpusztító fegyverek alkalmazását egy napjainkban várható általános konfliktusban,

---

¹¹⁵ Kőszegvári Tibor–Szternák György–Magyar István: *A XXI. századi hadviselés*, ZMNE, Budapest, 2000, pp. 21.

¹¹⁶ Riecke, M.: A NATO tömegpusztító fegyverek elterjedése elleni és elrettentési politikája – Vegyes jelzések és a tömegpusztító fegyverek alkalmazása mellőzésének normája. (NATO's Non-Proliferation and Deterrence Policies: Mixed Signals and the Norm of WMD non-use) *The Journal of Strategic Studies*, 2000/1. pp. 36.

¹¹⁷ Csabai György: Transznacionális és asszimmetrikus kihívások, *Hadtudomány*, 2001/3, pp. 12.

de ennek esetleges elrettentő hatása nem igazán felmért. Több szövetséges nem fogadja el azt az amerikai tervet, hogy biológiai vagy vegyi támadást nukleáris csapással toroljanak meg.¹¹⁸ Ezt amúgy is csak az Európától távol eső térségekben lehetne alkalmazni, tehát – miként a külföldi szerepvállalások már kitágították szerepkörét – a korábban szűken európai, vagy euroatlanti biztonsági szervezatként felfogott Szövetséget globális felelősségű szervezatként kell értelmezni. Azért fontos ez, mert rendkívül fajsúlyos dologról van szó, a NATO non-proliferációs tevékenységének hatással kell(ett volna) lennie akár Észak-Koreára is, ne csak a konkrét műveleti területeken látszódjon az euroatlanti érdekek képviselője. Viszont a tömegpusztító fegyverek elleni fellépést csak akkor képes hitelesen képviselni, ha – kissé ellentmondásosan – azok negatív értékét hangsúlyozza amellet, hogy továbbra is erőinek fontos részét képezi. Egyenlőre a NATO határainak közelében lévő gyanús országok kis számuk miatt kezelhetőek, de a nem elég erőteljes fellépés következményeként a helyzet megváltozhat, a hezitálás és tétlenség biztatóan hat, ahogyan tapasztaltuk a fentebb tárgyalt proliferátor államoknál is. Miközben a NATO-Oroszország Tanácsban és Ukrajnával intenzíven folytak az egyeztetések, az Oroszországgal kiépítendő bizalom- és biztonságerősítő lépések és együttműködés mellett a proliferációra vonatkozó, Szövetségen belüli eszmecserék lassan bontakoztak ki, és inkább a közös ABV védelmi doktrína kidolgozását jelentették. Nyitott kérdés a Mediterrán Párbeszédben résztvevő államoknak a non-proliferációs tevékenységhez való hozzájárulásának kérdése, ugyanis a térség országai leginkább a de facto atomfegyverrel rendelkező Izraellel szembeni erőteljesebb nyugati nyomásgyakorlást várják el.

A NATO prágai csúcserkekezletén (2002 november) számos nagy horderejű döntés született annak érdekében, hogy a Szövetség – létszámában megnövekedve, egy új, valóban ütőképes, a világ bármely pontján gyorsan bevethető, megfelelő képességekkel rendelkező erővel, a NATO Response Force-szal – a jövőben is meg tudjon felelni a megváltozott biztonsági helyzet követelményeinek, kiemelten a nemzetközi terrorizmus és a tömegpusztító fegyverek kihívásainak. Lényegükben különböznek a múltbeli kihívások természetétől azok a biztonsági kihívások és kockázatok, amelyekkel a NATO-nak ma szembe kell néznie. Közvetlen aggodalomra ad okot a NATO felelősségi területének közelében fokozódó proliferációs veszély, a

---

¹¹⁸ Heuser i.m. pp. 79.

tiltott eszközök és anyagok, technológiák törvénytelen szállításának állandó veszélye. Ennek egyetlen megoldásaként együtt kell kezelni a nemzetközi fegyverzetkorlátozási, leszerelési és proliferációs kérdéseket, az euroatlanti szervezeteknek egységes álláspontra kell helyezkedniük, konzultációs folyamatot kell fenntartaniuk az érintett országokkal a non-proliférációs egyezmények és normák betartásáról, közösen kell demonstrálniuk azt, hogy a fenyegető veszélyekre komoly válaszlépésekkel reagálnak. (Hogy a probléma mennyire közeli, arra szolgáljon kézzel fogható példaként a volt Kis-Jugoszlávia esete: Az Amerikai Tudósok Szövetsége 1999 áprilisában rámutatott arra, hogy Jugoszláviában olyan létesítmények vannak, amelyeket toxinok kutatására és kifejlesztésére terveztek, amerikai tisztségviselők is megerősítették, hogy Jugoszlávia hadviselésben alkalmazható vegyi harcanyagokat halmozott fel, s korábbi ismereteink szerint is rendelkezett vegyi harcanyagokkal. Így a NATO szárazföldi csapatai vegyi fenyegetés lehetőségével kerültek szembe, amikor beavatkozásaik során kapcsolatba kerültek az országgal. Clinton elnök „gyors és elsöprő” reagálással fenyegetett bármilyen ellenséges vegyi csapásra.)¹¹⁹ Napjainkban egyre több térségben válhat szükségessé a NATO erőinek részvétele regionális válságok, konfliktusok kialakulásának kezelésében, akár olyan helyeken is, ahol korábban gyártottak, raktároztak vagy használtak is tömegpusztító fegyvereket, vagy a környező országokban napjainkban is jelen vannak. (Az említett 2002-es prágai csúcson az atom, vegyi és biológiai tömegpusztító fegyverek közé beemelték a radiológiai fegyvert is, melynek elsőként – és meglepően nem bombaként – való alkalmazását Litvinyenkó volt orosz ügynök halála kapcsán láthattuk.)

A NATO előtt álló jelentős problémák egyike az, hogy miként határozza meg helyét a tömegpusztító fegyverek terjedése elleni nemzetközi erőfeszítésekben, miként tud eredményeket felmutatni, megőrizni hitelességét. Az ilyen fenyegetések megoldására irányuló cselekvés alapelveinek központi elemét kell alkotnia a NATO politikai párbeszédének. Ugyanakkor aggályosnak tartják a szövetséges fővárosokban, hogy Washington esetleg a tömegpusztító fegyverek terjedése elleni erőfeszítéseket ki akarja venni a diplomácia kezéből, és a megoldást a katonákra szándékozik bízni.¹²⁰

---

¹¹⁹ James i.m. pp. 62.

¹²⁰ Terzuolo, Eric R.: Harc a tömegpusztító fegyverek ellen, *NATO Tükör*, 2005 ősz, <http://www.nato.int/docu/review/2005/issue3/hungarian/art3.html> (2006.02.21.)

A NATO tömegpusztító fegyverek terjedésével kapcsolatos adminisztratív munkája két csoport tevékenységében összpontosul: a politikai–diplomáciai vonatkozásokat kezelő, tömegpusztító fegyverek terjedésével (prolifációval) foglalkozó Vezető Politikai–Katonai Csoport (Senior Politico–Military Group on Proliferation – SGP) munkája még nem alakult át a Szövetség tevékenységében a nyilvánosság számára is látható akciókká, szemben a katonai képességekre koncentráló, tömegpusztító fegyverek terjedésével foglalkozó Vezető Védelmi Csoport (Senior Defence Group on Proliferation – DGP) kezdeményezéseivel. Az SGP feladata a NATO-t érintő fenyegetések értékelése és a kapcsolódó problémák figyelemmel kísérése, a non-prolifációs prioritások meghatározása a tagállamok és a Szövetség számára, ajánlások kidolgozása az Észak-atlanti Tanácsnak (NAC) illetve a tagállamok közös álláspontjának kialakítására. A DGP feladata annyiban látványosabb, hogy felelős a tömegpusztító fegyverek elleni védelem fejlesztéséért, így számos konkrét, cselekvés-orientált kezdeményezést tett az ABV körülmények közötti működés képességének kialakításáért. Ahhoz, hogy a DGP, az SGP és a NAC eredményesen végezhesse munkáját, szükséges az is, hogy a politikai vezetés részéről folyamatos megerősítést kell kapnia, az államokat képviselő vezetőknek is – aktivitásukkal – részt kell venniük a munkafolyamatban. A DGP kockázatértékelését és a NATO helyzetének felmérését 1995-ben tették közzé a „NATO Reagálása a Tömegpusztító Fegyverek Elterjedésére” című kiadványban, mely emellett 39 tervet tartalmazott a cselekvés megkezdésére. Kinyilvánították azt is, hogy a NATO nem szándékozik megelőző csapásokat mérni tömegpusztító fegyverek gyártási és tárolási objektumaira – ez talán elhamarkodott nyilatkozat volt. Ugyanakkor nyilvánvalóvá tette, hogy növeli védelmét ilyen fegyverek alkalmazása ellen, és ha bekövetkezik, azt megtorolja. Továbbá erőfeszítéseket tesznek annak érdekében, hogy a titkos fejlesztéseket időben észlelhessék, másfelől pedig a szükséges technológiák beszerzését tovább nehezítsék – és ezáltal drágítsák is (drágább fegyver – kisebb hatékonyság).

A NATO és a tagállamai 1994 eleje óta gyűjtik és értékelik az információkat a tömegpusztító fegyverek és hordozóeszközök elterjedéséről, amit a szervezet és a tagállamok biztonságát veszélyeztető jelenségnek minősítettek 1994 januári, brüsszeli csúcstalálkozójukon a Szövetség állam- és kormányfői. Ezt követően, 1994 és 1996 között a DGP készítette el a NATO első átfogó értékelését a tömegpusztító fegyverek terjedésével járó kockázatokról, rávilágítva a szövetségi képességekben meglévő

hiányosságokra, illetve kidolgozva a megoldási javaslatokat. Az Észak-atlanti Tanács 1996 júniusi és decemberi ülésén a külügyminiszterek rámutattak, hogy a proliferáció szempontjából a NATO-val határos területek, a tömegpusztító fegyverek gyártásához kapcsolódó technológiák szállítóinak szerepe, a tömegpusztító fegyverek és alapanyagaik illegális kereskedelme, valamint az tömegpusztító fegyverek gyártási technológiájának fejlődése érdemelnek kiemelt figyelmet. A védelmi és politikai erőfeszítéseik fokozását tűzték ki célul az új kihívásokra válaszolva a NATO tagállamai, a tömegpusztító fegyverek elterjedésének megakadályozására és lehetőség szerinti visszafordítására. Az eredmény az elterjedést akadályozó kétirányú megközelítés lett, amely egyrészt erősebb intézmények megteremtésére, másrészt az elrettentés megvalósítására irányult. Amellett, hogy a részletek védelmi és politikai vonatkozású kidolgozására munkacsoportok jöttek létre, értékelték a veszélyhez köthető gazdasági és biztonságpolitikai fejleményeket, különösen a szövetség szempontjából fontos térségekben és előkészítették a terjedés megakadályozására, a tömegpusztító fegyverek használatának és az azzal való fenyegetéssel szembeni intézkedések meghozatalát.¹²¹ Annak felismerését követően, hogy a proliferációt csak exportellenőrzési rendszerekkel és biztonsági rendszabályokkal nem képesek megfékezni, az 1999-ben a NATO védelmi miniszterek elé került a DCI-től¹²² azt várták, hogy politikai és katonai eszközök felhasználásával képesek lesznek a proliferáció megakadályozására vagy visszafordítására is. A DCI fontosságát az amerikaiak számára az is jelezte, hogy a katonai ellenlépésekhez szükséges haditechnikai fejlesztések és beszerzések, a rakétavédelem folytatása mellett a Pentagonban külön miniszterhelyettesi posztot hoztak létre a felügyeletére.

Az ezredfordulón körülbelül 25 állam rendelkezik nukleáris, biológiai és vegyi harcanyaggal, egyes államok olyan helyzetbe is kerülhetnek, hogy ezeket az eszközöket bevethetik, így a kockázat már nem tekinthető elméletinek. A NATO perifériáján és a hozzá közel eső térségekben számos olyan állam található, amely ABV-fegyverek beszerzésére és eladására törekszik, 2010-re megközelítően egész Európa a kontinensen kívüli országok ballisztikus rakétáinak hatótávolságán belül lesz.¹²³ A történelmi bővítést követő 1999 áprilisi washingtoni csúcstalálkozó a NATO non-prolifерációs

---

¹²¹ <http://www.kum.hu/Archivum/ABC/52.htm>, 2005.05.15.

¹²² Defense Capabilities Initiative – Védelmi Képességek Kezdeményezés: a szövetségi képességek javítása érdekében elindított program.

¹²³ Lits i.m. pp. 123.

politikájának alakulásában fontos állomást jelentett. A résztvevők megállapították, hogy a proliferáció továbbra is közvetlen katonai veszélyt jelent a szövetség számára annak ellenére, hogy folyamatos volt a megakadályozására irányuló diplomáciai tevékenység. Az eredményesebb fellépés, kockázatokra és veszélyekre irányuló figyelem fenntartása és az ellentevékenység összehangolása érdekében tömegpusztítófegyverkezdeményezés (WMD Initiative) elnevezéssel újabb, szükséges lépéseket fogalmaztak meg, a feladatok ellátására megalakították a WMD Centert 2000 tavaszán. Az új megközelítés építeni kíván a már meglévő leszerelési és fegyverzetellenőrzési megállapodásokra és az exportellenőrzési rendszerekre.¹²⁴ Szintén a DGP mérte fel az 1999-es Védelmi Képességek Kezdeményezés (DCI) hiányosságait, valamint öt javaslatot tett a 2002-es prágai csúcson meghatározott képességek kialakításához a reális és szükséges felajánlások, illetve a többnemzetiségű képességek jegyében. Így jött létre határozat a mobil biológiai laboratórium, az eseményekre reagáló csoport és a többnemzetiségű atom-, radiológiai, biológiai és vegyi védelmi zászlóalj létrehozására.

A proliferációs fenyegetés elhárítása terén lassan bontakozott ki a NATO és az EU közötti együttműködés – köszönhetően a szokásos rivalizálásnak –, hiába született meg a közös munkát elvileg megkönnyítő 2003-as EU stratégia a tömegpusztító fegyverek elterjedése ellen. Annak ellenére, hogy létezik mechanizmus a koordinációra és a konzultációra, a két szervezet kapcsolatai nem annyira a konkrét politikai és katonai problémák megoldása (képességek kialakítása) körül forogtak, mint inkább magának az érintkezésnek a módozatai körül, így az erőfeszítések továbbra sem egymást erősítik, hanem egymás mellett futnak, továbbra is fenntartva a rivalizálást.

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete két módon járulhat hozzá a tömegpusztító fegyverek elterjedésének megakadályozásához: politikai (diplomáciai) és katonai eszközökkel. Az első lehetőség meglehetősen korlátozott, önmagában „hagyományos” esetekben sem hozott áttörő megoldást (dél-szláv térség), ezért inkább a katonai erőt kell döntő érvként, kulcsfontosságú hozzájárulásként kiemelni. Azt a haderőt, melynek legfőbb oszlopa az amerikai hagyományos és nem hagyományos fegyveres erő, és amely így amerikai érdekek nélkül – de facto – cselekvésképtelen, másrészt pedig a politikai akarat és megegyezés nehézsége miatt rugalmatlan és

---

¹²⁴ <http://www.kum.hu/Archivum/ABC/52.htm>, 2005.05.15.

nehezen alkalmazható. A cselekvőképesség másik akadályja az, hogy hiányzik egy elfogadott stratégia a fegyveres erő alkalmazására ilyen esetekben, illetve tömegpusztító fegyverekkel való fenyegetés megelőzésére vagy kezelésére. Mindezekre jó példa volt a 2003-as iraki háborút megelőző, a NATO tagállamokat megosztó vita az észlelt fenyegetés elleni katonai akció legitimitációjának tárgyában, és azóta sem született megoldás a közös fellépés újragondolására.¹²⁵

A tagállamok előtt álló feladatokat önmagában egyetlen NATO tagország sem, a szövetség előtt álló feladatokat pedig egy széthúzó szövetség vagy tagállamok egy csoportja sem képes teljesíteni, éppen ezért szükség van a szövetségesek közötti hatékony együttműködésre. A gyakorlati katonai együttműködés kulcskérdése pedig az integráció és az interoperabilitás.

Miként a világban és Európában, hazánk biztonságpolitikai környezetében is jelentős változások következtek be elmúlt tizenöt évben. A kelet-közép-európai térség biztonságára hatást gyakorló instabilitás, vallási, etnikai, nemzeti és egyéb feszültségek mellett sikerrel jártak Magyarország euroatlanti integrációs törekvései, vagyis az EU tagság mellett Magyarország katonai téren is a fejlett, demokratikus, és stabil euroatlanti térséghez tartozik. NATO tagságunkból eredően – de hazánk érdekeinek megfelelően is – egyértelműen következik, hogy a politikai és katonai közösségben vállalt tagság kötelezettségei új feladatokat, új kihívásokat jelentenek.

Magyarország a lehetőségeit, adottságait és külpolitikai hagyományait figyelembe véve tevékeny szerepet vállal a veszélyes tendenciák visszaszorítására irányuló nemzetközi erőfeszítésekben, építve a minél szélesebb nemzetközi együttműködésre, a multilaterális diplomácia eszköztárára. A Nemzeti Biztonsági Stratégia kiemeli a globális veszélyforrások között a tömegpusztító fegyverek terjedésének veszélyét, de a non-prolifерációs folyamatok támogatása és az abban való részvétel nem csak saját jól felfogott érdekünkben fakad, erre ösztönöz szövetségi rendszerünk cselekvési terve is. Hazánkkal szemben jelenleg valószínűtlen tömegpusztító fegyverek alkalmazása bármely más állam részéről, de a külföldi szerepvállalásból adódóan egyes válságövezetekben ahol jelen vannak tömegpusztító fegyverek, számolni kell ezzel a fenyegetettséggel.

---

¹²⁵ Terzuolo i.m.

Az Észak-atlanti Szövetség tagállamainak körében, melybe 1999 tavaszától hazánk is tartozik, már a 90-es évek elején világossá vált, hogy a bipoláris rendszerrel hátunk mögött hagyott problémákat teljesen újszerű, kiszámíthatatlanabb és változatosabb kihívások váltották fel. A szervezetben résztvevő, megfelelő háttérrel, szakemberekkel, nyersanyagokkal bíró három atomhatalom kiemelt felelősséget viselt és visel a proliferáció megakadályozásáért, noha a komolyabb veszélyforrást pontosan a korábbi ellenfél, a széteső Szovjetunió jelentette. Az USA és más államok is beillesztik a nukleáris fenyegetést a stratégiájukba, a NATO-ban is elvetik az elsőkénti alkalmazásról való lemondás doktrínáját. Egyes tagállamok vonakodnak elfogadni ennek a politikának katonai komponensét, amely felöleli az ellenerőt és a nukleáris elrettentést is.

6. Az elterjedés és a tömegpusztító fegyverek alkalmazásának lehetőségei

Adott államoknak a tömegpusztító fegyverek beszerzésére irányuló szándékának hátterét ismerjük, hiszen ismerjük a világról, vélt vagy valós ellenfeleikről, önmagukról kialakított képüket és gondolkodásmódjukat.

Sem az Egyesült Államok, sem szövetségesei és a proliferátorok közötti nukleáris egyensúlyt nem jellemzi a kölcsönösen garantált megsemmisítés, melyről a teoretikusok megvilágították a hidegháború alatt: a MAD elől elfogadható ráfordításokkal és kockázatokkal egyszerűen nem lehetett kitérni.¹²⁶ Ha ennek a fordítottja lenne igaz, a nagyhatalmak egyszerűen csak a nukleáris elrettentésre támaszkodhatnának annak a lehetőségnek a kiküszöbölésére, hogy a kialakuló atomhatalmak alkalmazhassák a kis méretű nukleáris arzenáljaikat.¹²⁷ Márpedig – ezen logikán továbbmenve – egy nem „hagyományos hidegháborús” egyensúlyból kiinduló nukleáris összecsapás egyetlen győzelmi esélye az elsőként való tűzmegnyitásban rejlik. (MAD esetén a másodikként való pusztulást jelentené).

Ha tehát egy állam szert tesz, vagy megpróbál szert tenni tömegpusztító fegyverre és ez előrehaladott állapotba kerül, pozíciója annál erősebb lesz, annál több engedményt lesz képes kicsikarni. A vele szemben folytatott katonai tevékenység pedig

---

¹²⁶ Wirtz, J.J.: Az elterjedés akadályozása, hagyományos ellenerő és nukleáris háború. (Counterproliferation, Conventional Counterforce and Nuclear War), *The Journal of Strategic Studies*, 2000/1, – Collins, Harper pp. 12.

¹²⁷ U.o. pp. 13.

annál kockázatosabb és drágább lesz, ezért a megelőző csapásra korai szakaszban optimális sort keríteni (lásd lejjebb: Osirak).

A tömegpusztító fegyverek kifejlesztésére adott nemzetközi válasz viszonylagos. A vegyi és biológiai fegyverek talán egyszerűségük és a fejlesztésük rövid ideje miatt, illetve az atomfegyverekétől eltérő hatásfokuk miatt gyenge reakciókat váltanak ki. A világ számtalan országa tart rendszerben ilyen jellegű eszközöket, viszont a nukleáris fegyverek terjedése nagyságrendekkel nagyobb erőt mozgat meg. Így gyenge államok is képesek kiváltani a preventív cselekvést, ha olyan – képességekben nem is kicsi – katonai küszöbről van szó, mint például az atomfegyverek beszerzése. Ilyen helyzetben egy preventív beavatkozással elérhető cél a proliferátor katonai képességei ugrásszerű növekedésének a megakadályozása, tehát a megelőző csapásra való motiváltság erős. Ilyen példa az iraki Osirakban épített atomlétesítmény izraeli lerombolása. (Osirak, más néven Al-Tuvaita: 1981-ben az izraeli légierő egy köteléke – nemzetközileg elítélt, de mindenképpen bravúros – akciójával lebombázta a készülőfélben lévő iraki atomerőművet, melyet gyanújuk szerint Szaddam Husszein nem éppen békés célokra kívánt felhasználni) A későbbiekben kétségtelenül az izraeli állam létét és a térségbeli erőegyensúlyokat fenyegető iraki katonai képességek megugrása a nemzetközi jog durva megsértésére ösztönözte az izraeli vezetést, mely így saját előnyét őrizte meg és fejleszthette tovább. Annak ellenére, hogy a lépés az izraeli nukleáris fegyverek kifejlesztésének tükrében igazságtalan és egyoldalú, helyességét a történelem később igazolta. Az Irak elleni legutóbbi, megelőző csapásként bejelentett háború körülményeinek értékelésére – annak napjainkra is kiható politikai megítélése miatt – nem vállalkozom.

Egy olyan konfliktusban, melyben felmerülhet a tömegpusztító fegyverek alkalmazásának lehetősége, egyik fél sem tudja biztosan meghatározni az összecsapás lefolyásának menetét, kiterjedését, hiszen ezt a felek közötti stratégiai kölcsönhatás határozza meg. Így a belépés is egyfajta kényszert jelent (az egyik fél elhatározásától független a másik akarata, csak egy elrettentő erővel lehet a tömegpusztító fegyverek alkalmazásától való tartózkodásra bírni). Alóla csak a megsemmisítő első csapás jelent kivételt, ami után a megtámadott fél nem képes a válaszadásra. A hagyományos fegyverekkel, nukleáris eszközök megsemmisítésére irányuló első csapás is eredményezhet a megtámadott fél részéről nukleáris válaszadást, mielőtt hagyná pusztulni saját erőit, kivéve, ha az arra adott nukleáris válasz a totális pusztulását

jelentené. Ez esetben ugyanis a hátrányos helyzetből, hagyományos eszközökkel vívott háború is több eredménnyel járhat, mint a kiprovokált kölcsönös válaszcsepások által eredményezett megsemmisülés.

A jelenlegi elismert atomhatalmak elleni, valamely új atomhatalom felől érkező nukleáris támadást katasztrofális megtorló csapás követne, ezért valószínűsége egyelőre minimális, de mindig adott helyzettől függ. Tehát a nagyméretű eszköztárral bíró nukleáris képességek valamilyen garanciát jelentenek. Pontosan ez hathat ösztönzőleg a proliferátor államokra, hiszen biztonságuk zálogaként tekintenek erre a lehetőségre, de a nagyságrendek miatt nem lesznek képesek egyensúlyi helyzetet kialakítani, csak helyi szinten. Így viszont megnő az alkalmazás kockázata. A megoldás csakis az elterjedés elleni kemény fellépés lehet, minimális esélyt sem hagyva annak, hogy a megalkotott fegyvereket felhalmozva katasztrofális veszélyeket magában hordozó arzenált építsenek ki. Az elterjedés ilyen jellegű akadályozásának csak akkor van értelme, ha kizárólag hagyományos katonai összecsapást eredményez, bármiféle nukleáris eszköz felhasználása ellentétes eredményt, ösztökélést érhet el.

A megtorlás lehetősége, mely évekig befolyásolta az amerikai döntéshozókat a szovjet nukleáris potenciál teljes kialakulásáig és a „kölcsönös megsemmisítés status quo-ja” megteremtéséig, manapság egyre nehezebben vállalható fel egy atomfegyverrel rendelkező proliferátor országgal szemben. Ugyanakkor a nukleáris fegyverek jelenléte még hagyományos háború esetén is befolyásolja a politikai célokat.

Hiába a stratégiai elrettentés, ami megakadályoz egy világhatalmi – hagyományos és nukleáris – összecsapást, a kis konfliktusokat hagyományos erővel nem tudja uralni és eredményesen, győzelemmel lezárni, példa erre Vietnam, Szomália, Irak, de a másik oldalról éppen úgy Afganisztán és Csecsenföld.

A napjainkra jellemző korlátozott háborúkban az eddigi értelemben vett hirosimái, vagy annál nagyobb hatóerejű töltetek bevetése értelmetlen és a győztes fél számára is haszontalan lenne. Ezért a hadászati-harcászati célok elérése érdekében csökkentett hatóerejű taktikai atomeszközök használata válhat szükségessé, ami fokozhatja az elrettentést annyiban, hogy az elszenvedő félnek egy még pusztítóbb erejű csapással is számolnia kell, amennyiben a „hagyományosnak” tekintett atomfegyverek bevetésére kerül sor.

Mivel a kölcsönös elrettentés nem jellemzi az USA és a proliferátor államok viszonyát, az amerikai stratégiák széleskörű lehetőségekkel rendelkeznek.

Egy hasonló „büntető” jellegű (korlátozott célú!) támadást többnyire az Egyesült Államok agresszív szándékainak vélnék (vélnék), de ésszerűen átgondolva a hosszú távú biztonság érdekében a „szükséges rossz” lépésként kell értelmezni. Az utóbbi években folyamatosan születő indulatok és ellenvélemények nagy része talán kiküszöbölhető lett volna, ha az Egyesült Államok következetes külpolitikát folytatva, nem rövidtávú érdekeket szem előtt tartva támogatta volna éppen aktuális „szövetségeseit” (Irán majd Irak).

A tömegpusztító fegyverek alkalmazásának tapasztalatok szerinti és logikai valószínűsége a nagyhatalmak között a legvalószínűtlenebb, de lehetősége nő a nagy és kis országok, illetve kis országok közötti konfliktusokban. A felhasználás valószínűsége azonban csökken a résztvevők számának növekedésével, különösen, ha többen rendelkeznek tömegpusztító fegyverekkel, illetve ha a résztvevők minél szorosabban kötődnek a világ gazdasági és fejlődési folyamataihoz.

John Mueller és Karl Mueller szerint a vegyi és biológiai fegyver nem tekinthető WMD-nek, mert a múltban nem volt nagyon hatásos az emberek tömeges megsemmisítésében és máig sem az, ezért csak az atomfegyvereket kellene tömegpusztítónak nevezni.¹²⁸ (Mint korábban is utaltam rá, vegyi és biológiai fegyverek tömegesen okoztak borzalmas kínokkal járó sérüléseket, de tömeges halál okozásának tekintetében a nukleáris fegyverekkel nem hasonlítható össze – B .B.)

6.1. A proliferáció befolyása a rakétavédelemre, új alkalmazások lehetősége

Egy sikeres rakéta-elhárító védelem kifejlesztése révén ki lehet küszöbölni a „potenciálisan destabilizáló elemet a jelenlegi nukleáris zsákutcából, és ez egy utolsó lehetőség egy tényleges első csapásmérő-képesség megteremtésére.”¹²⁹

Az ezredforduló eseményei (koreai, iráni rakétakísérletek, fokozott biztonságihiány-érzet szeptember 11. után) arra készítették az amerikaiakat, hogy minden

---

¹²⁸ Mueller, John – Mueller, Karl: Tömegpusztító fegyverek alkalmazásának megelőzése (Preventing the Use of Weapons of Mass Destruction) *The Journal of Strategic Studies*, 2000/1, pp. 163-187.

¹²⁹ York, Herbert– Wiesner, Jerome: Nemzetbiztonság és az atomkísérletek betiltása; Dennis Flagan (szerk.) *Scientific American*, Scientific American Inc., New York, 1964. október, Vol. 211., No. 4., pp. 27.

ellenvetéssel és ellenkezéssel szemben keresztülvigyék eltervezett védelmi rendszerüket. Az USA saját védelmi rendszere kiépítésének érdekében módosítani tervezte az ABM szerződést, arra való hivatkozással, hogy a fejlesztések a szerződés alapszellemét nem érintik. Végül a teljes felmondása mellett döntött. Az új rendszer hivatalosan deklarált célja, hogy védekezni tudjon egy Észak-Korea vagy Irán felől érkező esetleges rakétatámadás ellen. A rakétavédelmi elképzelések azt a hagyományos elvet is feleslegessé tennék, miszerint egy első csapás megelőzéseként az indítóállásokat kell megsemmisíteni. Az USA tervezett védelmi rendszerében többlépcsős, összetett elhárítás szerepel. Nagyobbik és problémásabb része, melyről a leggyakrabban hallhatunk, a nemzetközi politika terén is nagy vihart kiváltó országos védelmet nyújtó rendszer, az NMD,¹³⁰ melybe a nagy hatótávolságú elfogó rakéták mellett egyéb területvédő elemek, különböző hatótávolságú mobil rakétavédelmi rendszerek is szorosan kötődnek. (A 12. sz. melléklet a védelmi rendszer elemeit ábrázolja.) A rendszer egyes részei csak néhány kilométeres magasságig nyújtanak védelmet, három eleme azonban nagy magasságban is képes ellenséges objektumok megsemmisítésére. Ez a három rendszer: az SBL (Space Based Laser – Űrtelepítésű Lézer), az ABL (Airborne Laser – Repülőgépfedélzeti Lézer), illetve a földi telepítésű elfogó rakéták (Ground Based Interceptors, GBIs – Földi Telepítésű Elfogórakéták). Kísérletek folynak még a földi telepítésű lézerrendszerekkel is (Ground Based Laser, GBL – Földi Telepítésű Lézer), ezek megvalósíthatósága a jelenlegi műszaki problémák és a magas költségek miatt reálisan legalább 10-15 év. A fejlesztést óriási nemzetközi figyelem kíséri, és éles kritika is éri, a kísérletek váltakozó sikerrel folynak.

A NATO-szövetségesek úgy vélik, hogy az NMD felesleges fegyverkezési hajszát serkenthet, mi több, Európa számára védelmet nem, csak veszélyt hozna. Néhány állam, amely hagyományosan az USA szövetségének számít, aggodalmát fejezte ki. Lloyd Axworthy, Kanada külügyminisztere úgy vélte, hogy az ABM megváltoztatása az Atomsorompó-egyezményt is veszélyeztetné, Anna Lindh, svéd külügyminiszter szerint pedig a javaslat a tömegpusztító fegyverek terjedését segítené.

Európa az új fegyverkezési versenytől is fél, hiszen az esetleg a fegyverkezők között álló „ütközőállamokat” hátrányosan érintheti. Sokak szerint a pajzs kiépítése Kínát arra ösztökélné, hogy további rakétákat építsen – erre India is fejleszteni kezdene,

---

¹³⁰ National Missile Defense – Országos Rakétavédelem

Pakisztán sem adná alább, majd Irán is fegyverkezne – amit a szomszédos államok sem hagyhatnának annyiban stb.

Talán a rakétavédelmi tervet leginkább pártoló szövetséges Törökország, mely védelmi stratégiájában keleti-délkeleti veszélyekre helyezi a hangsúlyt, figyelembe véve a térség „haramia” államait, aktív szerepet kíván vállalni az amerikai tervek megvalósításában, védelmet remélve regionális rakétatámadások ellen. A részvétel elsősorban a szükséges törökországi korai előrejelző állomások kiépítését jelentené.

Kína viszont azért aggódik, mert szinte csak néhány tucatnyi nagy hatótávolságú ballisztikus rakétája van, és az amerikai rendszer szintén „néhány tucat” rakéta leküzdésére lenne elegendő. A kínai arzenál így hatástalanná válna, és az elrettentés egyensúlya itt felborulna. Éppen ezért Pekingben a mostani rakétavédelmi terveket annak bizonyítékeként kezelik, hogy a Bush-kormány stratégiai ellenfelet lát bennük. Ha pedig ezt az érzést a Fehér Ház nem képes eloszlatni, akkor hiába sikerül Moszkvával elfogadtatni az ABM–szerződés meghaladását, a rakétavédelmi pajzs megépítése Kínát nukleáris csapásmérő ereje növelésére készítheti, ez pedig India, Pakisztán, Észak-Korea és akár Japán bekapcsolódásával fegyverkezési versenyt indíthat el Ázsiában. (Japán a fejlett nukleáris iparával gyakorlatilag bármikor képes lenne atomfegyver előállítására.)

„Bush elnök döntése az amerikai rakétaelhárító rendszer kiépítéséről új fegyverkezési hajszát indít el, és lerombolja a fegyverzetkorlátozás minden eddigi eredményét. Az Egyesült Államok veszélyes irányt vett, amikor abszolút katonai fölényre törekszik. Ezek az ambíciók nem fogják növelni Amerika biztonságát, mivel szétzúzzák a törékeny globális egyensúlyt, és ezzel végső soron az Egyesült Államok biztonságát is fenyegetik, hiszen ösztönzik a tömegpusztító fegyverek elterjedését.” Ez a hivatalos kínai reakció az NMD rakétaelhárító rendszer kifejlesztésére és telepítésére, ami elsősorban Kína viszonylag szerény jelenlegi nukleáris erejét értékelné le.¹³¹

Első európai körútján – melynek egyik célja volt, hogy megmagyarázza, miért akar Washington rakétapajzsot kiépíteni az USA és szövetségesei fölé-, Clinton utódjának, George W. Bushnak sem sikerült az Európai Unió és a NATO tagországainak vezetőivel, valamint Putyin orosz elnökkel folytatott tárgyalásain meggyőzni partnereit a rakétavédelmi programmal kapcsolatos amerikai álláspont

---

¹³¹ Heti Világgazdaság 2001/5, 2001. február 3., pp. 7.

helyességéről. Megismételte azokat az érveket, melyek szerint az Egyesült Államokat és szövetségeseit csak a rakétavédelmi program megvalósításával lehetne megvédeni egyes terrorista csoportok, illetve „kalandor” kormányok esetleges nukleáris támadásaitól, de a terv fő nyugati ellenzői, a francia és német vezetők hajthatatlanok maradtak. Míg Bush 2002-es körútján, Európába indulása előtt „múltbeli relikviának” nevezte az ABM-egyezményt, Jacques Chirac francia államfő szerint a Nixon és Brezsnyev által aláírt szerződés továbbra is a nemzetközi biztonsági rendszer egyik pillére. Hasonlóan vélekedett Gerhard Schröder német kancellár is, aki szerint a németek a jövőben is erősíteni akarják a fegyverzetkorlátozás intézményes rendszerét. Putyin megismételte: az 1972-ben kötött szerződés „a nemzetközi biztonság modern rendszerének sarokköve”.

A rakétapajzs kifejlesztése nemcsak a nemzetközi diplomáciában, hanem odahaza is komoly politikai taktikázást igényel. Ugyanis a szükséges katonai reformok finanszírozása, úgymint a katonák életszínvonalának kilátásba helyezett emelése, a korszerű technológiát képviselő egyéb harceszközök beszerzése és a Bush számára politikai elsőbbséget élvező adócsökkentés egyszerre nem megy. A fegyveres erők beinduló reformja során nem lehet figyelmen kívül hagyni azokat az új veszélyeket és kihívásokat, amelyek egyre fokozódó gyakorisággal és pusztító hatással jelennek meg a nemzetközi szintéren.

A nemzetközi leszerelési folyamat hosszú évtizedeken keresztül kötelező jogi erővel bíró szerződéseken, egyezményeken, jegyzőkönyveken alapult. A jövőben azonban az Egyesült Államok kerülné a hasonló, hidegháborús jellegű korlátozási egyezményeket. A kapcsolatokat inkább különböző típusú, ratifikálást nem igénylő, hanem aláírásakor érvénybe lépő megállapodásokra alapozná. Sőt, az USA hajlik az egyoldalú csökkentésre is.¹³²

Amellett, hogy NMD segítségével a kifulladásban lévő világgazdaság ellenében az Egyesült Államok gazdasági és technológiai fejlődése részben felfuttatható, a nagyvárosok elleni támadások megmutatták, hogy a legváratlanabb helyzetekre is fel kell készülni. Különösen, ha egy állam (kultúra?) ilyen nagy felületen, szinte globális méretekben akarva-akaratlanul konfrontálódik különböző szinteken, formákban más országok, kultúrák, társadalmak legkülönbélebb csoportjaival, képviselőivel. A rakétavédelem kiépítése jogos és indokolt önvédelmi reakció, s a nagyhatalmaknak a

---

¹³² Pírityi (2002) i.m. pp. 44.

hidegháborús szemléleten túllépve immár a közös érdekek és célok elérésére, a kooperációra kell alapozniuk kapcsolataikat.

Oroszország, ahogyan korábban a Szovjetunió is, sokáig erőteljesen ellenezte az amerikai rakétavédelmi terveket – amelyek azt célozzák, hogy az Egyesült Államok területe védernyő alá kerüljön a nagy hatótávolságú rakétákkal szemben, illetve szélesebb formájában Amerika szövetségesei is –, mely a kölcsönös megsemmisítés garanciáját bontja meg. Putyin orosz elnök a 2002-es stratégiai csökkentési megállapodás aláírásakor már a két ország között teljesen új kapcsolatok létrejöttét hangsúlyozta.

Mennyire voltak megalapozottak a korábbi orosz aggodalmak, vagy csupán nagyhatalmi vágyaik újabb csorbítását látják benne? Jogosan? Kinek kell tartania, és kitől? Valóban túlhaladottá, elavulttá vált az ABM korlátozás?

Az amerikai rakétavédelem „csillagháborús” forgatókönyvének felmelegítése egy nagyra törő megállapodáscsomag Oroszország és az USA között, a stratégiai fegyverkorlátozási egyezmények (START-2 és -3) keretében. Az Egyesült Államok az új pajzsot deklarálta az úgynevezett „terrorista” államok elleni védekezésésként akarja felépíteni. A pajzs akár „XXI. századi Maginot-vonal”-nak is bizonyulhat, hiszen a stratégiai tanulmányok a rakétatámadásnál realisabb terrorista veszélynek tartják az Egyesült Államokba becsempészett kisméretű tömegpusztító fegyverek felrobbantását vagy radioaktív anyagoknak a már említett módon méregként, vagy akár „sugárfertőző” anyagként való felhasználását, amivel szemben a dollár-tízmilliárdokért épített csúcstechnológiát képviselő ernyő semmiféle védelmet nem nyújt.

A rakétavédelmi rendszer kiépítése az ABM szerződés eltörlését követelte, amit George W. Bush meg is tett. Bush Bill Clintonnál is határozottabban támogatja a reagani csillagháborús elképzelésekből kinőtt programot, amire Washington már eddig csillagászati összegeket költött.

Az ABM szerződéssel mindkét szuperhatalom önkorlátozást vállalt, egyrészt belátva az átfogó védelem lehetetlenségét, másrészt az elrettentés alapelemévé vált a kölcsönös válaszcsepás, az erőviszonyok révén kialakult MAD lehetősége – a passzív védelem. Ez azt jelenti, hogy mindkét fél – amellet hogy felismerte a rakétavédelmi rendszerek óriási költségeit és alacsony hatásfokát – szert tett a megbízható második csepás képességére (pl. rakétahordozó tengeralattjárók), tehát az ellenfél nukleáris

csapása után is megmarad egy, az ellenfélnek elfogadhatatlan mértékű pusztítására, megtorlásra való képesség. Az önkorlátozó megállapodással így a hangsúly a rakétavédelemről áttevődött a megbízható második csapás képességére, melynek elrettentő ereje, a saját pusztulás lehetősége visszatartja az esetleges támadó felet az első csapástól. Ez a jellegű fejlődés nyomon követhető az atomklub új tagjai közötti versenyben is, India és Pakisztán már a második csapásmérő képesség kidolgozásán dolgozik.

Később a haditechnika fejlődése, a gyors és megnövelt hatótávolságú rakéták megjelenése arra készítette az aláírókat, hogy az egyezményt folyamatosan a megváltozott igényekhez igazítsák, hatálya alól kivették a kisebb hatótávolságú ellenrakétákat (mint például az Öböl-háborúból ismert Patriot, vagy a hasonló kategóriájú SZ-300 és 400-as rendszerek), de hamar kiderült, hogy ezeknek sincs értelme. Semmilyen rendszer, pláne nem egy korlátozott védelmi képesség, mint ahogy az NMD-t tervezik kialakítani, nem képes teljes biztonságot/túlélést nyújtani.

Az Egyesült Államokban a második világháborútól kezdve folyamatos próbálkozások után 1983-ban, Ronald Reagan bejelentésével kerültek ismét középpontba a rakétaelhárítás kifejlesztését célzó erőfeszítések és annak újabb terve – az SDI.¹³³ Az elnök bejelentette, hogy új program kidolgozását kezdik meg, amely potenciálisan erősítené a ballisztikus rakéták elleni védelmet, és nem csak a szovjet rakétákkal szemben, már akkor(!) számoltak bizonyos államok vagy terrorcsoportok fenyegetésével.¹³⁴

Az SDI mint program a lehetőségek kutatását kívánta elindítani, azután ennek alapján indult volna a továbbfejlesztési koncepciók és a technológiák kidolgozása, de a bekövetkezett politikai változások, és a védelmi kiadások csökkentése módosították az USA elgondolását, a kísérletek zömét leállították. A Szovjetunió széthullása, a stratégiai környezet megváltozása, a szembenállás megszűnése és a kongresszus csökkenő támogatása ellenére az 1990-es években ismét előtérbe került a ballisztikus rakéták elleni védekezés.

Colin L. Powell a Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottságának elnökeként 1992 januárjában kiadott jelentésében írja: „Erősödik a ballisztikus rakéták globális

---

¹³³ Strategic Defense Initiative - Hadászati Védelmi Kezdeményezés

¹³⁴ Smoke, Richard: National Security and the Nuclear Dilemma - An Introduction to the American Experience, Random House, New York, 1987, pp. 259.

elterjedésével, valamint a szóban forgó fegyverek politikai zűrzavarokkal összefüggésben véletlen vagy meghatalmazás nélküli indításával kapcsolatos fenyegetés. Ezen tendenciák miatt az SDI-programot átirányították olyan rendszer megteremtésére, amely globális oltalmazást nyújt korlátozott csapásokkal, vagyis az egyes afrikai vagy ázsiai államokban kifejlesztett ballisztikus rakétákkal, illetve tévedésből vagy központi parancs nélkül indított rakétákkal szemben (GPALS – Global Protection Against Limited Strikes – világméretű védelem korlátozott csapások ellen). A GPALS számos, potenciális előnyt ígér: Az Egyesült Államok oltalmazása korlátozott csapásokkal szemben; előretoltan diszlokált erőinket hatásosabban védelmezné rakétacsapásokkal szemben, és szövetségeseinket, amelyek közül több is a veszélyeztetett térségek közelében helyezkedik el, szintén könnyebb lenne megóvni.”¹³⁵ Powell emellett kiemelte a biztonsági környezetre ható jelentős tényezőként az atom, vegyi-, ill. biológiai fegyverek, valamint hordozóeszközök elterjedését, és taglalja a szükséges lépéseket. A Clinton kormányzat egy sor átfogó kezdeményezéssel szándékozott korlátot szabni a tömegpusztító fegyvereknek terjedésének: elrettentés, megtagadás, leszerelés és diplomáciai nyomás.¹³⁶ De az ellenrendszabályok, az elterjedés fizikai akadályozása (counterproliferation)¹³⁷ körébe tartozó védelem, elrettentés vagy megsemmisítés lassan és kevés eredménnyel hatott:

1. Az NMD lassan és csúszásokkal épül ki (Oroszország és Kína rosszallása mellett), a nem hagyományos stratégiai elrettentéstől eltekintve meglehetősen bizonytalan befolyásoló tényező.

2. A megsemmisítés névleg tartalmazta az UNSCOM fegyverzetellenőrzési és leszerelési tevékenységét Irakban, de George W. Bush inkább az országot semmisítette meg, mint a (már nem létező) tömegpusztító fegyvereket.

A nukleáris fegyverek birtoklása hozzájárulhat adott konfliktus kapcsán a döntések körüli bizonytalansághoz: az ellenfél soha nem tudhatja, mi lesz a válaszadás,

---

¹³⁵ Powell, Colin L.: Az Egyesült Államok Nemzeti Hadászata 1992. január, pp. 14-15., ford.: Szabó Ferenc

¹³⁶ Wirtz i.m. pp. 9.

¹³⁷ Az elterjedés akadályozása elsődlegesen arra irányuló tevékenység, hogy hagyományos fegyverek alkalmazásával fosszák meg a beszerzőket a katonai előnyöktől, de a fogantató intézkedések maguk után vonhatják a - meglehetősen szabadon értelmezett - megelőző háborúval kapcsolatos elméleti és gyakorlati problémákat.

és ha tömegpusztító fegyver bevetésére kerül sor, azoknak melyik fajtája lesz az. A meglévő nukleáris fegyverek szolgálatban tartása és bővítése olcsóbb lehet, mint egy nagyarányú hagyományos haderőfejlesztés. A nukleáris hatalmak „csúcshaderőik” birtokában könnyedén lemondanak a biológiai és a vegyi fegyverekről hiszen bármilyen ellenség általi vegyi vagy biológiai támadást nukleáris megtorlással fenyegethetnek.

Az elterjedésnek szabad folyást hagyni – passzivitással – az anarchikus rendszer erősítését jelenti. Anarchikus állapotban az államok saját maguk igyekeznek biztonságukat növelni, hatalmi pozícióikat erősíteni. A nemzetközi közösséggel való szembehelyezkedés, a kooperáció elutasítása ezt sugallja, márpedig konzekvens és tartós rendezés nélkül gerjesztheti a biztonsági dilemmaként ismert jelenséget, így méginkább az anarchia felé mozdítja el az államok közötti viszonyokat. Mit lehet tenni ilyen helyzetben manapság? A kérdés elhanyagolása nyilvánvalóan a biztonsági kockázatok növekedésével jár hosszú távon, ellentétben a globalizált világ számára ideális liberális tendenciákkal. Más oldalról megközelítve úgy is tekinthetünk a tömegpusztító fegyverekre, mint az egyensúlyi helyzet garanciájára abban az esetben, ha a megbomlott erőegyensúly helyreállítására irányul, stabilitást eredményez. Ez az elgondolás azonban több pontos is kockázatos lehet. Egyrészt az előbbieken említett biztonsági dilemma következtében fokozódó fegyverkezés része lehet, másrészt olyan erők kezébe is kerülhet, melyek kezében a nem racionális megfontoláson alapuló döntéshozatal, illetve az egyensúlyon alapuló elrettentés figyelmen kívül hagyása az ésszerűtlen alkalmazás kockázatát növelheti (esetleges Izrael-Irán viszonylat).

A biztonsági szükségleteket befolyásolhatja a válságok megoldásához és kezeléséhez szükséges mechanizmusok hiánya, ez fokozza a megfelelő garancia önerőből történő megteremtését. A nagyhatalmak kezében lévő fejlett haditechnika, a modern hadviselés lehetővé tesz mindenféle tömegpusztító fegyver nélkül hadászati támadást, ahogyan már ez a kontextus korábban említésre került. Ez serkentheti azoknak a haderőknek a fejlesztését és a nagyságrendi ugrást jelentő tömegpusztító fegyverekkel való felszerelését, melyeknek hagyományos képességeit alapján annulálják.

P. Morgan szerint a több és választékosabb WMD nem teszi vonzóbbá a felhasználást, de az USA mégis tervezi bunkerromboló nukleáris töltetek kifejlesztését,

és akár alkalmazását is.¹³⁸ A célok felderítése és megsemmisítése nehézségeinek leküzdésére korábban elterjedté vált a célterület „megszórása”, megkülönböztetés nélkül semmisítve meg az ott tartózkodókat szőnyegbombázással, tömegpusztító fegyverekkel, vagy akár csak gyalogsági aknákkal. Különösen nehéz pontosan alkalmazni a több tényezőtől is függő (terep, időjárás stb.) vegyi, biológiai fegyvereket.

Noha a körülmények sokban különböznek, a mai helyzet kialakulása erőteljesen a nagyhatalmak korábbi rövidtávú érdekeinek következménye. John Pilger fogalmazott: „Ha az igazi „haramia”- hatalmakról kell beszélünk, akkor az USA a falkavezér.”¹³⁹ alkalmazza és támogatja a terrorizmust, megsérti a nemzetközi jogot, ujjat húz a nemzetközi közösséggel, segítette a WMD és a hozzávaló célba juttató rendszerek elterjedését.¹⁴⁰

Az Egyesült Államokban törvény született a vegyifegyver korlátozási egyezményhez (CWC) kapcsolódóan, melynek értelmében: „Az elnök megtagadhatja bármilyen létesítmény ellenőrzésének engedélyezését az Egyesült Államokban, ha úgy látja, hogy az nemzetbiztonsági érdekeket sért.”¹⁴¹ Szaddam Huszein ugyanerre hivatkozva tiltotta meg elnöki palotájának ellenőrzését az ENSZ fegyverzetellenőreinek, ez viszont a háború- és Amerika-pártiaknak vörös posztót jelentett. Ugyanez volt a helyzet magukkal az ellenőrökkel, míg ugyanis az Egyesült Államok elnöke felülvizsgálhatatlan kifogást emelhet az ellenőrök ellen, provokációt és az ellenőrzés szabotálását kiáltották, mikor Szaddam az ellenőrök csoportjának néhány amerikai tagját kémkedéssel vádolva kicserélésüket kezdeményezte. Ilyen esetekben fel sem vetődnek az USA elleni büntetőszankciók, megtorló katonai lépések, vagy „haramia állam”-ként való megbélyegzése, pedig az elnevezés mögé bújtatott tevékenységeket ugyanúgy végezte (amerikai technológia izraeli nukleáris fegyverek és hordozóeszközök előállításához). Ugyanígy elítélhető lenne Izrael is, tucatnyi megtagadott ENSZ határozattal, titkos nukleáris programmal (kínzások, emberi jogok stb...). A kettős mérce nem csak ezekben a konkrét esetekben érhető tetten, számtalan példát lehetne felsorolni, kezdve az atomfegyverkezésben való részvételhez való jogosultságnál. (Ti. nincsen nemzetközi jogszabály, mely az atomfegyvereket vagy előállításukat törvényen kívül helyezné, csupán önkéntes elhatározáson múlik.) A

---

¹³⁸ Morgan i.m. pp. 200.

¹³⁹ U.o. pp. 202.

¹⁴⁰ Herring i.m. pp. 197.

¹⁴¹ U.o. pp. 265.

korlátozás kérdése tehát egyrészt erkölcsi, másrészt politikai és logikai jellegű. Erkölcsi, ha nem feltételezünk hierarchikus alá-fölé rendeltséget a Egyesült Nemzetek Szervezetének tagállamai között. Erkölcsileg meglehetősen visszás a kettős mérce használata. Ha tehát egyik állam vagy államok egy csoportja azt mondja hogy rajtuk kívül másoknak nem lehet, miközben továbbra is fenntartják saját arzenáljukat, sőt, bizonyos szövetségesnek is megengedik, meglehetősen ingataggá válik ez a hivatkozási alap. Azt a következtetés kell ezért levonnom, hogy nem lehet kettős mércét használva hosszú távon megnyugtató megoldásokat létrehozni, a „haramia” viselkedést – függetlenül annak alanyától – egyformán kell kezelni, a nagyhatalmaknak is tartózkodniuk kell ettől a magatartástól és tartóztatni kell szövetségeseiket is a non-prolifерáció hitelességének erősítésében és alátámasztásában. Egyes államoknak a démonizálása a világ tömegeinek manipulálása, és az erkölcsi normák felhasználása a politika önös érdekeinek megfelelően, de növeli az ellenszenvet a non-prolifерációért egyébként valóban tenni képes államokkal, nagyhatalmakkal szemben.

6.2 Összegzés

A tömegpusztító fegyverek terjedésének indokai a regionális biztonsági komplexumok belső törvényszerűségeiből fakadnak, különösen abban az esetben, ha nagyhatalmi befolyás is erősíti a veszélyérzetet. Különösen tovább erősíti az a példa, hogy a nagyhatalmak kiemelt státuszt biztosítanak az atomfegyverrel rendelkező – de nem atomhatalom – államoknak.

7. Befejezés

A fentiekben említett fegyverzetkorlátozási megállapodások mellett számos megegyezés született a tömegpusztító fegyverek és a velük való kísérletezések visszaszorítására, ezeket többé-kevésbé sikeresnek tekinthetjük. A világűr, az Antarktisz és a tengerfenék tömegpusztító fegyverektől való mentességéről szóló megállapodások maradéktalanul megvalósultak és úgy látszik, továbbra is tiszteletben tartják az egyezményeket aláírók. A Részleges Atomcsend Szerződés (1963) megtiltotta a légkörben, földfelszínen és víz alatt végzett nukleáris robbantásokat, az atomhatalmakon kívül kezdetben mások nem is lettek volna képesek ezt technológiailag megoldani, ezért mondhatjuk, hogy környezetvédelmi szempontok mellett bizonyos fizikai korlátokat is jelentett a proliferáció számára. A tiltást a földalatti nukleáris kísérleti robbantásokra is kiterjesztő Átfogó Atomcsend Egyezményvel (1996) mindez a nukleáris robbantások teljes körű betiltásává fejlődött volna, de több kulcsország aláírásának ill. ratifikálásának elmaradása miatt több év után sem lépett életbe. Franciaország és Kína nem írta alá, de vállalta a szerződés betartását. Különböző periódusokban a nagyhatalmak robbantási moratóriumot már vállaltak, s nem kis felháborodást jelentett az 1990-es évek közepén Kína és Franciaország bejelentése a robbantások felújításáról, illetve 1998-ban az India és Pakisztán közti versengés mérföldkövének számító demonstratív kísérleti robbantássorozat.

Az eddig felhozott megállapodások, szerződések mind egy-egy nagy lépést jelentenek a non-prolifерáció és a leszerelés történetében, valamennyi hiányosságukkal együtt. Napjaink átalakuló biztonsági környezete és az új típusú kihívások azonban mindenképpen változtatásokat igényelnek, melyhez elengedhetetlen a nagyhatalmak és a nemzetközi szervezetek nagyobb mértékű szerepvállalása és aktivitása. Ehhez a problémát két oldalról kell megközelíteni. Egyrészt az említett hiányosságok jogi és szervezeti megoldása a hiányzó ellenőrzési rendszerek megalkotásával, a meglévők pontosításával, a betartás-betartatás szigorúbb végrehajtásával. Másik oldalról a nemzetközi közösség részéről szükséges megfelelő mechanizmusok kiépítése, cselekvési minták megalkotása olyan „renitens” államokkal szemben, melyek akár részesei, akár nem részesei a tárgyalt szerződések rendszerének, a széleskörű

megállapodások szellemével ellentétes tevékenységük közvetve vagy közvetlenül más országok, illetőleg környezetük egyensúlyát, békéjét és biztonságát veszélyeztetik.

A jelenre vonatkozóan szintén két dolgot megállapíthatunk: A terrorizmus elleni hatékony fellépést szorosan össze kell hangolni a tömegpusztító fegyverek terjedésének megakadályozásával, ellenőrzésének, leszerelésének és megsemmisítésének folyamatával. Nem szabad (ismét) megengedni a súlyponteltolódást az állami szereplők és az illegális csoportok ellenőrzése, illetve az ellenük való hatékony fellépés között. Az új kihívásoknak a korábbi szempontok szerint „látható ellenséggel” szemben felkészített haderők nem mindenben képesek eleget tenni. A tömegpusztító fegyverek jelenléte világunkban és a proliferáció tendenciájának változatlanlansága következtében az egyes országoknak, szövetségi rendszereknek – tehát hazánknak is – a védelmi feladatrendszerét a jövőben is ennek megfelelően a válaszadás kötelességének felelősségével kell alakítania.

Az XX. században a fegyverzetkorlátozás, leszerelés terén megszerzett tapasztalatok, a két – mégiscsak felelősséggel gondolkodó – szuperhatalom által dominált bipoláris időszak logikája a mai környezetben kisebb mértékben alkalmazhatóak. Az ideológiai–politikai–katonai tömbök helyett érdekcsoportok, regionális kis- és középhatalmak, globális gazdasági, politikai és katonai nagyhatalmak vívják küzdelmüket sajátos felfogásaik által vezérelve. Pakisztánt viszonylag kevésbé érdekelheti az amerikai atomerő nagysága saját arzenálja méretének kialakításában, Indiát befolyásolja Pakisztán és Kína, Kínát az Egyesült Államok és Oroszország, és a sort lehetne folytatni hosszan, de ezzel is érzékeltetni lehet a fegyverkezést generáló félelmek szövevényességét, és a fegyverzetkorlátozási, csökkentési vagy akár leszerelési törekvések bonyolultságát.

A nukleáris fegyverek birtoklásának egyetlen hosszú távú célja jelenleg az, hogy az ellenséget elrettentse azok használatától. A haditechnikai fejlődés (technológia és fegyverrendszerek) új irányba vezeti a nukleáris fegyverekről folyó gondolkodást, az egyre fejlettebb, precíziós felderítés és csapásmérés a tömeges pusztítás szükségtelenségét vetítené előre. Azonban az atomfegyvereknek a stratégiai elrettentésben játszott szerepe cseppet sem halványul, csökken a nagymérvű leszerelés

lehetősége, a nukleáris szférában folyó kutatás és fejlesztés új, modernebb atomfegyvereket állíthat elő – vagyis a vertikális proliferáció új lendületet kaphat. A gyakorlatban tehát ezek a fegyverek továbbra is központi szerepet tölthetnek be. A hadügyi forradalom eredményeit az USA-hoz és a nyugati államokhoz hasonló fejlett országok élvezik, ezen keresztül az ENSZ ereje is növekszik, így a renitens államok ellenőrzésére vagy szankcionálására használhatják fel. A gyenge államok kényszerítve vannak arra, hogy ne konfrontálódjanak a vezető hatalmakkal, hiszen lehetőségeik a szembeszállásra és károk okozására meglehetősen korlátozottak. Logikus és indokolt következtetés részükről az ellensúlyozás és a saját érdekek meghatározásának biztosítására a tömegpusztító fegyverek megszerzésére való törekvés, ezáltal a demokratikus államokat az irreálisan nagy pusztítás lehetőségével szembeállítani, lényegében elrettentést alkalmazni. Fel kell ismerni, hogy a hidegháború viszonyai között kialakított elméletek ma már nem állják meg teljes mértékben a helyüket, új szereplők jelentek meg, és a mai elvárásoknak hasonló módon nem megfelelő rezsimek átalakítása szükséges a nagyhatalmak felelősségteljesebb politizálása mellett.

Nehéz megítélni a non-proliferáció kudarcainak, vagy talán csak zökkenőinek tekintett problémás államok ügyeit. A politikai egyszólamúságot félretéve, sajátosságaiknak megfelelően kellene megvizsgálni esetüket, és annak megfelelő választ találni. Egy következtetés mindenféleképpen megfogalmazható: A huszadik század második felére jellemző nagyméretű fegyverkezés és a nemzetközi feszültség magas szintje regionális szintre süllyedt, ezáltal világméretűen még összetettebbé vált. Szereplői is megváltoztak, a korábban főszerepet játszó szuperhatalmak, nagyhatalmak érdekeiktől, érintettségüktől függő mértékben képviselik az egyik oldalt, míg valamely régió feltörekvő állama(i) a másik oldalt, mely könnyen a politikai játszmák áldozatául eshet, végzetes következményekkel.

Hosszú távon gondolkodva és nem csak az Egyesült Államok érdekeit tekintve nehéz elfogadni azt az új amerikai elképzelést, miszerint korlátozott célok (földalatti vezetési pontok, bunkerek) ellen kis hatóerejű nukleáris tölteteket alkalmaznának.¹⁴² Akármilyen, nem csak az ilyen fajta felhasználás, meggyorsíthatja a nukleáris eszközök elterjedését, mert például statuálhat az atomfegyverek tényleges alkalmazásának hasznosságáról – különösen, ha nem proliferátor vagy atomfegyvert birtokló országgal

---

¹⁴² Doctrine for Joint Nuclear Operations, Chapter III., pp. 47
www.globalsecurity.org/wmd/library/policy/dod/jp3_12fc2.pdf, 2006.10.12.,

szemben kerül bevetésre. Atomfegyverrel rendelkező állammal szembeni alkalmazása még hosszú ideig nem várható, az Egyesült Államok nem merne ilyen támadást megkockáztatni. Nem értek egyet ugyanakkor azzal a megállapítással sem, hogy az atomfegyverek ésszerűsége már régen megszűnt. Szerencsére a korábbi globális méretű katonai szembenállás a múlté, a tömegpusztító fegyverek felhasználása katonailag nehezen indokolható, alkalmazásának útjában politikai, erkölcsi és jogi korlátok állnak, ezért pillanatnyilag feleslegesnek is tekinthetők. De az emberiség az atomfegyvereket illetően nem mondhat le a tudomány ilyen magas szintű eredményéről, ellenőrzött formájában az emberiség javát szolgálhatja, s véleményem szerint a történelmileg hosszú távú, teljes leszerelés immár nem megvalósítható. A biztonság megtartását számuk minimálisra csökkentése, ellenőrzésük maximálisra növelése jelentheti. A teljes leszerelés sokkal inkább regionális szinten valósítható meg, egyszerűbb is, nehézségét elsősorban a bizalmatlanság leküzdése jelenti. Ugyanakkor regionális szinten a hidegháborút követően markánsabban jelentkező feszültségek, szembenállások kezelésében stabilizáló hatást is kifejthetnek a nukleáris fegyverek, mint India és Pakisztán példáján nyomon követhető. Tehát az az ellentmondásos helyzet alakulhat ki, hogy a nukleáris fegyverek terjedése globálisan a biztonságot fenyegeti, míg regionális szinten stabilizáló hatást fejthet ki, mely természetesen idővel követi a globális folyamatokat, vagyis mintha a regionális tendenciák időben lemaradva követnék a globális tendenciákat.

A változó viszonyok kezeléséhez szükség lenne egy új globális biztonsági rendszer kiépítésére, vagy a meglévő megfelelő átalakítására, ugyanis *a korábbi típusú nukleáris elrettentés a terrorizmus elleni küzdelem időszakában, illetve a politikailag és katonailag feltörekvő államokkal szemben értelmét veszti*. A hidegháborút követően az erőviszonyok megváltozásával, ellenérdekű – gazdaságilag és katonailag cselekvőképes – superhatalom nélkül is az elszigetelést és az egyensúlyt ugyanolyan nehéz megvalósítani, mint azelőtt.

A tömegpusztító fegyverek terjedésének egyedi eseteiben (KNDK, Irán) a korlátozás és megegyezés egyértelmű oka a helyzet megoldásában résztvevők megegyezés-képtelensége, illetve a proliferátor államoknak a nagyhatalmakat megosztó és a döntés halogatására irányuló politikájának sikere. A nemzetközi közösségnek továbbra is fenn kell tartania figyelmet a proliferáció korlátozásán, gondoskodni az ellenőrzést biztosító és kijátszhatatlanná tévő kiegészítő mechanizmusokról.

A hivatalosan elismert, megfelelő gyakorlattal rendelkező atomhatalmak adják át tapasztalataikat az el nem ismert atomhatalmaknak a nukleáris arzenálok biztonságos irányítására, kézben tartására vonatkozóan (pl: forró drót). Ilyen mechanizmus kialakítására tapasztalhatóak jelek India és Pakisztán között is, sőt, ezen túlmenően egymás nukleáris létesítményeinek szükséges adatait is kicserélték, elkerülendő az akár hagyományos fegyverekkel végrehajtott csapásmérést is ezekre az objektumokra. Ennek alapja az a hidegháború alatt már megszületett felismerés, hogy az ellenfelek is érdekeltek egy véletlenek hatására, szándékaik ellenére kezdődő háború, továbbá a katonai célszerűséggel nem indokolható pusztítás elkerülésében.

„A civilizációnak még sokat kell haladnia, míg a népek joga másra is támaszkodhat, mint katonái tömegére. A civilizációkat eszmékkel építik, de ma még csak ágyúkkal védik.”

Gustave Le Bon (1841—1931) francia szociológus

8. Következtetések, tudományos eredmények

8.1. Következtetések

- A tömegpusztító fegyvereknek a hidegháborús időszakban az atomhatalmakon kívül történő elterjedése sem globális, sem regionális biztonsági szempontból nem volt szükségszerű, de a politikai és katonai változásokat követően mégis rövid időn belül azzá vált. Ezt a regionális szükségszerűséget a biztonsági komplexumok belső mechanizmusai határozták meg és alakították, még hozzá olyan mechanizmusok, melyekről a hidegháborút követően levált, vagy erősen lecsökkent a korábbi erős szuperhatalmi befolyás. A tömegpusztító fegyverek birtoklása presztízskérdéssé vált. Például szolgál erre Közel-Kelet (felerősödő proliferációs tendenciák), Közép- és Távol-Kelet (új NWS-ek születése), korábban Dél-Amerika (Argentína és Brazília még a hidegháború alatt feladta nukleáris programját – szükségtelen lett volna).
- Ebből kiindulva, további vertikális és horizontális bővülés prognosztizálható azokban a térségekben, melyek bekapcsolása a globalizálódó világ gazdasági és politikai vérkeringésébe csak részlegesen vagy egyáltalán nem sikerül;
- A hidegháborút követően az erőviszonyok megváltozásával, ellenérdekű – gazdaságilag és katonailag cselekvőképes – szuperhatalom nélkül az elszigetelést és az egyensúlyt ugyanolyan nehéz megvalósítani mint azelőtt, a nemzetközi szervezeteken belül nincs konszenzus a megfelelő döntések, szankciók meghozatalában.
- Amennyiben a meglévő, hosszú távú konfliktushelyzetek nemzetközi segítséggel nem kerülnek megoldásra, a konfliktustérségek feszültségforrása fennmarad, további kockázatokat és azok erőteljesebb kitörését magában rejtve. A rendezés és a proliferációs ellentévesítés során kerülni kell a pozitív diszkriminációt (Izrael).
- A proliferáció kezelésében komolyabb szerepet kell adni egy nemzetközi összefogással támogatott és létrehozott katonai opciónak, amellyel megfelelő hangsúly és háttér adható az egyéb politikai megoldási eszközöknek, lehetőségeknek. A katonai erőnek a hidegháborút követő túlzott háttérbe szorítása, a fenyegetéstől és alkalmazástól való túlzott tartózkodás a nemzetközi békét és biztonságot veszélyeztető tényezők erősödéséhez vezetett.
- Az tömegpusztító fegyverek alkalmazásától a nyugati államokat önmaguk – Hiroshima és Nagaszaki, a hidegháborús fenyegetettség következtében felállított – korlátozása tartja vissza, ezzel szemben a proliferátor államok ugyanezeket a korlátozásokat felrúgva fejlesztenek tömegpusztító fegyvereket, adott esetben be is

vethetik. A taktikai atomfegyverek alkalmazása megfelelő és hangsúlyosan elrettentő válasz lenne, egyben végleges győzelmet is eredményezhetne. Paradoxon azonban, hogy pontosan ez újabb ösztönzést is jelentene a hatalmi ambíciókat dédelgető államokban, vezetéseknél.

- A nukleáris fegyverek beszerzésének és fejlesztésének elsődleges oka a fegyverkezők esetében a saját adott, szűkebb biztonsági környezetükben meglévő veszélyérzet, a regionális ambíciók és a globális presztízs. A tömegpusztító, de különösen a nukleáris fegyvereket nagy tekintély és szimbolikus érték övezi, figyelmen kívül hagyva azt az óriási áldozatot, amibe kerül. Kifejlesztésüknek nem is annyira a globális stratégiai csapásmérő képesség a célja, sokkal inkább az átalakuló biztonsági komplexumban való pozíciószerezés, melyben azonban a nagyhatalmak is érintettek.
- A proliferátor államok politikai és társadalmi sajátosságai miatt a gazdasági, diplomáciai nyomással szemben kevésbé érzékenyek, némelyik már évtizedek óta elszívja (KNDK, Irán). Bizonyossá vált, hogy az erős szankciók fenntartása sem szolgálja a hosszú távú, megnyugtató megoldást. Alkalmi felhasználása időnyerés lehet egy tartós kidolgozásához, ugyanis csak lassít vagy ideiglenesen állít le fegyverkezési programot.
- A tömegpusztító fegyverekkel foglalkozó irodalom zöme leíró jellegű, a figyelmet azok elterjedésének megakadályozására összpontosítja, okaival, hátterével nem foglalkozik kellő mélységben, nem elemzi. Kutatni kell a globalizációból ki-, illetve gazdasági lemaradásból származó veszteségek, a magukra maradás és elszigetelődés következményeit, hatásukat az érintett államokban és régiókban, kitorésük lehetőségeit.
- Magyarországnak továbbra is aktívan részt kell vállalni az ellenőrzési technikák, technológiák kidolgozásában, fejlesztésében és végrehajtásában, kis országgként is sikereket érhetünk el. A ballisztikus rakéták alkalmazásának lehetőségével a jövőben továbbra is számolni kell, hazánknak is – mint a NATO tagállamának – teljesítenie kell azokat a feladatokat, amelyeket a biztonságpolitikai követelményeknek megfelelően (biztonsági környezet és elvárások).
- Bizonyossá vált, hogy a folyamatosan változó nemzetközi biztonsági környezetben a fegyverellenőrzések, fegyverzetkorlátozások együttesen sem voltak képesek arra, hogy megakadályozzák a tömegpusztító fegyverek további elterjedését, fejlesztését, beszerzését és gyártását. Ebben szerepet játszott a nagyhatalmi kontroll csökkenése, megszűnése, a biztonsági komplexumokon belüli erőviszonyok megváltozása, és a

nemzetközi politikában kialakult „rések”. (Az egyedül talpon maradt hatalmi centrum egymagában nem bizonyult képesnek arra, hogy kezelje a felmerülő problémákat.)

- A globalizálódó vagyis a hagyományos kül- és belpolitikai határokat átlépő, elmosó problémák – így a proliferáció is – az egyes államok problémamegoldó képességét meghalad(hat)ják, vagyis kis és nagy államoknak közvetlen érintettségől függetlenül kell a nemzetállami kereteket átlépve együttműködni, közös erőfeszítéssel megtalálni a biztos és legmegfelelőbb megoldást.
- A legnagyobb problémát, mely a megoldási szituációkat is meghatározza, az információhiány okozza. Gyakorlatilag legtöbbször csak különböző adatszolgáltatások révén, áttételes információk alapján kapunk becült adatokat, a valós helyzet reális ismerete nélkül. Természetesen minden biztonsági és katonai konfliktushelyzet kulcsa a megfelelő információ, de a proliferáció területén különösen kiemelt figyelmet érdemel.
- A non-proliferációra irányuló nemzetközi erőfeszítések az elmúlt években nem jártak sikerrel, a fegyverzet-ellenőrzést nehezíti a kialakult politikai légkör. Az NPT olyan kihívásokkal szembesül, melyeket ha nem tud megoldani, akkor megkérdőjeleződik az egész NPT-rezsim (pl. Észak-Korea, Irán). A kialakult helyzetet tovább bonyolítja az amerikai-indiai nukleáris megállapodás, amely alaptalanul biztosít nukleáris jogokat egy NPT-n kívüli országnak.

8.2 Tudományos eredmények

A hipotézisben megfogalmazottak szerint:

1. Bizonyítottam, hogy az államok között, illetve a földrajzi elhelyezkedés vagy biztonsági megfontolások következtében összefüggő régiókon, komplexumokon belül bizonyos kölcsönhatások megakadályozhatják a nemzetközi normák érvényesülését. Konkrét példákon keresztül mutattam rá e politikai és katonai kölcsönhatások működési mechanizmusára.
2. Megállapítottam, hogy a tömegpusztító fegyverek terjedésének (fejlesztésének, gyártásának, beszerzésének) indokai a regionális biztonsági komplexumok belső törvényszerűségeiből fakadnak, különösen abban az esetben, ha nagyhatalmi befolyás is

erősíti a veszélyérzetet. Ráműtattam arra, hogy ezt tovább erősíti az a precedens, hogy a nagyhatalmak kiemelt státuszt biztosítanak az atomfegyverrel rendelkező – de nem atomhatalom – államoknak.

3. Bizonyítottam, hogy a katonai erőnek a bipoláris világrend felbomlását követő háttérbe szorulása, együtt a nagyhatalmi regionális befolyás csökkenésével, az ellenőrizetlen proliferációs folyamatoknak kedvezett. Mindez annak ellenére történt így, hogy biztonsági kihívásként többet foglalkoztunk a tömegpusztító fegyverek terjedésével, mint korábban.

5. Az általam vizsgált szakirodalomban fellelt korábbi elméletek mai relevanciájának vizsgálatán keresztül arra a következtetésre jutottam, hogy a hidegháború viszonyai között kialakított elméletek ma már nem állják meg teljes mértékben a helyüket, és a mai elvárásoknak hasonló módon nem megfelelő rezsimek átalakítása szükséges a nagyhatalmak felelősségteljesebb politizálása mellett.

8.3. Ajánlások

A PhD értekezésemben megfogalmazottak alapján javaslom:

- Az anyag felhasználását a biztonságpolitika tárgy oktatásában, a tömegpusztító fegyverek hatása a biztonságra témakörben;
- A NATO proliferáció elleni fellépésének és mechanizmusának további beható vizsgálatát, kutatási témaként történő meghirdetését;
- Tanulmányozni a világ fejlett államainak többségét tömörítő NATO e területen meglévő lehetőségeit és a vele szemben támasztható elvárásokat; Képes lehet-e kiterjeszteni tevékenységét a proliferáció elleni fellépésben? (A globálisan kiterjesztett szerepvállalás keretében el tud-e látni ilyen feladatokat?)
- Kutatási témaként a világ különböző részein felismerhető biztonsági komplexumok proliferáció-központú beható vizsgálatát.

9. Tudományos publikációk jegyzéke

PUBLIKÁCIÓ TÍPUSA	RÉSZVÉTELI ARÁNY	PONT-SZÁM
1. HONI MEGJELENÉSŰ KÖNYV, PÁLYÁZAT, JEGYZET		
Nyomtatott vagy elektronikus egyetemi jegyzet (3 pont) 1. A válságreagáló műveletek elmélete és gyakorlata a XXI. században; Egyetemi jegyzet, ZMNE, 2004.	16,6%	0,5
Nemzetközi, vagy országos pályázaton elért, díjazott helyezés (1. Díj 4 pont, 2. Díj 3 pont, 3. Díj 2 pont, egyéb különdíj stb. 2 pont) 1. XXV. Országos Tudományos Diákköri Konferencia, Hadtörténelem szekció, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum igazgatójának különdíja. A pályamű „Csodafegyverek: V-1 és V-2” címmel megjelent a Hallgatói Közleményekben, ZMNE, 2003, pp. 85-114.	100%	2
2. LEKTORÁLT FOLYÓIRATCIKKEK		
Magyarországon megjelenő idegen nyelvű folyóiratban (4 pont) 1. The old challenge of WMDs by the view of the present (Aarms, ZMNE, a szerkesztőségben közlésre leadva. Megjelenik: 6. kötet 3. szám, 2007 szeptember)	100%	4
Magyar nyelvű folyóiratban (2 pont): 1. A magyar szállítószalóalj Irakban (Új Honvédségi szemle, 2003/11, pp. 58-63.) 2. Észak-Korea nukleáris programja (Új Honvédségi szemle, 2004/2, pp. 53-60.) 3. Koszovó – elvárások és a valóság (Új Honvédségi Szemle, 2005/4, pp. 31-45.)	100%	2
	100%	2

4. Új biztonsági kihívás – a proliferáció és a rakétavédelem (Nemzetvédelmi Egyetemi Doktorandorum, 2003, ZMNE)	100%	2
5. Deák János - Szternák György - Bence Balázs: Gondolatok a válságreagáló műveletekről; (ZMNE, Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, 2005/1, pp. 5-23. és 2005/2, pp. 49-64.)	33%	0,66
3. NEM LEKTORÁLT FOLYÓIRATCIKKEK		
Magyar nyelvű folyóiratban (1 pont): 1. Non-prolifерáció a terrorizmus korában (NATO-elemzések, Országgyűlés Hivatala NATO Tájékoztató Központ, 2004/3)	100%	1
4. HAZAI KONFERENCIA KIADVÁNYOK		
Magyar nyelvű előadás (1 pont): 1. Tömegpusztító fegyverek terjedésének veszélyei az ezredfordulón Sopron, 2003.05.21. („Tavaszi Szél 2003” konferenciakiadvány, Doktoranduszok Országos Szövetsége, 2003, pp. 26-29.)	100%	1
2. A NATO és Magyarország, az Európai Párbeszéd Alapítvány és a Geopolitikai Tanács Alapítvány 2004 november 2-i geopolitikai konferenciájának anyaga, Budapest, 2004.	100%	1
Összesen:		18,16 pont

A Szabályzatban meghatározott publikációs tevékenységnek eleget tettem, a meghatározott pontszámot teljesítettem.

10. Tudományos tevékenység

1. Részvétel a Doktoranduszok Országos Szövetségének Tavaszi Szél konferenciáján, előadás a Hadtudományi szekcióban

2. A Biztonságpolitika tantárgy keretében „A tömegpusztító fegyverek hatása a biztonságra” címmel előadások megtartása a biztonság- és védelempolitikai, illetve a védelmi igazgatási szak tancsoportjainak.

3. Közreműködés a ZMNE-n megrendezett Intézményi- illetve Országos Tudományos Diákköri Konferenciák Hadtudományi szekciójába (Biztonságpolitika) érkező munkák elbírálásában, illetve a zsűri tevékenységében.

4. A Biztonsági- és stratégiai tanulmányok tanszék munkájába, az oktatási anyagok előkészítésébe demonstrátorként kapcsolódtam be.

5. 2004. november 2-án „A NATO és Magyarország” címmel előadást tartottam az Európai Párbeszéd Alapítvány és a Geopolitikai Tanács Alapítvány által közösen szervezett geopolitikai konferencián.

6. Az Országgyűlés Külügyi Hivatalában eltöltött gyakorlati idő alatt számos, a Hivatal által kiadott NATO hírlevél fordításában, lektorálásában és szerkesztésében vettem részt. Szerepet vállaltam a NATO és az EBESZ Parlamenti Közgyűlés üléseinek magyar vonatkozású előkészítésében, az információk feldolgozásában, a 2004. novemberi magas szintű parlamenti NATO-konferencia megszervezésében. A non-prolifерáció mai helyzetéről felkérésükre készített összefoglalómat szűkebb szakmai körben adták ki.

7. 2004-ben felkértek a Geopolitikai Tanács Alapítvány NATO Központjának vezetésére. E munka keretében szélesebb együttműködést igyekeztem kialakítani biztonságpolitikai szakemberek, kutatók és egyetemi hallgatók között. 2004 közepén nyári gyakorlati munkára egy fő ZMNE hallgatót tudunk fogadni és kutatási feladatokkal ellátni.

8. 2003-tól kutatói engedéllyel végeztem a Katonai Felderítő Hivatal Könyvtárának témámhoz kapcsolódó anyagainak feldolgozását.

A SZÖVEGBEN ELŐFORDULÓ RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

- ABM** – Anti-Ballistic Missile (Ballisztikus rakéták elleni védelem)
- ABV** – Atom, biológiai és vegyi
- AG** – Australia Group (Ausztrália Csoport)
- BWC** – Biological and Toxin Weapons Convention (Biológiai és Toxin Fegyver Tilalmi Egyezmény)
- CTBT** – Comprehensive Test Ban Treaty (Átfogó Atomcsend Egyezmény)
- CWC** – Chemical Weapon Conention (Vegyifegyver Tilalmi Egyezmény)
- DCI** – Defense Capabilities Initiative (Védelmi Képességek Kezdeményezés)
- DGP** – Senior Defence Group on Proliferation (A tömegpusztító fegyverek terjedésével foglalkozó Vezető Védelmi Csoport)
- IAEA** – International Atom Energetic Agency (Nemzetközi Atomenergia Ügynökség)
- MAD** – Mutually Assured Destruction (kölesönös és garantált megsemmisítés)
- MTCR** – Missile Technology Control Regime (Rakétatechnológiai Ellenőrzési Rendszer)
- NAC** – North Atlantic Council (Észak-atlanti Tanács)
- NMD** – National Missile Defense (Országos Rakétavédelem)
- NNWS** – Non-Nuclear Weapon State (nukleáris fegyverrel nem rendelkező állam)
- NPT** – Non-Proliferation Treaty (Atomsorompó Szerződés)
- NWS** – Nuclear Weapon State (atomfegyverrel rendelkező állam)
- PTBT** – Partial Test Ban Treaty (Részleges Atomcsend Egyezmény)
- SORT** – Strategic Offensive Reductions Treaty (Hadászati Támadófegyvereket Csökkentő Szerződés)
- SALT** – Strategic Arms Limitation Talks (Tárgyalások a Hadászati Fegyverek Korlátozásáról)
- SGP** – Senior Politico-Military Group on Proliferation (A tömegpusztító fegyverek terjedésével foglalkozó Vezető Politikai-Katonai Csoport)
- START** – Strategic Arms Reduction Treaty (Hadászati Fegyverzetcsökkentési Megállapodás)
- WMD** – Weapons of Mass Destruction (tömegpusztító fegyverek)
- ZC** – Zangger Committee (Zagger Bizottság)
- DGP** – Senior Defence Group on Proliferation (A tömegpusztító fegyverek terjedésével foglalkozó Vezető Védelmi Csoport)

IRODALOMJEGYZÉK

Hivatkozott irodalom:

- Bence Balázs: Észak-Korea nukleáris programja, *Új Honvédségi Szemle*, 2004/2, pp. 53-60.
- Brown, Frederik J.: *Chemical Warfare* (Princeton University Press, 1968). In: Matus János: *A biztonság, gazdaság és kölcsönös függőség problémái a nemzetközi kapcsolatok elméletének különböző irányzataiban*, MTA doktori értekezés, Budapest, 2003.
- Bush, George W.: *Utam a Fehér Házba*, Perfekt Gazdasági Tanácsadó, Oktató és Kiadó Részvénytársaság, 1999.
- Buzan, Barry: „Lehetséges-e a nemzetközi biztonság”. In: Booth, Ken (szerk.): *Új gondolkodás a stratégiáról és a nemzetközi biztonságról*, Harper Collins Publishers, London, 1991.
- Carver, Michael: Hagyományos hadviselés, In: Peter Paret (szerk.): *A modern stratégia kialakítói Machiavellitől a nukleáris korszakig*, Princeton University Press, New Jersey, 1986.
- Cooperation in the Nuclear Power Industry, *Nuclear Issues Briefing Paper 12*, <http://www.uic.com.au/nip12.htm>, pp. 2., 2006.05.23.
- Csabai György: Transznacionális és asszimmetrikus kihívások, *Hadtudomány*, 2001/3, pp. 9-20.
- Deák János: A nukleáris fegyver a 21. században, *Hadtudomány*, 2003/1, pp. 29-40.
- *Doctrine for Joint Nuclear Operations* (JP 3-12), http://www.globalsecurity.org/wmd/library/policy/dod/jp3_12fc2.pdf, 2006.10.12.
- *Duma Defense Committee Chairman Says All Nuclear States Should Negotiate START III.*, <http://www.fas.org/nuke/control/start3/news/treaty-start3-010201.htm>, 2005.11.24.
- Eisenhower, Dwight D.: *Atoms for Peace*, elhangzott az ENSZ Közgyűlés 470. ülésén, http://www.iaea.org/About/history_speech.html, Letöltés: 2006.06.15.

- Fodor Zsolt: *Észak-Korea – nukleáris fegyverkezés és belpolitika*, Védelmi Tanulmányok No. 28., Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest, 1999.
- Halász László – Grósz Zoltán: *ABV védelem*, ZMNE Vegyi- és környezetbiztonsági tanszék; Budapest; 2001.
- Hamar Sándor: Non-Proliferációs szerződések, exportellenőrzési rendszerek és a tömegpusztító fegyverek proliferációjának trendjei, *Felderítő Szemle*, MK KFH, II. évf. 1. szám, 2003. április, pp. 65-91.
- Herring, Eric: Haramia-örjögés: Megelőzhető-e a tömeges pusztítás? (Rogue Rage: Can We Prevent Mass Destruction?), *The Journal of Strategic Studies*, 2000/1, pp. 184-212.
- Heuser, Beatrix: A nukleáris fegyverekkel kapcsolatos hiedelmek, kultúra, e fegyverek elterjedése és alkalmazása. (Beliefs, culture, proliferation and use of nuclear weapons), *The Journal of Strategic Studies*, 2000/1, pp. 74-100.
- Huntington, Samuel P: Arms Races: Prerequisites and Results. Friedrick, Carl – Harris, Seymour (szerk.): *Public Policy*, Harvard University Press, Cambridge, 1958, pp. 42-86.
- Huntington, Samuel P.: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*, Európa Kiadó, Budapest, 1999.
- Iraq makes lethal gas in Sudan; *The Sunday Times*, 1997. november 16.
- James, C. C.: Irán és Irak, mint racionális válságszereplők: A túlélhető atomháború veszélyei és dinamikája (Iran and Iraq as Rational Crisis Actors: Dangers and Dynamics of Survivable Nuclear War), *The Journal of Strategic Studies*, 2000/1, pp. 52-73.
- *Jane's Nuclear, Biological and Chemical Defence 2002-2003*. Jane's Information Group Inc., Alexandria, VA, USA, 15. kiadás, 2003.
- *Jelentés a Biztonság- és Bizalomerősítő Intézkedések (CSBMs), az Ellenőrzés, a Non-proliferáció, a Fegyverzetellenőrzés és a Leszerelés lehetőségeiről, sajtóközlemény, M-NAC-2(2000)121*, <http://www.nato.int/docu/other/hu/2000/p00-121hu.pdf>, 2006.08.15.

- Johnston, Alastair Iain: Prospects for Chinese Nuclear Force Modernization: Limited Deterrence Versus Multilateral Arms Control. *The China Quarterly*, 1996 június, No. 146.
- Kéri Nagy Zsolt: A biológiai fegyverek reális veszélyeiről, *Kard és Toll*, 2002/2, HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály, Budapest, 2002, pp. 62-71.
- Kovács Tibor – Pellérdi Rezső: Vegyi és biológiai fegyverkezés az amerikai sajtó tükrében; *Új Honvédségi Szemle*, 1998/7, pp. 150-157.
- Kőszegvári Tibor – Szternák György – Magyar István: *A XXI. századi hadviselés*, egyetemi jegyzet, ZMNE, 2000.
- Liddel Hart, Basil: *Elrettentés vagy védelem, a nyugat katonai helyzete új aspektusból*. (Deterrent or defense, a Fresh Look at the West's Military Position), Praeger, New York, 1960.
- Lits Gábor: ABV-fenyegetettség napjainkban. *Hadtudomány*, MHT, 2005/2, pp. 123-130.
- Matus János: *A biztonság, gazdaság és kölcsönös függőség problémái a nemzetközi kapcsolatok elméletének különböző irányzataiban*, MTA doktori értekezés, Budapest, 2003.
- Mey, H.H – Sasse, K.P.- Allgaier, K.: „Counterproliferation”: Die Bedeutung einer Raketenabwehr für Europa. Institut für Strategische Analysen e. V. Report Verlag 3, Frankfurt am Main. 1994.
- Morgan, Peter: A hadügyi forradalom hatása a tömegpusztító fegyverek alkalmazásának megelőzésére. The impact of the revolution in military affairs, *The Journal of Strategic Studies*, 2000/1, pp. 132-163.
- Mueller, John. – Mueller, Karl.: Tömegpusztító fegyverek alkalmazásának megelőzése, *Journal of Strategic Studies* 2000/1, pp. 163-187.
- Nagyné Rózsa Erzsébet: *A nukleáris fegyverek elterjedése: tanulságok és kilátások*, Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Védelmi Tanulmányok No.17. Budapest, 1997.
- *Non-proliferációs ABC*. A MK Külügyminisztériuma, Budapest, 2000.
- *Nukleáris energia a békéért*, www.npp.hu/tortenelem/beke.html 2006.09.21.

- Paret, Peter: A jelenkori háború eredői, In: Paret, Peter (szerk.): *A modern stratégia kialakítói Machiavellitől a nukleáris korszakig*, Princeton University Press, New Jersey, 1986.
- Pirityi Sándor: A SALT I, az ABM és a moszkvai csúcs – végső búcsú a 30. születésnapon, *Új Honvédségi Szemle* 2002/5, pp. 33-45.
- Pirityi Sándor: Az állam fegyveres önvédelmi joga, *Hadtudomány*, 2005/1, pp. 3-16.
- Powell, Colin L.: *Az Egyesült Államok Nemzeti Hadászata* 1992. január. Fordította: Szabó Ferenc.
- Proliferation: Threat and Response, Office of the Secretary of Defense, 2001. január. <http://www.defenselink.mil/pubs/ptr20010110.pdf>, 2006.02.06.
- Smoke, Richard: *National Security and the Nuclear Dilemma – An Introduction to the American Experience*, Random House, New York, 1987.
- Stivachtis, Y.A.: A nemzetközi rendszer és a tömegpusztító fegyverek alkalmazása. The International System and the use of Weapons of Mass Destruction, *The Journal of Strategic Studies*, 2000/1, pp. 101-131.
- Szentesi György: *Hadászati támadó fegyverrendszerek az ezredfordulón*, Védelmi Tanulmányok No. 38., Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest, 2000.
- Szakács Ágnes: *A tömegpusztító fegyverek nemzetközi ellenőrzésének főbb állomásai, és lehetséges szakmai feladatai*, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Vegyi- és környezetbiztonsági tanszék, 1999.
<http://www.zmne.hu/tanszekek/vegyi/docs/fiatkut/Dr2Agi.htm>, pp. 1., 2006.06.12.
- Szentesi György: *Hatvan évvel Hirosima után – körkép a hadászati támadófegyverekről*, Védelmi Tanulmányok No. 61., Stratégiai Védelmi Kutatóközpont, Budapest, 2005.
- Szentesi György: START-szerződések, *Hadtudomány*, 2000/3, pp. 68-76.
- Tálás Barna - Jordán Gyula: *Kína az új évezred küszöbén (Tanulmányok Kínáról)*, Védelmi Tanulmányok No.33., Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest, 1999.
- Tálás Péter: A válságkezelő műveletekben való részvétel biztonságpolitikai vetületei, *Felderítő Szemle*, 2003/4, pp. 34-38.

- Terzuolo, Eric R.: *Harc a tömegpusztító fegyverek ellen*, NATO Tükör, 2005. ősz, <http://www.nato.int/docu/review/2005/issue3/hungarian/art3.html>, 2006.02.21.)
- The Non-Proliferation Review, Center for Non-Proliferation Studies, Monterey Institute of International Studies, Monterey, vol. 9., 2002/3 és vol. 10., 2003/1.
- Török Tibor: *A tömegpusztító fegyverek létéből és elterjedéséből adódó veszélyek*, Védelmi Tanulmányok No.6., Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest, 1995.
- Tulliu, Steve és Schmalberger, Thomas (szerk.): *A biztonság megértése felé – Fegyverzet-ellenőrzési, leszerelési és bizalomerosztési kislexikon*, UNIDIR, Genf. Kiadta: ZMNE Stratégiai és Védelmi Kutató Központ, Budapest, 2003.
- Wirtz, J.J.: Az elterjedés akadályozása, hagyományos ellenerő és nukleáris háború. Counterproliferation, Conventional Counterforce and Nuclear War, In: Preventing the Use of Weapons of Mass Destruction, *The Journal of Strategic Studies*, 2000/1, pp. 5-24.
- *Weapons of Mass Destruction – Australia’s Role in Fighting Proliferation*, az ausztrál kormány kiadványa, készült az Ausztrália Csoport éves ülésére, Canberra, 2005.
- York, Herbert és Wiesner, Jerome: *Nemzetbiztonság és az atomkísérletek betiltása*; Dennis FLAGAN (szerk.), Scientific American, Scientific American Inc., New York, 1964. október, Vol. 211., No. 4.
- Ziegler, David W.: *War, Peace and International Politics*, Scott, Foresman and Company, Glenview, Illinois, 1990.

Felhasznált irodalom:

- *Ballistic missile defence testbed still likely by 2004 after latest GMD test*, Flight international, 2002. március 26.
- Carter, Ashton B. - Schwartz , David N.: *Ballistic Missile Defense*, The Brookings Institution, Washington D.C., 1984.
- Cambone, Stephen – Daalder, Ivo – Hadley, Stephen J. – Makins, Christopher J.: *European Views of National Missile Defense*, Policy Paper, The Atlantic Council of the United States, Washington, 2000. szeptember
- Flynn, Nigel: *War in Space*, Windward, Leichester, 1986.
- Gasparini Alves, Péricles – Cipollone, Daiana Belinde (szerk.): *Nuclear-Weapon-Free Zones in the 21st Century*, United Nations Institute for Disarmament Research, Genf, 1997.
- Gazdag Ferenc (szerk.): *Biztonságpolitika*; Stratégiai és Védelmi Kutató Hivatal; Budapest; 2001.
- Kőszegvári Tibor: Hadviselés a XXI. században, *Hadtudomány*, 1999/1, pp. 41-54.
- Kucia, Christine: *Central Asian States Negotiate Nuclear-Weapon-Free-Zone*, Arms control today; 2002/9.
- Lindsay, James – O’Hanlon, Michael: *Defending America: The Plan for a Limited National Missile Defense*, Brookings Policy Brief, 2001. február.
- Matus János: Miért indokolt a rakétavédelem új megközelítése?, *Új Honvédségi Szemle*, 2001/11, pp. 38-47.
- Martel, William C. – Savage, Paul L.: *Strategic Nuclear War*. What the superpowers target and why; Contributions in military studies, No. 43., Greenwood Press, New York, 1986.
- May, Ernest R. (szerk.): *American Cold War Strategy: Interpreting NSC 68*, Bedford Books of St. Martin’s Press, 1993.
- *The Military Balance*, The International Institute for Strategic Studies, Oxford University Press, London, 2002., 2003., 2004. és 2005. évfolyamok.

- Pirityi Sándor: Atomfegyvermentes övezetek: Az északi féltekén nem megy?, *Új Honvédségi Szemle*; 1997/6, pp. 43-52.
- Prawitz, Jan – Leonard, James F. (szerk.): *A Zone Free of Weapons of Mass Destruction in the Middle East*, United Nations Institute for Disarmament Research, Genf, 1996.
- Rolfe, James: *Strategic changes in the South West Pacific*; RUSI Journal; 1986/4.
- Sagan, Scott D. – Waltz, Kenneth N.: *The Spread of Nuclear Weapons – A Debate Renewed*, W.W. Norton & Company, New York, 2003.
- Smoke, Richard: *National Security and the Nuclear Dilemma – An Introduction to the American Experience*, Random House, New York, 1987.
- Stuart, Douglas T. – Tow, William T.: *A US Strategy for the Asia-Pacific*, Oxford University Press, New York, 1995.
- Tulliu, Steve – Schmalberger, Thomas (szerk.): *A biztonság megértése felé. Fegyverzet-ellenőrzési, leszerelési és bizalomerősítési kislexikon*; Stratégiai Védelmi Kutatóközpont; Budapest, 2003.
- Zimonyi Attila (szerk.): *Non-prolifерációs ABC*. Multilaterális fegyverzetellenőrzési megállapodások és export ellenőrzési rendszerek, Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma; Budapest, 2000.
- Zinberg, Dorothy S. (szerk.): *The Missing Link? Nuclear proliferation and the International Mobility of Russian Nuclear Experts*, United Nations Institute for Disarmament Research, Genf, 1995.
- Zhu Ruichen: Kína nukleáris non-prolifерációs szerepvállalása, különösen a Távol-Keleten, doktori (PhD) értekezés, ZMNE, 2006.

MELLÉKLETEK

1. **sz. melléklet:** Az atomfegyver mentes övezetek
2. **sz. melléklet:** Szerződés a nukleáris fegyverek elterjedésének megakadályozásáról.
Országos Atomenergia Hivatal,
http://www.haea.gov.hu/web/v2/portal.nsf/biztonsag_hu/703B9C4BFEE53510C1257109005FBB24?OpenDocument#sorompó, 2006.11.19.
3. **sz. melléklet:** Az Átfogó Atomcsend Egyezmény ellenőrző rendszereinek ábrázolása, www.ctbto.org, 2006.10.10.
4. **sz. melléklet:** Az Átfogó Atomcsend Egyezmény
<http://www.complex.hu/kzldat/t9900050.htm/t9900050.htm>, 2006.02.13.
5. **sz. melléklet:** A non-prolifерáció érzékeny pontjai: szállítók és fejlesztők a fegyverzet- és exportellenőrzési rendszerekben. Proliferation: Threat and Response, Office of the Secretary of Defense, 2001. január.
<http://www.defenselink.mil/pubs/ptr20010110.pdf>, 2006.02.06.
6. **sz. melléklet:** Az észak-koreai rakéták hatósugara,
www.fas.org/nuke/guide/dprk/missile/index.html, 2006.05.10.
7. **sz. melléklet:** Az iráni rakéták hatósugara,
www.fas.org/nuke/guide/iran/missile/index.html, 2006.05.10.
8. **sz. melléklet:** A szír rakéták hatósugara,
www.fas.org/nuke/guide/syria/missile/index.html, 2006.05.10.
9. **sz. melléklet:** A pakisztáni rakéták hatósugara,
www.fas.org/nuke/guide/pakistan/missile/index.html, 2006.05.10.
10. **sz. melléklet:** Az indiai rakéták hatósugara,
www.fas.org/nuke/guide/india/missile/index.html, 2006.05.10.
- 11/a. **sz. melléklet:** A ballisztikus rakéták elterjedése 1972-ben.
Weapons of Mass Destruction – Australia’s Role in Fighting Proliferation, az ausztrál kormány kiadványa, készült az Ausztrália Csoport éves ülésére, Canberra, 2005, pp. 22.
- 11/b. **sz. melléklet:** A ballisztikus rakéták elterjedése 2005-ben. Weapons of Mass Destruction – Australia’s Role in Fighting Proliferation, az ausztrál kormány kiadványa, készült az Ausztrália Csoport éves ülésére, Canberra, 2005, pp. 23.
- 11/c. **sz. melléklet:** Rendszerben lévő kis hatótávolságú harcászati ballisztikus rakéták.
Mey, H.H - Sasse, K.P. - Allgaier, K.: *Counterproliferation: Die Bedeutung einer*

Raketenabwehr für Europa, ISA, Report Verlag, Frankfurt am Main/Bonn, 1994, pp 58.

11/d. sz. melléklet: Rendszerben lévő közepes hatótávolságú harcászati ballisztikus rakéták. U.o.

12. sz. melléklet: Az USA tervezett rakéta- és légvédelmi rendszerei
<http://www.fas.org/spp/starwars/program/nmd/index.html>,
2001.03.16.

13. sz. melléklet: Harcászati ballisztikus rakéták bevetése a 2. világháborútól napjainkig. Mey,H.H - Sasse, K.P. - Allgaier, K.: *Counterproliferation: Die Bedeutung einer Raketenabwehr für Europa*, ISA, Report Verlag, Frankfurt am Main/Bonn, 1994, pp 59.

14. sz. melléklet: Áttekintés néhány, lehetséges válságkörzetben található proliferátor állam helyzetéről, melyek ellen az amerikai tervezők szerint több vagy egyenlő erő alkalmazása kellene, mint amennyi egy Sivatagi Vihar méretű helyi háborúhoz szükséges. Herring, Eric: Haramia-örjögés: Megelőzhető-e a tömeges pusztítás? (Rogue Rage: Can We Prevent Mass Destruction?), *The Journal of Strategic Studies*, 2000/1, pp. 196.

1. sz. melléklet

AZ ATOMFEGYVER MENTES ÖVEZETEK

“Atomfegyver mentes övezetek nevezzük azt a térséget, melyet bármilyen kisszámú ország, de akár egy egész kontinens vagy földrajzi régió valamennyi állama nemzetközi szerződéssel hoz létre.”¹⁴³ Az atomfegyver mentes övezeteket az Atomsorompó Egyezmény is elismeri és támogatja, ugyanis bizonyos térségeknek a védelme, atomfegyverek telepítésének a tiltása már korábban felmerült. 1959-ban az Antarktisz-, 1967-ben a Világűr-, majd 1971-ben a Tengerfenék Szerződés tiltotta meg a nevezett területeken nukleáris fegyverek telepítését, állomásoztatását, vagy a velük folytatott kísérleti robbantásokat, majd nagyobb időeltéréssel több, a fenti definíciónak megfelelő övezet alakult ki.

1967 Tlatelolco Szerződés: Megalakítását nagyban befolyásolta a kubai rakétaválság.

Részes államai deklarálták, hogy nukleáris létesítményeiket csak békés célokra használják fel, továbbá a későbbi Atomsorompó Egyezményhez hasonlóan nem gyártanak, nem szereznek be és nem alkalmaznak atomfegyvereket, nem vesznek részt ilyen eszközök kifejlesztésében, kereskedelmében és telepítésében. A szerződésben foglalt kötelezettségek teljesítését saját verifikációs szervezet (OPANAL – Organismo para la Proscripción de las Armas Nucleares en la América Latina, Ügynökség a Nukleáris Fegyverek Tilalmáért Latin-Amerikában) és a NAÜ ellenőrzi.

A szerződés két kulcsországa volt Argentína és Brazília, akik – mint azt már említettem – atomfegyverek kifejlesztését tervezték, végül nukleáris létesítményeik kölcsönös ellenőrzéséről állapodtak meg, illetve a NAÜ-vel teljes körű ellenőrzési rendszert írtak alá. A szerződés kiegészítő jegyzőkönyveit az atomhatalmak, illetve a térségben területekkel (gyarmatokkal) rendelkező más államok is elfogadták és aláírták. Ennek értelmében az atomhatalmak tiszteletben tartják a térség atomfegyvermentességét, illetve negatív biztonsági garanciát nyújtanak a részes államok számára, vagyis vállalják, hogy nem alkalmaznak atomfegyvert velük szemben.

---

¹⁴³ N. Rózsa i.m. pp. 77-78.

1985 Rarotongai szerződés: Csendes óceáni térség atomfegyver-mentességét tűzte ki célul, különös érdekessége az, hogy e területen volt található több atomhatalom nukleáris kísérleti telepe. Ezért, és a nagy kiterjedésű óceáni területek hajózási fontossága miatt a nukleáris fegyverekkel és a nukleáris tevékenységgel kapcsolatos szigorú tilalmak mellett megengedi nukleáris fegyvereket szállító járművek áthaladását az érintett országok megegyezésével. Az egyezményhez 11 ország csatlakozott, a szerződésben foglaltak teljesülését a NAÜ ellenőrzi. Az egyezményhez három jegyzőkönyvet csatoltak, melyek a szerződésben foglaltak alkalmazásának szabályozását, a (negatív) biztonsági garanciákat, és a nukleáris kísérletek tilalmát foglalják magukba.

1995 Délkelet-Ázsia atomfegyver-mentességét célozta meg a tíz ország részvételével megalakított **Bangkoki szerződés**. 1971-ben Laosz, Mianmar (Burma), Kambodzsza és a Fülöp szigetek bejelentették szándékukat egy atomfegyver mentes „békeövezet” létrehozásáról (Kuala Lumpur-i Nyilatkozat a „béke és semlegesség zónájának” létrehozásáról), de több mint húsz év kellett a megvalósulásához. A részes államok között nem találjuk a két Koreát, melyek már 1992-ben megállapodtak a Koreai-félsziget atomfegyver-mentességéről, de az azt követő események, és a mára már bizonyossá vált észak-koreai atomfegyver léte tartalmatlanná és idejétmúlttá tették ezt a szerződést. (Hacsak nem a két Korea esetleges egyesülését követően – Dél-Afrika mintájára – le nem mondanak a nukleáris fegyverről.) A Bangkoki Szerződés a fentebb tárgyalt egyezményekhez hasonlóan megengedi atomfegyvereket hordozó járművek áthaladását a területen. Az egyetlen kiegészítő jegyzőkönyvét, mely az 5 atomhatalom negatív garanciáját tartalmazná, nem írták alá.

1996 A Pelindabai szerződés az afrikai atomfegyver mentes övezet megalakítását tűzte ki. Elnevezésében jelképesen szerepel Pelindaba, mely a korábbi dél-afrikai nukleáris kísérleti telep neve. Magát a szerződést Kairóban írták alá, kései megalakításában szerepet játszott az, hogy a dél-afrikai atomfegyvereket csak 1991-re számolták fel.(Az afrikai kontinens

atomfegyver mentessé nyilvánítását már 1964-ben kezdeményezték. 1961-ben a franciák kísérleti atomrobbantást hajtottak végre Algériában, s csak Algéria függetlensége után költöztették kísérleti telepüket a déli Csendes-óceánra.) Érdekessége, hogy a kontinenshez tartozó területek közül többet kivettek a szerződés hatálya alól különböző érdekek miatt. (Diego Garcia az amerikai stratégiai bombázók egyik legnagyobb bázisa, a Kanári-szigetek, Ceuta a NATO-tag Spanyolország fennhatósága alatt áll, stb.) A szerződésben foglaltakat saját szervezete, illetve a NAÜ ellenőrzi. Két jegyzőkönyvvel egészítették ki az egyezményt, melyek a kísérleti robbantások tilalmát és az atomhatalmak vállalásait, biztonsági garanciáit tartalmazzák.

2. sz. melléklet

SZERZŐDÉS A NUKLEÁRIS FEGYVEREK ELTERJEDÉSÉNEK MEGAKADÁLYOZÁSÁRÓL¹⁴⁴

Elfogadva: 1968. június 12.
Hatályba lépés: 1970. március 5.
Részes államok száma: 189
Hazai kihirdetés: 1970. évi 12. törvényerejű rendelet
Magyar aláírás: 1968. július 1.
Hazai hatálybalépés: 1970. június 16.
Hazai alkalmazás: 1970. március 5.

1970. évi 12. törvényerejű rendelet

az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlésének XXII. ülészakán, 1968. június 12-én elhatározott, a nukleáris fegyverek elterjedésének megakadályozásáról szóló szerződés kihirdetéséről

(A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa megerősítő okiratainak letétbe helyezése Moszkvában, Washingtonban és Londonban 1969. május 27-én megtörtént. A szerződés – a 9. Cikkének (3) bekezdése alapján – 1970. március 5-én hatályba lépett.)

1. § A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlésének XXII. ülészakán 1968. június 12-én elhatározott és 1968. július 1-jén Moszkvában, Washingtonban és Londonban aláírt, a nukleáris fegyverek elterjedésének megakadályozásáról szóló Szerződést e törvényerejű rendelettel kihirdeti.

2. § Az 1. §-ban említett Szerződés hiteles magyar fordítása a következő:

„SZERZŐDÉS a nukleáris fegyverek elterjedésének megakadályozásáról

*Az e Szerződésben résztvevő államok, az alábbiakban „a Szerződés részesei”,
Figyelembe véve azokat a pusztító következményeket, amelyekkel egy nukleáris
háború az egész emberiségre nézve járna, és ebből következően annak
szükségességét, hogy mindent meg kell tenni egy ilyen háború veszélyének
elhárítására és a népek biztonságának megőrzésére;*

*Abban a meggyőződésben, hogy a nukleáris fegyverek elterjedése jelentősen
növelné a nukleáris háború veszélyét;*

*Összhangban az Egyesült Nemzetek Közgyűlésének határozataival, amelyek
egyezmény megkötését sürgetik a nukleáris fegyverek további elterjedésének
megakadályozására;*

¹⁴⁴ Forrás: Országos Atomenergia Hivatal,
http://www.haea.gov.hu/web/v2/portal.nsf/biztonsag_hu/703B9C4BFEE53510C1257109005FBB24?OpenDocument#sorompó, 2006.11.19.

Kötelezve magukat, hogy elősegítik a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség biztosítékainak alkalmazását a nukleáris energia békés felhasználásával kapcsolatos tevékenységre;

Támogatásukról biztosítva azokat a kutatási, fejlesztési és egyéb erőfeszítéseket, amelyeknek célja előmozdítani a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség biztosítéki rendszerének keretein belül az alapüzemanyagok és különleges hasadóanyagok forgalmára vonatkozó hatékony biztosítékok elvének a meghatározott kulcsfontosságú helyeken műszerek és más technikai eszközök alkalmazása révén történő érvényesítését;

Megerősítve azt az alapelvet, hogy a nukleáris technológia békés alkalmazásának előnyei – beleértve mindennemű technológiai mellékterméket, amelyhez a nukleáris fegyverekkel rendelkező államok a nukleáris robbanószerkezetek fejlesztése révén juthatnak – békés célokra hozzáférhetőek legyenek a Szerződés valamennyi részese számára, akár rendelkezik nukleáris fegyverrel, akár nem;

Meggyőződve arról, hogy ennek az elvnek az alkalmazása révén e Szerződés minden részese jogosult részt venni a tudományos információk lehető legszélesebb körű cseréjében és egyenként vagy más államokkal együttműködve hozzájárulni az atomenergia békés célú felhasználásának további fejlesztéséhez;

Kifejezésre juttatva azt a szándékukat, hogy a lehető leggyorsabban megvalósítják a nukleáris fegyverkezési verseny beszüntetését és hatékony lépéseket tesznek a nukleáris leszerelés irányában;

Sürgetve valamennyi állam együttműködését e cél elérése érdekében;

Emlékeztetve arra az elhatározásra, amelyet a légkörben, a világűrben és a víz alatt végzett nukleáris fegyverkísérletek betiltásáról szóló 1963. évi Szerződés részesei annak bevezetőjében kifejeztek, miszerint arra törekszenek, hogy a nukleáris fegyverekkel folytatott minden kísérleti robbantásnak mindörökre véget vessenek, és evégett tovább folytatják a tárgyalásokat;

Igyekezve előmozdítani a nemzetközi feszültség enyhülését és az államok közötti bizalom megerősödését abból a célból, hogy egy szigorú és hatékony nemzetközi ellenőrzés mellett megvalósítandó általános és teljes leszerelési szerződés alapján megkönnyítsék a nukleáris fegyverek előállításának beszüntetését, jelenleg meglévő összes nukleáris fegyverkészleteik megsemmisítését, a nukleáris fegyverek, valamint a célba juttatásukat szolgáló eszközök kiiktatását a nemzeti fegyvertárakból;

Emlékeztetve arra, hogy az Egyesült Nemzetek Alapokmánya értelmében az államoknak nemzetközi kapcsolataikban más állam területi épsége vagy politikai függetlensége ellen irányuló, vagy az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem egyeztethető bármely más módon megnyilvánuló erőszakkal való fenyegetéstől vagy erőszak alkalmazásától tartózkodniuk kell, valamint arra, hogy a nemzetközi béke és biztonság megteremtését és fenntartását úgy kell előmozdítani, hogy a világ emberi és anyagi erőforrásaiból a legkevesebbet fordítsanak fegyverkezésre.

Megállapodtak az alábbiakban:

1. Cikk

A Szerződésben részes, nukleáris fegyverrel rendelkező valamennyi állam kötelezi magát, hogy sem közvetlenül, sem közvetve senkinek nem ad át nukleáris fegyvereket vagy egyéb nukleáris robbanószerkezeteket, illetve nem engedi át az ellenőrzést az ilyen fegyverek vagy robbanószerkezetek felett; és hogy semmilyen módon nem segít, bátorít vagy ösztönöz nukleáris fegyverekkel nem rendelkező államot nukleáris fegyver vagy egyéb nukleáris robbanószerkezet előállítására vagy

más módon történő megszerzésére, sem pedig az ilyen fegyverek vagy robbanószerkezetek fölötti ellenőrzés megszerzésére.

2. Cikk

A Szerződésben részes, nukleáris fegyverrel nem rendelkező valamennyi állam kötelezi magát, hogy sem közvetlenül, sem közvetve senkitől sem fogad el nukleáris fegyvereket vagy egyéb nukleáris robbanószerkezeteket, illetve nem vállalja ilyen fegyverek vagy robbanószerkezetek ellenőrzését; hogy nem állít elő és más módon sem szerez nukleáris fegyvereket vagy egyéb nukleáris robbanószerkezeteket, és hogy nem kér és nem fogad el semmiféle segítséget nukleáris fegyverek vagy más nukleáris robbanószerkezetek előállításához.

3. Cikk

(1) A Szerződésben részes, nukleáris fegyverrel nem rendelkező valamennyi állam kötelezi magát, hogy elfogadja az abban az egyezményben megállapított biztosítékokat, amelyet majd a Nemzetközi Atomenergia Ügynökséggel tárgyalnak meg és írnak alá a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség Alapokmányának és biztosítéki rendszerének megfelelően kizárólag avégből, hogy ellenőrizzék a kérdéses állam által a jelen Szerződésnek megfelelően vállalt kötelezettségek teljesítését annak megakadályozására, hogy a nukleáris energia békés célú felhasználását átirányítsák nukleáris fegyverek vagy más nukleáris robbanószerkezetek előállítására. Az e cikk által előírt biztosítéki eljárásokat az alap- vagy különleges hasadóanyagok viszonylatában attól függetlenül kell alkalmazni, hogy azokat előállítják, feldolgozzák vagy felhasználják-e valamely alapvető nukleáris berendezésben, vagy pedig ilyen berendezésen kívül tartják. Az e cikk által előírt biztosítékokat az összes olyan alapüzemanyagok vagy különleges hasadóanyagok viszonylatában alkalmazni kell, amelyek egy ilyen állam területi határain belül, joghatósága alatt vagy ellenőrzése mellett bárhol folytatott békés jellegű nukleáris tevékenységhez szükségesek.

(2) A Szerződésben részes valamennyi állam kötelezi magát, hogy nukleáris fegyverrel nem rendelkező egyetlen államnak sem ad át:

- a)* olyan alap- vagy különleges hasadóanyagokat, illetve
- b)* olyan berendezést vagy anyagot,

amelyeket kifejezetten arra szántak vagy készítettek, hogy segítségével különleges hasadóanyagokat békés célokra feldolgozzanak, felhasználjanak vagy előállítsanak, ha erre az alap- vagy különleges hasadóanyagra nem terjednek ki az e cikk által előírt biztosítékok.

(3) Az e cikk által előírt biztosítékokat úgy kell alkalmazni, hogy azok megfeleljenek a Szerződés 4. Cikkében foglaltaknak és ne nehezítsék meg a Szerződés részeseinek gazdasági vagy technológiai fejlődését, illetve a nemzetközi együttműködést a békés jellegű nukleáris tevékenység területén, beleértve a nukleáris anyagok békés célú feldolgozására, felhasználására vagy előállítására szolgáló nukleáris anyagok és felszerelések nemzetközi cseréjét az e cikk rendelkezéseinek és a Szerződés bevezetőjében lefektetett biztosítékok elvének megfelelően.

(4) A Szerződésben részes, nukleáris fegyverrel nem rendelkező államok annak érdekében, hogy eleget tegyenek e cikk előírásainak, egyenként vagy más államokkal közösen a Nemzetközi Atomenergia Ügynökséggel megállapodásokat kötnek a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség Alapokmányának megfelelően. Az ilyen megállapodások megkötésére irányuló tárgyalásokat e Szerződés eredeti

hatálybalépésének napjától számított 180 napon belül megkezdik. Azoknak az államoknak, amelyek a megerősítő vagy csatlakozási okirataikat e 180 nap eltelte után helyezik letétbe, a fenti megjelölt megállapodásokra irányuló tárgyalásokat legkésőbb a megerősítő vagy csatlakozási okirat letétbe helyezésének napján kell megkezdeniük. Ezeket a megállapodásokat legkésőbb a tárgyalások megkezdésének napjától számított 18 hónapon belül hatályba kell léptetni.

4. Cikk

(1) E Szerződés egyetlen rendelkezése sem értelmezhető úgy, hogy az sérti a Szerződés részeseinek elidegeníthetetlen jogát arra, hogy megkülönböztetés nélkül és e Szerződés 1-2. Cikkével összhangban fejlesszék a nukleáris energia békés célú kutatását, termelését és felhasználását.

(2) A Szerződés összes részesei kötelezik magukat, hogy elősegítik a nukleáris energia békés célú felhasználására szolgáló felszerelések, anyagok, tudományos és műszaki információk lehető legszélesebb körű cseréjét és jogukban áll e cserében részt venni. A Szerződés azon részesei, amelyeknek módjukban áll, egyenként vagy más államokkal vagy nemzetközi szervezetekkel közösen, szintén tartoznak hozzájárulni a nukleáris energia békés célú felhasználásának továbbfejlesztéséhez, különösen a Szerződésben részes olyan államok területén, amelyek nem rendelkeznek nukleáris fegyverrel, kellő figyelemmel a világ fejlődő területeinek szükségleteire.

5. Cikk

A Szerződés minden egyes részese kötelezi magát, megfelelő intézkedések megtételére annak biztosítása érdekében, hogy a nukleáris robbantások bármilyen békés célú alkalmazásából származó esetleges előnyeit – a Szerződéssel összhangban, megfelelő nemzetközi ellenőrzés mellett és megfelelő nemzetközi eljárások útján – a Szerződésben részes, nukleáris fegyverrel nem rendelkező államok számára minden megkülönböztetés nélkül hozzáférhetővé tegye, továbbá, hogy az ilyen szerződő feleknek a felhasznált robbanószerkezetekért felszámolt ár a lehető legalacsonyabb legyen és ne foglaljon magába semmiféle kutatási és fejlesztési költséget. A Szerződésben részes, nukleáris fegyverrel nem rendelkező államok az ilyen előnyökhöz különleges nemzetközi megállapodás vagy megállapodások alapján juthatnak majd hozzá, egy arra alkalmas nemzetközi szerv útján, amelyben kellően képviselve lesznek a nukleáris fegyverrel nem rendelkező államok. Az erre irányuló tárgyalások a Szerződés hatálybalépését követően a lehető leghamarabb megkezdődnek. A Szerződésben részes, nukleáris fegyverrel nem rendelkező államok, ha úgy óhajtják, az ilyen előnyökhöz kétoldalú megállapodások alapján is hozzájuthatnak.

6. Cikk

E Szerződés minden egyes részese kötelezi magát, hogy jóhiszemű tárgyalásokat folytat a nukleáris fegyverkezési verseny mielőbbi megszüntetése és a nukleáris leszerelés érdekében hozandó hatékony intézkedésekről, valamint egy szigorú és hatékony nemzetközi ellenőrzés mellett megvalósítandó általános és teljes leszerelési szerződésről.

7. Cikk

E Szerződés egyetlen rendelkezése sem érinti bármely államcsoport jogát, hogy regionális szerződéseket kössön annak biztosítására, hogy a hozzá tartozó területek teljesen mentesek legyenek nukleáris fegyverektől.

8. Cikk

(1) A Szerződés bármely részese módosításokat javasolhat e Szerződéshez. A javasolt módosítások szövegét a letéteményes kormányokhoz kell eljuttatni, amelyek azokat a Szerződés valamennyi részeseinek megküldik. Ezt követően, ha az aláírók egyharmada, vagy ennél nagyobb része kívánja, a letéteményes kormányok a módosítások megvitatására konferenciát hívnak össze, amelyre a Szerződés minden részese meghívják.

(2) E Szerződés bármilyen módosítását a Szerződés összes részesei szavazatának többségével kell jóváhagyni, beleértve a Szerződés nukleáris fegyverrel rendelkező valamennyi részeseinek a szavazatát, valamint a Szerződés minden más olyan részeseinek szavazatát, amely a módosítás szétküldésének időpontjában a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség Kormányzó Tanácsának tagja volt. A módosítás a Szerződés minden olyan részese számára, amely már letétbe helyezte a módosítás elfogadására vonatkozó megerősítő okiratát, az után lép hatályba, amikor a Szerződés részeseinek többsége a megerősítő okiratokat letétbe helyezte, beleértve a Szerződés nukleáris fegyverrel rendelkező valamennyi részeseinek megerősítő okiratát, valamint mindazokét, amelyek a módosítás szétküldésének időpontjában a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség Kormányzó Tanácsának tagjai voltak. A továbbiak során az ilyen módosítás a Szerződés minden más részese számára akkor lép hatályba, amikor az a maga megerősítő okiratát letétbe helyezte.

(3) E Szerződés hatálybalépésétől számított 5 év elteltével Genfben (Svájc) összehívják a Szerződés részeseinek konferenciáját, hogy megvizsgálják, hogyan érvényesül e Szerződés és meggyőződjenek arról, hogy a bevezető céljai és a Szerződés rendelkezései megvalósulnak-e. Ezt követően 5 éves időközönként a Szerződés részeseinek többsége – a letéteményes kormányokhoz ebből a célból eljuttatott javaslat útján – elérheti további konferenciák összehívását a Szerződés érvényesülésének megvizsgálása céljából.

9. Cikk

(1) E Szerződés minden állam számára aláírásra nyitva áll. Bármely állam, amely a Szerződést ezen cikk (3) bekezdése értelmében történő hatálybalépése előtt nem írja alá, ahhoz bármikor csatlakozhat.

(2) E Szerződést az aláíró államoknak meg kell erősíteniük. A megerősítő és csatlakozási okiratokat letétbe kell helyezni a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége, a Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királyság, valamint az Amerikai Egyesült Államok kormányánál, amelyek ezúttal letéteményes kormányokká kijelöltetnek.

(3) E Szerződés akkor lép hatályba, amikor azok az államok, melyeknek kormányai a Szerződés letéteményeseivé kijelöltettek, valamint a Szerződést aláíró 40 további állam azt megerősítették és miután megerősítő okirataikat letétbe helyezték. E Szerződés szerint nukleáris fegyverrel rendelkező állam az, amely 1967. január 1-ét megelőzően nukleáris fegyvert vagy egyéb nukleáris robbanószerkezetet előállított és felrobbantott.

(4) Azokra az államokra nézve, amelyeknek megerősítő vagy csatlakozási okiratait e Szerződés hatálybalépését követően helyezik letétbe, a Szerződés a megerősítő vagy csatlakozási okiratuk letétbe helyezése napján lép hatályba.

(5) A letéteményes kormányok haladéktalanul értesítik a Szerződést aláíró, illetve ahhoz csatlakozó összes államokat, minden egyes aláírásról, minden egyes megerősítő és csatlakozási okirat letétbe helyezésének, e Szerződés hatálybalépésének, a konferencia összehívására vonatkozó bármilyen kívánság kézhezvételének időpontjáról és egyéb bejelentésekről.

(6) E Szerződést a letéteményes kormányok az Egyesült Nemzetek Alapokmánya 102. Cikkének megfelelően beiktatják.

10. Cikk

(1) Állami szuverenitása gyakorlásának keretében a Szerződés bármely részesének joga van a Szerződést felmondani, ha úgy ítéli meg, hogy a Szerződés tartalmával összefüggő rendkívüli körülmények országának magasabb érdekeit veszélyeztetik. A felmondásról 3 hónappal előbb értesíteni kell a Szerződés összes többi részesét és az Egyesült Nemzetek Biztonsági Tanácsát. Ennek az értesítésnek magában kell foglalnia azoknak a rendkívüli körülményeknek az ismertetését, amelyeket az illető állam magasabb érdekeire nézve veszélyesnek tekint.

(2) Huszonöt évvel a Szerződés hatálybalépése után konferenciát hívnak össze annak eldöntése céljából, hogy a Szerződés meghatározatlan időre továbbra is hatályba maradjon-e, vagy pedig hatályát további meghatározott időszakra vagy időszakokra meghosszabbítsák. E kérdésben a Szerződés részesének többsége dönt.

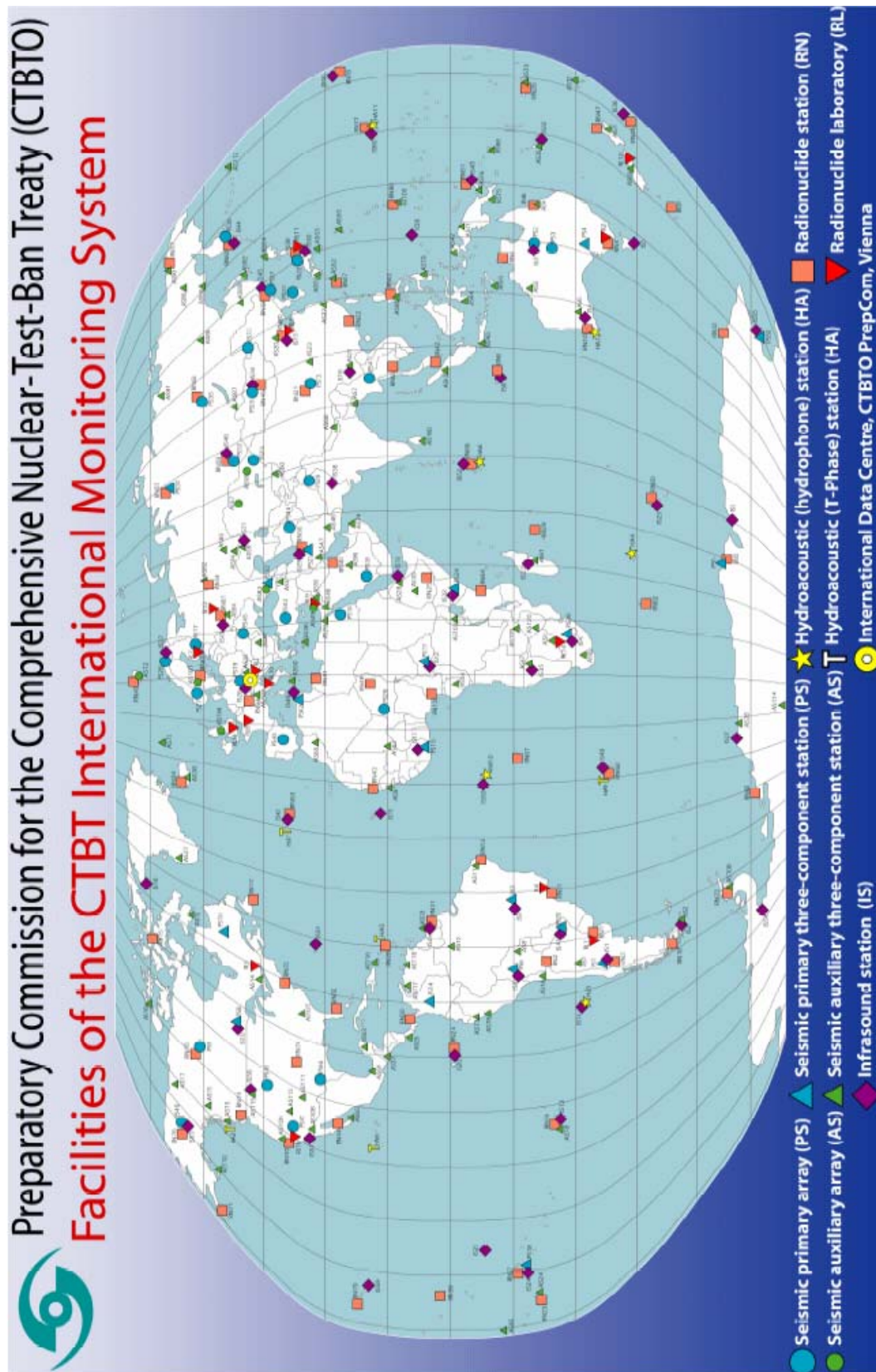
11. Cikk

A Szerződést, amelynek angol, orosz, francia, spanyol és kínai nyelvű szövege egyaránt hiteles, a letéteményes kormányok levéltáraiban helyezik letétbe. A Szerződés kellő módon hitelesített másolatait a letéteményes kormányok megküldik a Szerződést aláíró, illetve ahhoz csatlakozó államok kormányainak.

Ennek hitelül a kellő felhatalmazással rendelkező alulírottak ezt a Szerződést aláírták.

Kelt három példányban, London, Moszkva és Washington városokban ezerkilencszázhatvannyolc július első napján.”

3. § E törvényerejű rendelet a kihirdetése napján lép hatályba, rendelkezéseit azonban 1970. március 5. napjától kell alkalmazni. Végrehajtásáról a Kormány gondoskodik.

¹⁴⁵ www.ctbto.org, 2006.10.10.

4. sz. melléklet

ÁTFOGÓ ATOMCSEND SZERZŐDÉS (RÉSZLET)

Aláírásra megnyílt: 1996. szeptember 24.

Részes országok száma: 109

Hazai kihirdetés: 1999. L. törvény

Hazai megerősítés: 1999. június 4.

1999. évi L. törvény¹⁴⁶

az ENSZ Közgyűlése által 1996. szeptember 10-én elfogadott Átfogó Atomcsend Szerződésnek a Magyar Köztársaság által történő megerősítéséről és kihirdetéséről
1. § Az Országgyűlés az ENSZ Közgyűlése által 1996. szeptember 10-én elfogadott Átfogó Atomcsend Szerződést (a továbbiakban: Szerződés) e törvénnyel megerősíti és kihirdeti.

2. § A Szerződés szövegének hivatalos magyar nyelvű fordítása a következő:

„Átfogó Atomcsend Szerződés

Preambulum

A Szerződés Részes Államai (a továbbiakban: Részes Államok),

üdvözölve az elmúlt években a nukleáris leszerelés területén elért nemzetközi megállapodásokat és más előremutató intézkedéseket, ideértve a nukleáris fegyverrendszerek csökkentését, valamint a nukleáris fegyverek elterjedése megelőzését, annak minden vonatkozásában,

aláhúзва az ilyen megállapodások és intézkedések teljes körű és haladéktalan végrehajtásának fontosságát,

meggyőződve arról, hogy a jelen nemzetközi helyzet lehetőséget biztosít további hatékony intézkedések megtételére a nukleáris leszerelés felé és a nukleáris fegyverek elterjedése ellen annak minden vonatkozásában, valamint kinyilvánítva azon szándékukat, hogy további ilyen intézkedéseket foganatosítsanak,

hangsúlyozva ezért a szisztematikus és haladó erőfeszítések folytatásának szükségességét a nukleáris fegyverek globális csökkentéséért, azzal a végső céllal, hogy felszámolják ezeket a fegyvereket, valamint a szigorú és hatékony nemzetközi ellenőrzés mellett végrehajtott általános és teljes leszerelés érdekében,

felismerve, hogy a nukleáris fegyverkísérleti atomrobbantások és minden egyéb nukleáris kísérleti atomrobbantás beszüntetése azáltal, hogy a nukleáris fegyverek fejlesztését és minőségbeli javulását korlátozzák, valamint hogy véget vetnek a nukleáris fegyverek mind magasabb műszaki színvonalú típusai további

¹⁴⁶ Forrás: <http://www.complex.hu/kzldat/t9900050.htm/t9900050.htm>, 2006.02.13.

kifejlesztésének, hatékony eszközei lehetnek a nukleáris leszerelés és a nukleáris fegyverek elterjedése megakadályozásának, annak minden vonatkozásában,

felismerve továbbá, hogy az összes ilyen kísérleti atomrobbantás beszüntetése jelentős lépés annak a szisztematikus folyamatnak a megvalósításában, amellyel elérhető a nukleáris leszerelés,

meggyőződve arról, hogy a nukleáris kísérletek beszüntetése elérésének legrövidebb útja egy egyetemes, nemzetközi és hatékonyan ellenőrizhető átfogó atomcsend szerződésen keresztül vezet, amely már hosszú idő óta a nemzetközi közösség egyik elsőrendű célja a leszerelés és a nukleáris fegyverek elterjedése megakadályozásának terén,

tudomásul véve az 1963-as, a légkörben, a világűrben és a víz alatt végzett nukleáris fegyverkísérletek betiltásáról szóló Szerződés Részes Államainak kifejezett törekvését arra, hogy elérjék az összes fegyverkísérleti atomrobbantás végleges beszüntetését,

tudomásul véve továbbá azokat a nézeteket, amelyek szerint a jelen Szerződés hozzájárulhat a környezet megóvásához,

megerősítve azt a szándékot, hogy vonzóvá tegyék minden Állam számára a Szerződéshez való csatlakozást, valamint azt a célt, hogy hatékonyan hozzájáruljanak a nukleáris fegyverek elterjedésének megakadályozásához, annak minden vonatkozásában, valamint a nukleáris leszerelés folyamatához, ezáltal a nemzetközi béke és biztonság növeléséhez,

a következőkben állapotok meg:

I. Cikk

Alapvető kötelezettségek

1. Valamennyi Részes Állam kötelezi magát, hogy nem végez semmiféle fegyverkísérleti nukleáris robbantást, illetve semmiféle más nukleáris robbantást, és megtilt, illetve megelőz minden ilyen nukleáris robbantást a joghatósága vagy ellenőrzése alatt álló bármely területen.

2. Továbbá valamennyi Részes Állam kötelezi magát, hogy tartózkodik mindenféle fegyverkísérleti nukleáris robbantás, illetve mindenféle más nukleáris robbantás előidézésétől, az arra való bátorítástól, illetve attól, hogy annak végrehajtásában bármilyen módon részt vegyen.

II. Cikk

A Szervezet

A) Általános rendelkezések

1. A Részes Államok ezúton létrehozzák Az Átfogó Atomcsend Szerződés Szervezetét (a továbbiakban: Szervezet), hogy megvalósítsák a jelen Szerződés tárgyát és célját,

biztosítsák rendelkezései végrehajtását, ideértve a végrehajtása betartásának a nemzetközi ellenőrzését, valamint hogy fórumot biztosítsanak a konzultációra és együttműködésre a Részes Államok között.

2. Minden Részes Állam tagja a Szervezetnek. Részes Állam nem fosztható meg tagságától a Szervezetben.

3. A Szervezet székhelye Bécs, az Osztrák Köztársaság lesz.

4. A Szervezet szerveiként ezúton létrehozzák a következőket: a Részes Államok Konferenciáját, a Végrehajtó Tanácsot és a Technikai Titkárságot, amely magában foglalja a Nemzetközi Adatközpontot.

5. Valamennyi Részes Állam a Szerződéssel összhangban együttműködik a Szervezettel annak feladatai végrehajtásában. A Részes Államok közvetlenül egymással, vagy a Szervezeten vagy egyéb más megfelelő nemzetközi lehetőségeken keresztül konzultálnak, ideértve az Egyesült Nemzetek Szervezete keretén belüli lehetőségeket, annak Alapokmányával összhangban, a jelen Szerződés tárgyával és céljával vagy rendelkezéseinek végrehajtásával kapcsolatban felmerülő bármely ügyben.

6. A Szervezet a jelen Szerződésben megjelölt ellenőrzési tevékenységeit a legkevesebb beavatkozást igénylő módon, a Szerződésben foglalt célok időben történő és hatékony megvalósításának szem előtt tartásával végzi. Kizárólag a jelen Szerződésben foglalt kötelezettségek végrehajtásához szükséges információkat és adatokat igényelheti. Megtesz minden óvintézkedést a polgári és katonai tevékenységekre és berendezésekre vonatkozó, a jelen Szerződés végrehajtása során tudomására jutó információk titkosságának védelme érdekében, és különösképpen tartja magát a jelen Szerződésben megállapított titokvédelmi rendelkezésekhez.

7. Valamennyi Részes Állam titkosként kezeli, valamint különleges kezelést teszi lehetővé azon információknak és adatoknak, amelyeket a Szervezettől titkosan kap a jelen Szerződés végrehajtásával kapcsolatban. Az ilyen információkat és adatokat kizárólagosan kezeli a jelen Szerződésben foglalt jogaihoz és kötelezettségeihez kapcsolódóan.

8. A Szervezet, mint független testület, törekedni fog arra, hogy a lehetőségek szerint kiaknázza a meglévő szakértelmet és lehetőségeket, és maximalizálja költséghatékonyságát más nemzetközi szervezetekkel, mint például a Nemzetközi Atomenergia Ügynökséggel, megvalósítandó együttműködési formákon keresztül. Az ilyen együttműködési formák, kizárva közülük a csekély jelentőségű, valamint szokásos kereskedelmi és kötelmi természetűeket, megállapodások útján kerülnek kidolgozásra, amelyek a Részes Államok Konferenciája elé kerülnek jóváhagyásra.

9. A Szervezet tevékenységének költségeit évente folyósítják a Részes Államok az Egyesült Nemzetek tagdíjskálájával összhangban azzal a pontosítással, hogy figyelembe veszik az Egyesült Nemzetek és a Szervezet tagsága közötti különbségeket.

10. A Részes Államok pénzügyi hozzájárulása az Előkészítő Bizottsághoz megfelelő módon levonásra kerül a rendes költségvetéshez adott hozzájárulásukból.

11. A Szervezet azon tagja, amely hátralékban van a Szervezet kiszabott tagdíjával, nem rendelkezik szavazattal a Szervezetben, amennyiben hátraléka eléri vagy meghaladja a megelőző két teljes év hozzájárulásának összegét. A Részes Államok Konferenciája ugyanakkor engedélyezheti az ilyen tag számára a szavazást, ha megállapítást nyer, hogy a fizetés elmaradását a tag által nem befolyásolható körülmények okozták.

(...)

5. sz. melléklet

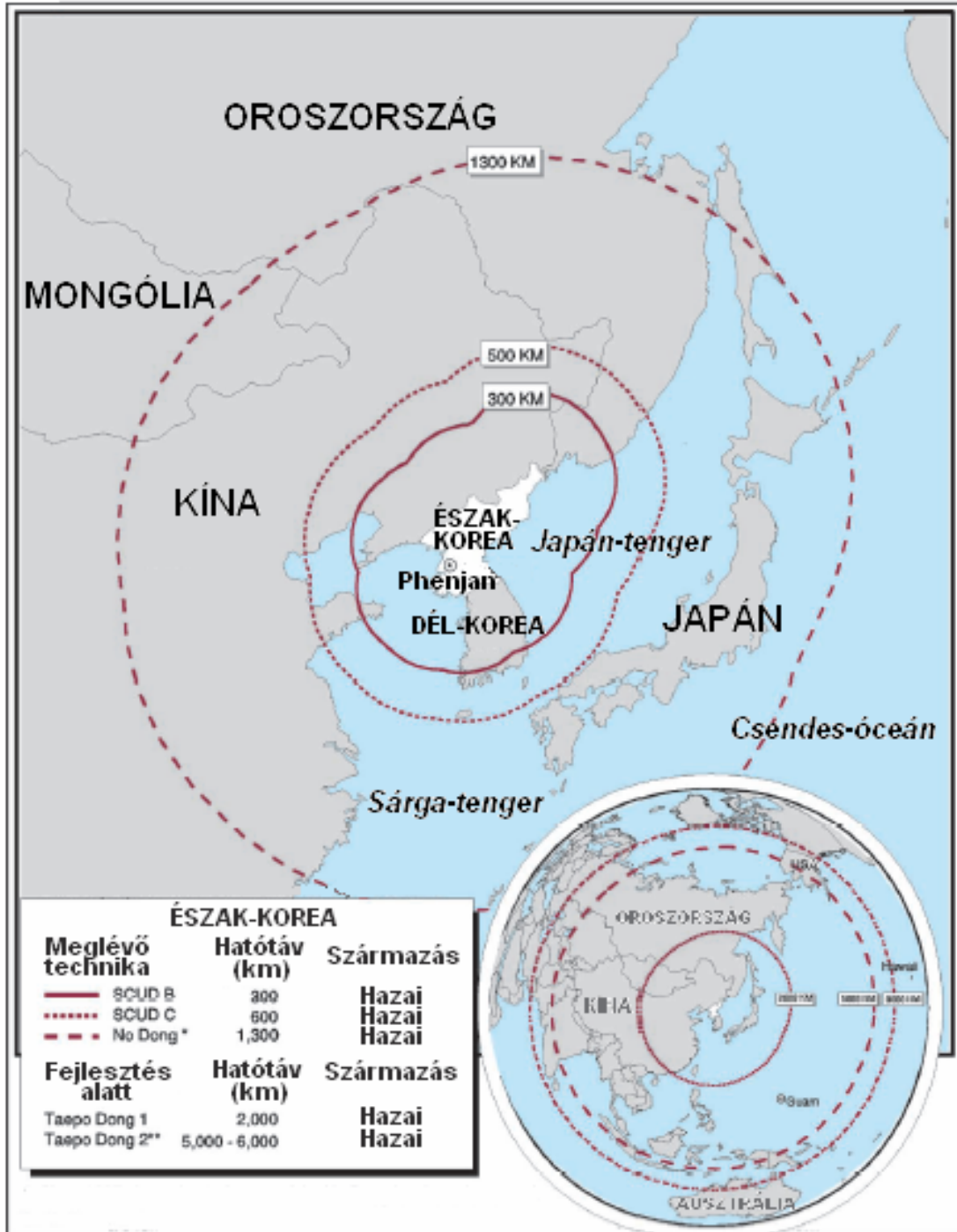
A non-prolifерáció érzékeny pontjai: szállítók és fejlesztők a fegyverzet- és exportellenőrzési rendszerekben¹⁴⁷

	NPT	CTBT	NSG/NZ	BWC	CWC	AG	MTCR
ÉSZAK-KOREA	R	-	-/-	R	-	-	-
INDIA	-	-	-/-	R	R	-	-
IRÁN	R	A	-/-	R	R	-	-
IRAK	R	-	-/-	R	-	-	-
KÍNA	R	A	-/T	R	R	-	-*
LÍBIA	R	-	-/-	R	-	-	-
OROSZORSZÁG	R	R	T/T	R	R	-	T
PAKISZTÁN	-	-	-/-	R	R	-	-
SZUDÁN	R	-	-/-	-	R	-	-
SZÍRIA	R	-	-/-	A	-	-	-
R – RATIFIKÁLTA		A –ALÁÍRTA			T – TAG		
*Kína elfogadta a kész rakétákra vonatkozó exportkorlátozásokat, de a rakéatechnológiára vonatkozó kiegészítéseket nem.							

¹⁴⁷ Proliferation: Threat and Response, pp. 117.

6. sz. melléklet

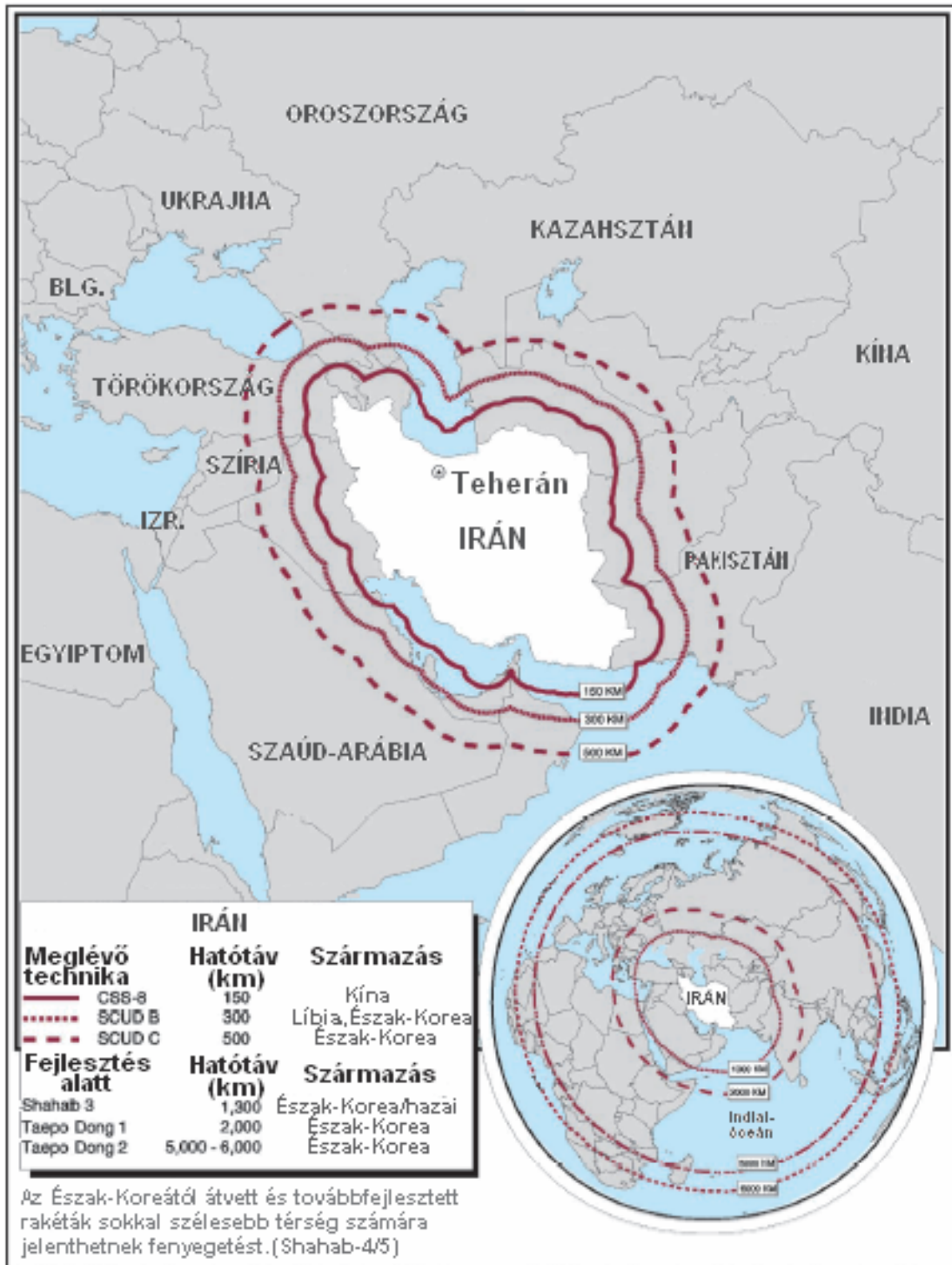
Az észak-koreai rakéták hatótávolsága¹⁴⁸

¹⁴⁸ A térkép a Federation of American Scientist honlapján található ábrák és adatok felhasználásával készült. www.fas.org/nuke/guide/dprk/missile/index.html, 2006.05.10.

7. sz. melléklet

Az iráni rakétákkal hatótávolsága¹⁴⁹

¹⁴⁹ A térkép a Federation of American Scientist honlapján található ábrák és adatok felhasználásával készült. www.fas.org/nuke/guide/iran/missile/index.html, 2006.05.10.

8. sz. melléklet

A szír rakéták hatótávolsága¹⁵⁰

¹⁵⁰ A térkép a Federation of American Scientist honlapján található ábrák és adatok felhasználásával készült. www.fas.org/nuke/guide/syria/missile/index.html, 2006.05.10.

9. sz. melléklet

A pakisztáni rakéták hatótávolsága¹⁵¹

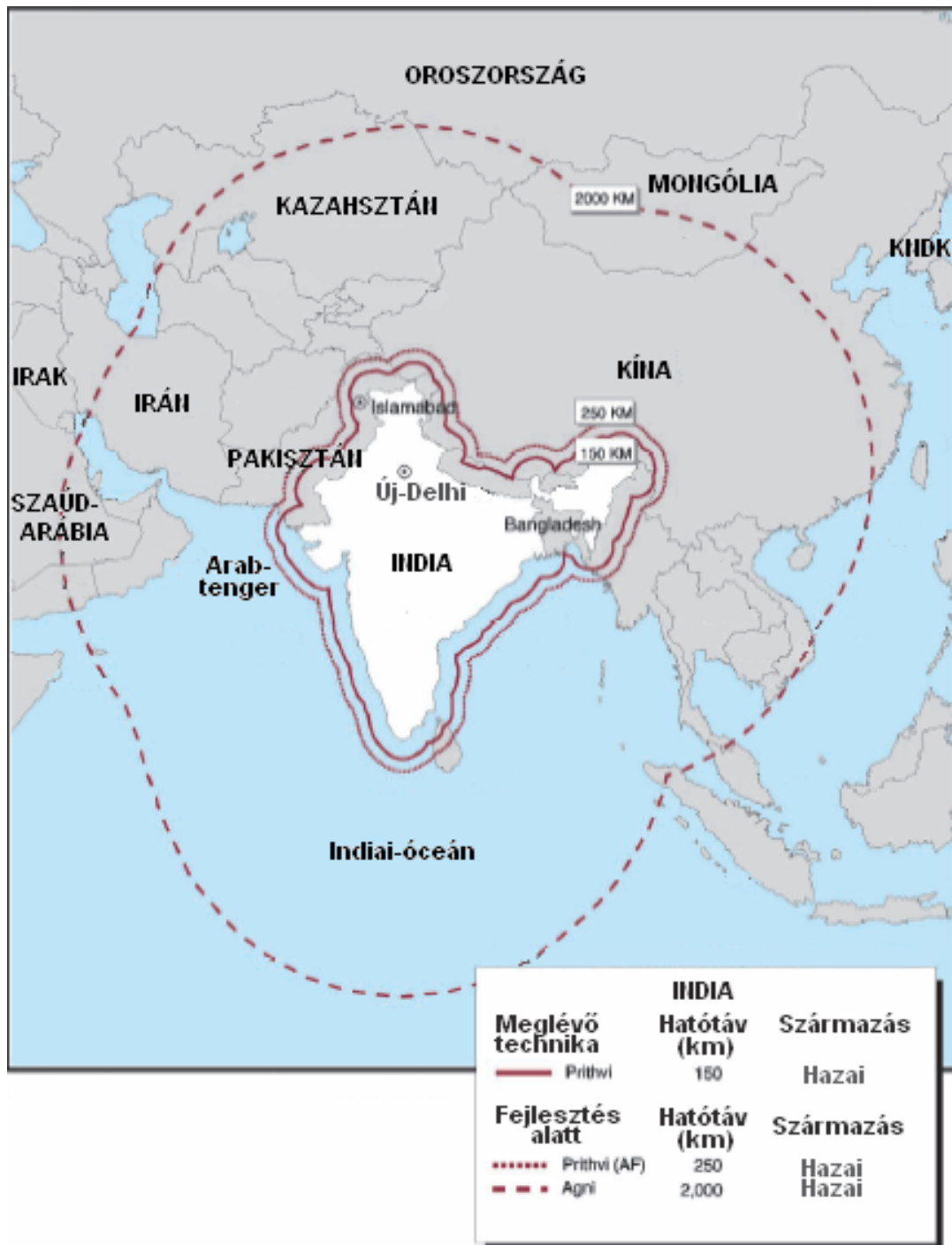

¹⁵¹ A térkép a Federation of American Scientist honlapján található ábrák és adatok felhasználásával készült. www.fas.org/nuke/guide/pakistan/missile/index.html, 2006.05.10.

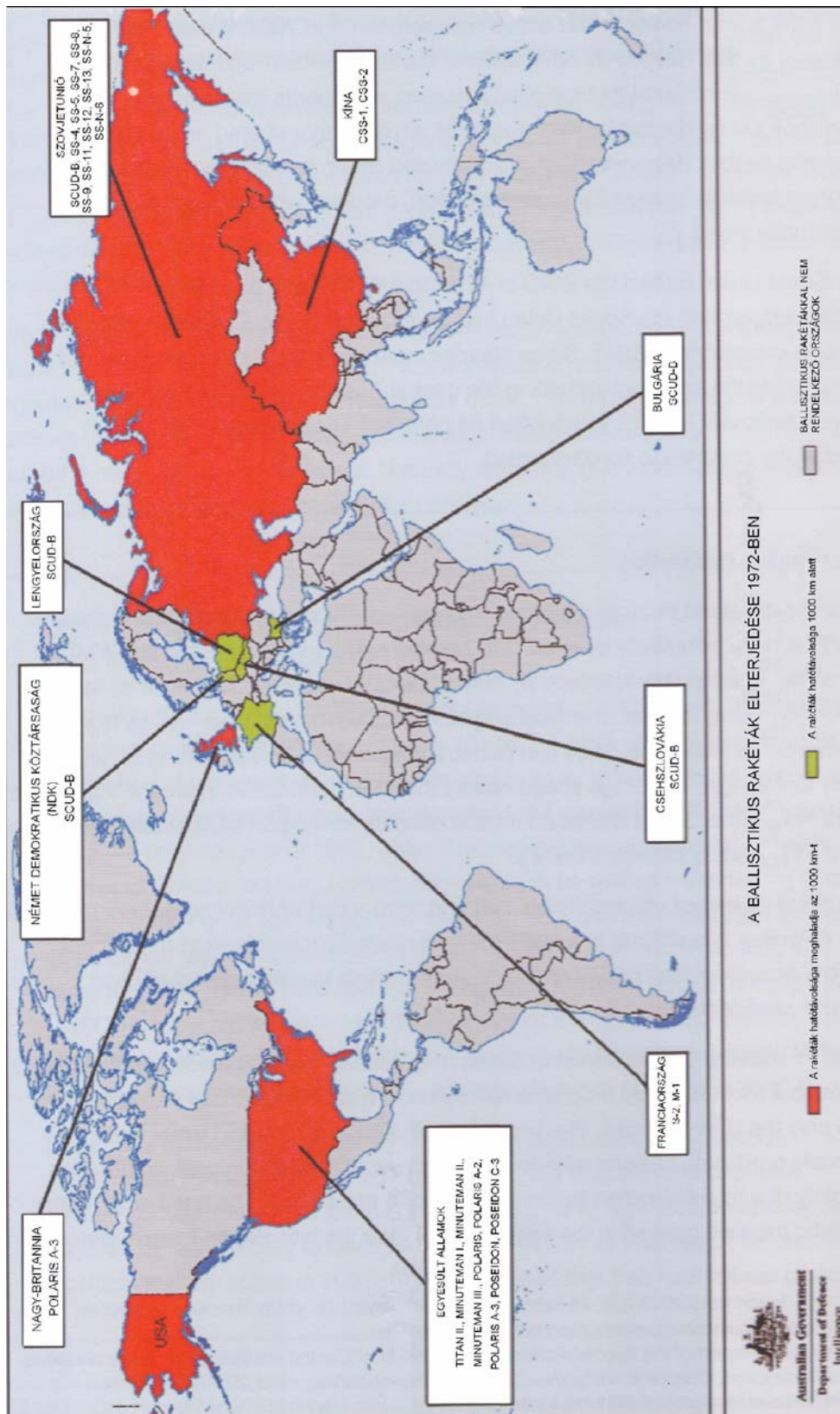

10. sz. melléklet¹⁵²

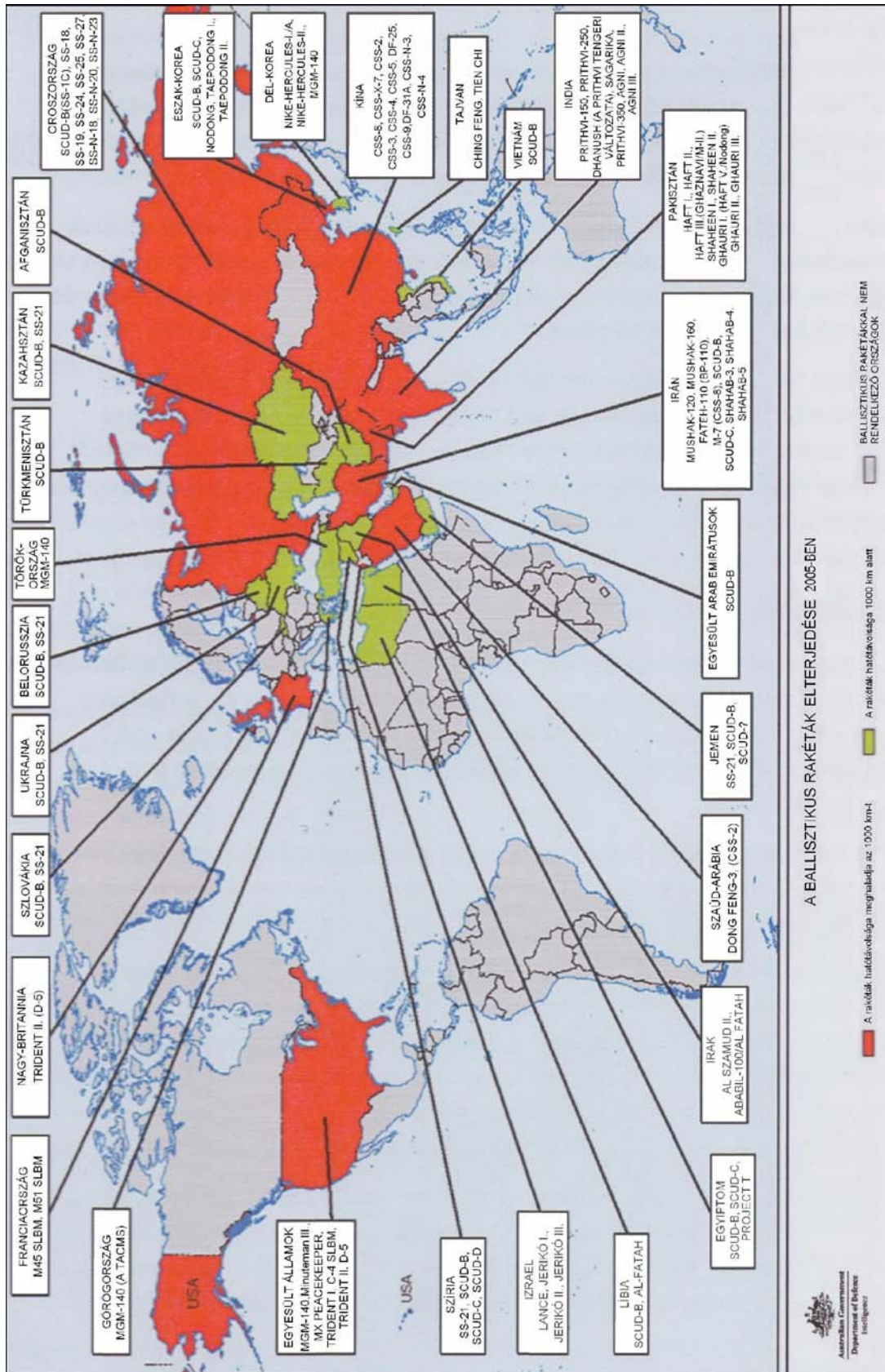
Az indiai rakéták hatósugara

¹⁵² A térkép a Federation of American Scientist honlapján található ábrák és adatok felhasználásával készült. www.fas.org/nuke/guide/india/missile/index.html, 2006.05.10.

¹⁵³ Weapons of Mass Destruction – Australia’s Role in Fighting Proliferation, az ausztrál kormány kiadványa, készült az Ausztrália Csoport éves ülésére, Canberra, 2005, pp. 22.

¹⁵⁴ U.o. pp. 23.

11/c. sz. melléklet

Rendszerben lévő kis hatótávolságú harcászati ballisztikus rakéták¹⁵⁵

TÍPUS	TÖLTET (kg)	HATÓTÁVOLSÁG (km)	RENDSZERESÍTŐ ORSZÁGOK
SS-21 Scarab A(OTR 21)	180	70	Belorusszia, Kazahsztán, Oroszország, Ukrajna, Lengyelország, Líbia, Szíria, Jemen
SA-2 Variant	130	80	Észak-Korea, Szerbia
Hatf-1	500	80	Pakisztán
Hatf-1A	500	100	Pakisztán
SS-21 Scarab B	480	120	Oroszország
Ching Feng (Green Bee)	400	130	Tajvan
MGM-52 Lance	450	130	Irán, Izrael
Iran 130 (Mushak-120)	190	130	Irán
MGM-140 ATACMS	450	135	USA
CSS-8 (M-7/8610)	190	150	Kína, Irán, Irak
Prithvi SS-150	1000	150	India
Alacran	500	150	Argentína
SA-5 variant	300	150	Azerbajdzsán
NHK-1	300	150	Dél-Korea
NHK-2 (Hyon Mu)	300	180	Dél-Korea
Prithvi SS-250	500	250	India
CSS-7 (DF-11/M11)	800	280	Kína, Irán, Pakisztán,
SS-1 Scud B (R-17)	985	300	Afganisztán, Azerbajdzsán, Belorusszia, Bulgária, Egyiptom, Grúzia, Irán, Kazahsztán, Észak-Korea, Líbia, Peru, Románia, Oroszország, Szíria, Ukrajna, Egyesült Arab Emirátusok, Vietnám, Jemen
Scud B variants	985	300	Irán, Észak-Korea, Szíria, Zaire
Project T	985	450	Egyiptom
Hades	400	480	Franciaország

¹⁵⁵ Mey, H.H - Sasse, K.P. - Allgaier, K.: *Counterproliferation: Die Bedeutung einer Raketenabwehr für Europa*. ISA, Report Verlag, Frankfurt am Main/Bonn, 1994, pp. 58.

11/d. sz. melléklet

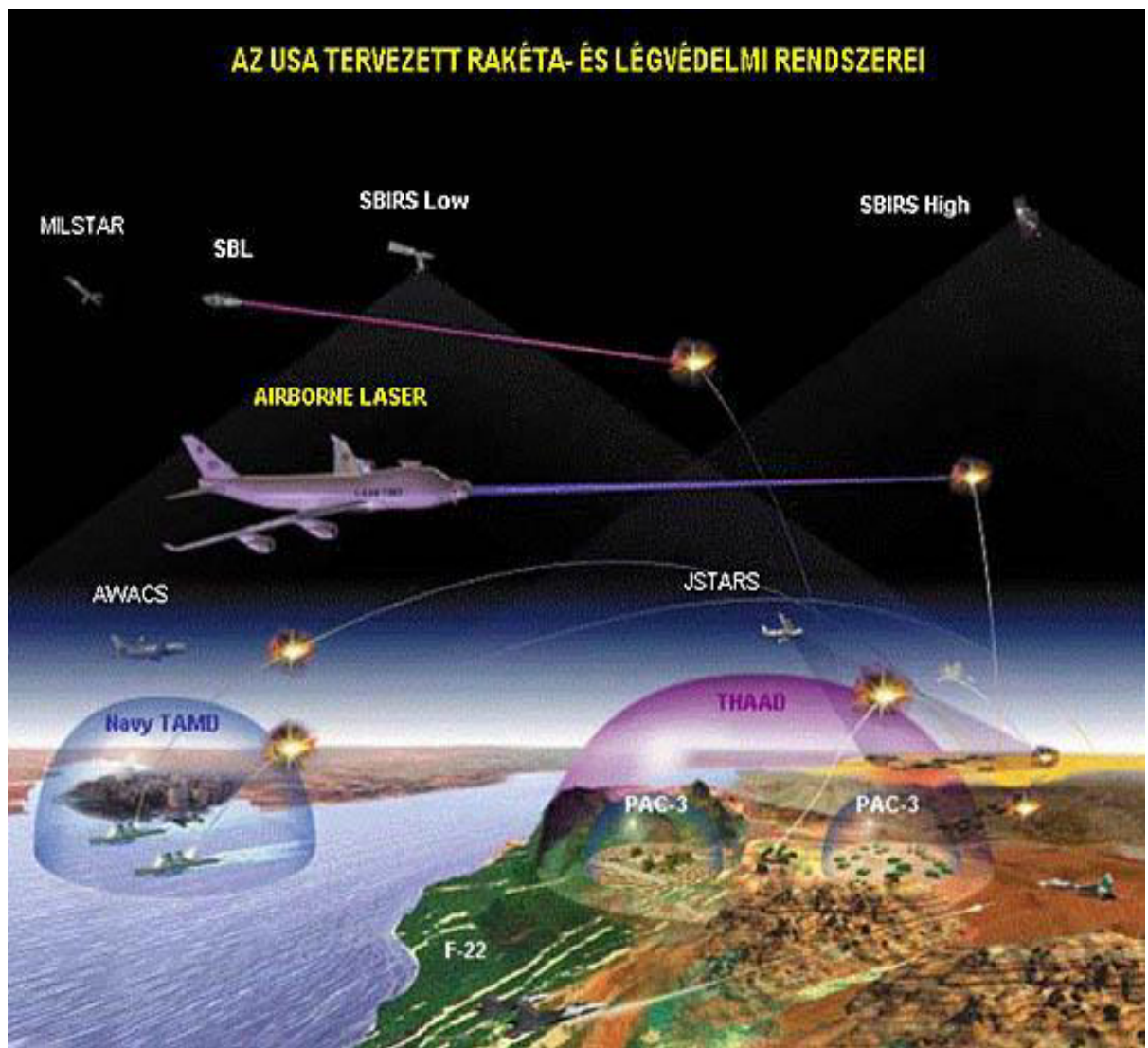
Rendszerben lévő közepes hatótávolságú harcászati ballisztikus rakéták¹⁵⁶

TÍPUS	TÖLTET (kg)	HATÓTÁVOLSÁG (km)	RENDSZERESÍTŐ ORSZÁGOK
Jericho-1 (YA-1)	500	500	Izrael
Scud C variant	500	550	Egyiptom, Irán, Észak-Korea, Líbia, Szíria
CSS-6 (DF-15/M-9)	500	600	Kína, Szíria
Al Hussein	500	650	Irak
Nodong-1 (Labor-1)	1000	1000	Észak-Korea
Jericho-2 (YA-3)	1000	1500	Izrael
CSS-N-3 (JL-1) (SLBM)	600	1700	Kína
CSS-5 (DF-21)	600	1800	Kína
CSS-2 (DF-3)	2150	2800	Kína, Szaúd-Arábia

---

¹⁵⁶ U.o. pp. 58.

12. sz. melléklet¹⁵⁷

¹⁵⁷ <http://www.fas.org/spp/starwars/program/nmd/index.html>, 2001.03.16.

13. sz. melléklet

Harcászati ballisztikus rakéták bevetése a 2. világháborútól napjainkig¹⁵⁸

Konfliktus	Év	Rakéta típusa	Bevetett mennyiség (db)	Bevetések időtartama	Maximális bevetés naponta (db)	Célpon- tok
2. világ- háború	1944/45	V-2	kb. 2.300	7 hónap	26	Városok, kikötők
Jom Kipur	1973	Scud Frog	kb. 3 kb. 24	napok 1 hónap	1 4	Katonai célpon- tok
Irán/Irak	1980-88	Scud/ Scud var.	kb. 350	52 nap	≈10	Városok, ipar
Líbia/Olasz- ország	1986	Scud variáns	2	percek	2	USA támasz- pont
Afganisztán	1988-91	Scud	kb. 2.000	2 év	≈10	Települé- sek, csapatok
Öböl-háború	1991	Scud/ Scud var.	kb. 100	6 hónap	≈10	Városok, katonai célpontok

¹⁵⁸ U.o. pp. 58.

14. sz. melléklet

Áttekintés néhány, lehetséges válságkörzetben található proliferátor állam helyzetéről, melyek ellen az amerikai tervezők szerint több vagy egyenlő erő alkalmazása kellene, mint amennyi egy Sivatagi Vihar méretű helyi háborúhoz szükséges¹⁵⁹

	Az USA-nak a Sivatagi Vihar megfelelőjét szükségelő hagyományos katonai képességek	WMD és ballisztikus rakéták birtoklása / beszerzése	Katonailag gyenge szomszédok
India	Igen	Igen	Igen (Banglades, Nepál, Burma, Sri Lanka). Nem (Kína, Pakisztán)
Pakisztán	Igen	Igen	Igen (Afganisztán)

Az amerikai vezetők által meghatározott (haramia-) államok	Az USA-nak a Sivatagi Vihar megfelelőjét szükségelő hagyományos katonai képesség	WMD és ballisztikus rakéták birtoklása vagy megszerzése	Katonailag gyenge szomszédok
Észak-Korea	Nincs , de azokhoz közeli	Igen , van nukleáris fegyvere	Nincs (Dél-Korea, Kína)
Szíria	Nincs , de azokhoz közeli	Igen , de nincs nukleáris fegyvere	Nincs (Izrael). Van (Libanon)
Irán	Nincs , de potenciálisan, hosszabb távon lehet	Igen , de nincs nukleáris fegyvere	Nincs (Pakisztán, Irak, Törökország)
Líbia	Nincs , potenciálisan sem	Igen , de nincs nukleáris fegyvere	Nincs (Egyiptom) Van (Csád).

¹⁵⁹ Herring i.m. pp. 196.